

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Diplomová práce

VYUŽITELNOST
ARTETERAPEUTICKÝCH TECHNIK
V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Elichová, Ph.D.

Autor práce: Bc. Dana Cejpková

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 2.

2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

18. března 2012

Bc. Dana Cejpková

Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. Markétě Elichové, Ph.D. za cenné rady, připomínky, metodické vedení práce a vřelý přístup k mé osobě i k mé práci.

Poděkování patří též všem zúčastněným arteterapeutům, kteří byli ochotni mi věnovat svůj drahocenný čas a především ochotni předat své odborné znalosti a zkušenosti.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat svému příteli Milanu Popelkovi, z něhož se stal rádce a trpělivý posluchač mých myšlenek a problémů, které vznikaly při psaní této práce.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO MÍSTO PRO VYUŽITÍ PRVKŮ ARTETERAPIE.....	10
1.1 Setkání sociální práce a arteterapie	10
1.1.1 Vymezení sociální práce	10
1.1.2 Sociální práce a její vztah k jiným disciplínám	11
1.1.3 Terapeutické paradigma v sociální práci	13
1.1.4 Vymezení arteterapie	15
1.1.5 Arteterapie ve vztahu k ostatním oborům.....	16
1.1.6 Cíle sociální práce a cíle arteterapie	17
1.1.7 Cílové skupiny sociální práce a arteterapie	18
1.1.8 Metody sociální práce	19
1.2 Sociální práce s jednotlivcem.....	20
1.3 Sociální práce se skupinou	23
1.4 Sociální práce s rodinou	25
1.5 Arteterapeutické techniky v rámci vysokoškolské přípravy sociálního pracovníka.....	27
1.6 Shrnutí teorie sociální práce a arteterapie	28
2 APLIKACE ARTETERAPEUTICKÝCH TECHNIK V SOCIÁLNÍ PRÁCI.....	31
2.1 Cíl práce	31
2.2 Výzkumné otázky.....	31
2.3 Metodika práce.....	32
2.3.1 Popis metody.....	32
2.3.2 Popis souboru a sběr dat	32
2.3.3 Operacionalizace pojmů	33

2.4	Vyhodnocení	33
2.4.1	Možnost využívání arteterapeutických technik v sociální práci	34
2.4.2	Arteterapeutické techniky pro sociální pracovníky jako předmět vysokoškolského studia sociální práce	37
2.4.3	Arteterapeutické techniky pro sociální práci	39
2.4.4	Arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci	47
3	ARTETERAPEUTICKÉ TECHNIKY JAKO METODA PRÁCE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA (shrnutí a diskuse)	52
3.1	Arteterapeutické techniky jako kompetence sociálního pracovníka	53
3.2	Přínos arteterapeutických technik v sociální práci	57
3.3	Aplikace arteterapeutických technik dle cílových skupin sociální práce	58
3.3.1	Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci se skupinou	58
3.3.2	Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci s rodinou	69
3.3.3	Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci s dětským klientem	72
3.3.4	Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci s jednotlivcem	78
3.4	Arteterapeutické techniky využitelné v sociální práci při vysokoškolské přípravě	81
	ZÁVĚR	83
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	87
	SEZNAM SCHÉMAT	93
	SEZNAM PŘÍLOH	94
	PŘÍLOHA I – Otázky k rozhovoru	95
	PŘÍLOHA II – Seznam arteterapeutů	96
	ABSTRAKT	102
	ABSTRACT	103

ÚVOD

Sociální práce jako svébytný obor v rámci pomáhajících profesí je považována za společensko-vědní disciplínu¹, která vlastní jak své teoretické poznatky, tak je její teoretická výbava založena z velké části i na poznatcích jiných věd². Sociální práci lze tedy chápat jako vědecky fundovanou odbornou disciplínu, která na základě speciálních metod zabezpečuje práci s klienty na profesionálním základě.³ Její nezastupitelné místo je zcela oprávněně mezi humanitními disciplínami, kterými jsou mimo jiné vědy, jež sociální práci formulovaly a ovlivňovaly během jejího vývoje. Současně se do této oblasti řadí vědy, které mohou být a jsou ovlivněny sociální prací. A v neposlední řadě také vědy, jejichž poznatky jsou v rámci sociální práce využívány a také modifikovány ku prospěchu klientů sociální práce. Do konkrétního výčtu lze zahrnout psychologii, sociologii, sociální politiku, pedagogiku, filozofii, etiku, zdravotní nauky a právní vědy.⁴

Vždy je podstatné, jak je na sociální práci jako obor pohlíženo. Důraz by měl být kladen na celistvý pohled, abychom neviděli jen jednotlivé pracovníky na určitých pozicích. Sociální práce je rozmanitým oborem, který pracuje se širokým spektrem klientů s různými životními situacemi a problémy.

Sociální pracovník při výkonu své profese zastává řadu rolí, jež jsou specifické, nicméně v řadě případů se zároveň prolínají. V praxi lze odlišit jednotlivé typy, kdy jeden z nich může více či méně převládat. Vždy se odvíjí především od typu organizace, stylu jejího vedení a pracovní náplně. Nutno podotknout, že čistý typ v praxi patrně neexistuje. Do škály rolí sociálního pracovníka patří například zprostředkovatel služeb, poradce, případový manažer, cvičitel sociální adaptace, administrátor, činitel sociálních změn a další.⁵

¹ Srov. TOKÁROVÁ, A. *Sociální práce – Kapitoly z dějin, teorie a metodiky sociální práce*. 2. vyd. Prešov: Akcent Print, 2007. ISBN 978-80-969419-8-8. s. 51.

² Srov. OLÁH, M. SCHAVEL, M. ONDRUŠOVÁ, Z. NAVRÁTIL, P. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejin, teorie a metod sociálnej práce*. 3. vyd. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009. ISBN 80-969449-6-7. s. 73.

³ Srov. MÜHLPACHR, P. *Sociální práce jako životní pomoc*. 1. vyd. Brno: MSD, spol. s r. o., 2006. ISBN 80-86633-62-4. s. 7.

⁴ Srov. KLIMENTOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce I. Studijní texty pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. Bez ISBN. s. 3.

⁵ Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN 80-85850-00-1. s. 57 – 58.

Sociální pracovník pracuje s klientem a jeho přirozeným světem. Vše, co vystupuje v klientově světě, závisí na jeho zájmech a potřebách. Klient prožívá intenzivní emoční stavy, jež mohou jeho svět zbarvit načerno či narůžovo. V krizových situacích a v situacích, kdy musí činit důležitá rozhodnutí ve svém životě, stojí před nutností dosavadní svět rekonstruovat. Přičemž v rámci takového procesu musí pracovník dbát na jednu z nejdůležitějších zásad v oblasti sociální práce, která spočívá ve skutečnosti, jak ji formuluje například Matoušek, že by sociální pracovník měl začínat pokud možno vždy od klienta.⁶

Sociální pracovník, ať už zastává jakoukoli roli, musí vždy vykomunikovat s klientem jeho potřeby, problémy a cíle jejich společné práce. Za základní nástroj sociálního pracovníka je považován rozhovor, všeobecně tedy komunikace.⁷ V rámci společného vztahu a komunikace musí pracovník využít všechny své schopnosti a znalosti, aby společně s daným klientem objevili nejlepší cestu k dosažení vymezeného cíle. Pracovník musí najít správný styl komunikace, správný přístup k osobě klienta. Jinými slovy musí správně a místně využívat různé přístupy a techniky, které jsou v rámci sociální práce známé a dostupné. Takové techniky a přístupy vycházejí jednak přímo z vlastního jádra sociální práce nebo jsou převzaty z jiných disciplín, jako je například psychologie. Sociální pracovník musí být schopen nejen se orientovat v oblasti svých kompetencí a povinností, ale zároveň musí být odborně vzdělaný a prakticky schopný navázat vztah a spolupracovat s různým typem klientů.

V okruhu pomáhajících profesí se sociální práce setkává s různými obory, jak již bylo uvedeno výše, a to nejen na úrovni teoretické, ale i praktické. Mezi již zmíněné obory lze jistě zařadit i další, kupříkladu arteterapii.

Arteterapie je na tomto místě uvedena zcela záměrně, neboť společně s disciplínou sociální práce bude udávat primární směr této práce. Již z předchozí specifikace je jasně zřetelné, že sociální práce využívá poznatky jiných věd. Cílem této diplomové práce je najít možnosti arteterapie, jež by mohly být využívány v rámci praxe sociálního pracovníka jako jeden z nástrojů při jeho vlastní práci s klientem. Přičemž možnostmi arteterapie jsou chápány arteterapeutické techniky, které používá jako instrumenty k dosažení cíle.

⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X. s. 17.

⁷ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-36-9. s. 15.

Arteterapie podobně jako jiné disciplíny stojí na určitých trendech používaných v přímé praxi. Šicková uvádí tři existující trendy v současné arteterapii. Jedním z nich je trend eklektický, který není chápán klinicky přímo v psychoanalytickém smyslu. Podstatnou skutečností je fakt, že tento trend není stavěn primárně na interpretaci a diagnostice, avšak neopomíná osobnost a prožívání klienta.⁸ V celé této práci je arteterapie chápána právě s ohledem na zmíněný trend.

Diplomová práce nejprve představuje na základě teoretických východisek sociální práci jako místo, kde je možné využívat prvky arteterapie, tedy arteterapeutické techniky. Dále pomocí výzkumné metody nachází konkrétní arteterapeutické techniky, jež budou moci využívat sociální pracovníci v praxi. Zároveň je zasazuje do komplexu, který by se mohl stát jednou z možných metod sociální práce a rozšířit tak odborné kompetence sociálních pracovníků a absolventů sociální práce.

Například Matoušek, jeden z významných autorů v oblasti sociální práce na našem území, uvádí, že arteterapeutických technik existuje mnoho.⁹ Proto je snahou z množství technik vybrat takové, jež jsou vhodné pro sociální práci.

Je důležité upozornit na fakt, že tato práce nechce slučovat sociální práci s arteterapií, ani není cílem v rámci sociální práce přebírat kompetence arteterapie a arteterapeutů, ale pohlížet na arteterapii jako na disciplínu, jež může určitými prvky přispět k usnadnění a zkvalitnění výkonu sociální práce.

Práce je koncipována do tří hlavních částí. První část nesoucí název Sociální práce jako místo pro využití prvků arteterapie, je pojednána teoreticky na základě dostupné literatury z oblasti sociální práce a arteterapie. Důležitým prvkem je zde hledání průnikových míst těchto dvou disciplín.

Druhá kapitola Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci je propojujícím bodem první a třetí části. Její stěžejní částí je výzkumné šetření ve spolupráci s arteterapeuty se záměrem rozpoznání arteterapeutických technik vhodných pro sociální práci.

Poslední, třetí část Arteterapeutické techniky jako metoda práce sociálního pracovníka (shrnutí a diskuse) zasazuje na základě výsledků realizovaného výzkumu

⁸ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-408-3. s. 34.

⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Potřebujete psychoterapii?* 1. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-036-7. s. 35.

a aktuální literatury zjištěné techniky do konceptu sociální práce a popisuje procesy a momenty, v nichž mohou být vybrané techniky prospěšné.

Zdroje, ze kterých je při zpracování závěrečné práce čerpáno, jsou uvedeny v závěrečném seznamu použité literatury. Hlavními zdroji se staly v oblasti sociální práce publikace od Navrátila, Matouška a dalších. Z arteterapeutické oblasti bylo vycházeno především z děl Šickové, Liebmann, Campbellové a dalších.

1 SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO MÍSTO PRO VYUŽITÍ PRVKŮ ARTETERAPIE

1.1 Setkání sociální práce a arteterapie

1.1.1 Vymezení sociální práce

Sociální práce, pojem na první pohled zřejmý a srozumitelný. Avšak přichází otázka, zdali je tomu opravdu tak. Pro vymezení sociální práce existuje celá řada definic a vymezení, jež se měnily a mění spolu s jejím vývojem a dějinným nazíráním. Ustálená a kompaktní definice, která by mohla být označena jako všeobecně platná, pravděpodobně neexistuje.¹⁰ V rámci našeho území je jednou z nejcitovanějších a nejpoužívanějších definic, jež vymezuje sociální práci jako společenskovední disciplínu a zároveň jako oblast praktické činnosti, která má za cíl odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Důležité je, že se opírá nejen o rámec společenské solidarity, ale také o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu.¹¹

Sociální práci lze vymezit i specifičtěji a konkrétněji prostřednictvím mezinárodní definice, na které se shodla celá řada odborníků. Ta staví profesi sociální práce na podpoře sociální změny, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem zvýšení pohody. Při užívání teorií lidského chování a sociálních systémů zasahuje v oblastech, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Přičemž za klíčové a primární principy pro sociální práci jsou uznávány lidská práva a práva společenské spravedlnosti.¹²

Sociální práce není jedinou pomáhající profesí, jež by se zaměřovala na poskytnutí pomoci lidem v náročných situacích. Svou specifíčnost vytváří především tím, že se

¹⁰ Srov. NOVOTNÁ, V. SCHIMMERLINGOVÁ V. *Sociální práce – Její vývoj a metodické postupy*. 1. vyd. Praha: Katedra sociální práce a vzdělávání dospělých, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1992. ISBN 80-7066483-5. s. 8.

¹¹ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2. s. 11.

¹² Srov. *Definition of Social Work*. Dostupné z WWW: <http://www.ifsw.org/f38000138.html>. [Aktualizace 2011]. [Citováno 2012-02-12].

zabývá zvláště interakcemi mezi člověkem a jeho sociálním prostředím.¹³ Jak ji dále definuje Musil, „její pomoc je zaměřena na dosahování rovnováhy mezi očekáváním sociálního prostředí, v němž lidé uspokojují své potřeby, a jejich schopností toto očekávání zvládat. Od sociálních pracovníků se tedy předpokládá, že budou podporovat rovnováhu mezi klientem a jeho sociálním prostředím, která je podmíněna zaměřením na komplex různorodých okolností, jež ve svém souhrnu představují specifickou životní situaci klienta. Mezi tyto okolnosti patří jak charakteristiky jedinců nebo skupin, tak charakteristiky prostředí, ve kterém tyto jedinci a skupiny žijí.“¹⁴

1.1.2 Sociální práce a její vztah k jiným disciplínám

Již Úvod charakterizuje sociální práci jako odbornou disciplínu, která mimo jiné staví svá východiska na teoretických poznatech mnoha společenských věd. Velmi dobře je také možno ji charakterizovat jako samostatnou disciplínu či oblast vědeckého poznání mající multidisciplinární základ a vyznačující se syntetizujícími rysy.¹⁵

Sociální práce je obor zaměřený na řešení lidských problémů. V rozsahu tohoto zaměření, jak již bylo uvedeno výše v Úvodu, hraničí s řadou disciplín, jež se zabývají bytím člověka. Nesmí být opomíjen fakt, že mezi těmito disciplínami – vědami zaujímá samostatné postavení, přestože s řadou z nich sdílí některé poznatky a postupy. Zásadní odlišení sociální práce od ostatních disciplín spočívá v důrazu na sociální fungování člověka – klienta.¹⁶

Zajímavý může být jistě pohled na modely či paradigmaty sociální práce, které budou dále více rozebrány. Jelikož například v terapeutickém modelu se klade větší důraz na psychologické znalosti, oproti reformnímu modelu, kde v popředí budou znalosti sociologické a právní.¹⁷

Disciplíny, jež jsou se sociální prací v určitém vztahu, již byly v Úvodu uvedeny. Navrátil za nejvýznamnější opory sociální práce považuje především sociologii, psychologii, psychiatrii, pedagogiku a právní vědy. Lze souhlasit, že mezi hlavní

¹³ Srov. MUSIL, L. „Ráda bych Vám pomohla, ale“ Dilemata práce s klienty v organizacích. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9. s. 15.

¹⁴ Tamtéž, s. 15.

¹⁵ Srov. KVĚTENSKÁ, D. Úvod do sociální práce pro pomáhající profese. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-860-4. s. 25.

¹⁶ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN. 80-903070-0-0. s. 21.

¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 21.

zmíněné opory patří také filosofie a etika.¹⁸ Tato práce zaměřuje svou pozornost na vztah sociální práce a arteterapie. Proto se nadále bude věnovat především jedné ze zmíněných disciplín, a to psychologii a jejímu vztahu k sociální práci. Současně se okrajově dotkne také oboru psychiatrie.

Sociální práce a psychologie. Obecně je možné sociální práci označit jako disciplínu zaměřující se na řešení lidských problémů. V rámci své praxe vychází ze stejného základu jako psychologie. Obě zmíněné vědy totiž pracují s chováním lidí, tedy interakčními charakteristikami. Přesto zde není opomíjen fakt, že psychologie se soustředí především na individuální chování, přičemž sociální pracovník směřuje k podpoře sociálního fungování.¹⁹

Psychologie je nápomocna sociálnímu pracovníkovi především ve vztahu pracovník a klient. Sociální pracovník je na základě znalosti psychologie schopen lépe porozumět osobnosti klienta a pochopit jeho chování. Nejenže obě disciplíny zaměřují svou pozornost na klienta a jeho problémy, dále se věnují i vztahům ve společnosti. Za další společný bod je možné označit zájem o myšlenkové procesy a emocionální stavy klienta. V jejich zájmu stojí i socializace člověka – klienta a objevující se patologie v jeho chování.²⁰

V teoretické i praktické rovině se psychologie i sociální práce zaměřují na podporu klienta. Aby pomoc klientovi byla poskytnuta rychle, adresně a především účinně, musí být sociální pracovník v dostatečné míře odborně vzdělán a orientován kromě jiného v osobnosti klienta.²¹

Ani zde není cílem mazat hranice specifčnosti těchto dvou disciplín a slučovat je, jelikož již výše bylo nastíněno, že každá z těchto disciplín má svůj specifický cíl. Nicméně přichází otázka, proč nevyužít ve prospěch klienta specifika společná. Neboť by mu mohla pomoci snadněji dojít k odstranění některých problémů, jež zabraňují sociálnímu fungování. Přičemž sociální fungování je možné brát za zásadní klíč vedoucí k pochopení profesionalizované sociální práce.²²

Potřebu znalosti a praktických poznatků psychologie a jí podobných disciplín, přestože nesmí být opomíjeny vlastní poznatky a metody sociální práce, lze vyjádřit

¹⁸ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 21.

¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 23.

²⁰ Srov. LEVICKÁ, J. *Teoretické aspekty sociální práce*. 1. vyd. Trnava: Trnavská univerzita, 2002. ISBN 80-89074-39. s. 193.

²¹ Srov. Tamtéž, s. 194.

²² Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 12.

následujícím tvrzením. Vágnerová uvádí, že normální i odchylný duševní vývoj člověka závisí na mnoha faktorech. Rozvoj celé osobnosti i dílčích psychických vlastností je dán individuálně a též souborem nejrůznorodějších **vnějších vlivů a situací**, jež vedou ke vzniku určitých zkušeností. Lze tedy konstatovat, že vývoj psychických vlastností a funkcí je možné charakterizovat jako proces založený na rozvoji vrozených dispozic v rámci **interakce působícího prostředí**. Významnou roli hraje též **aktivita jedince**, jelikož není pouze pasivním příjemcem různých podnětů, ale aktivním článkem. Působí na své prostředí, přeměňuje ho a tím zároveň mění vnější vlivy, jež působí na jeho osobu. Znamená to tedy, že lidé mohou za stejných okolností reagovat odlišným způsobem podle jejich dispozic ke způsobu reagování. Výsledkem je příklad, kdy jedinec primárně citlivý a labilnější se s různými nástrahami a zátěžemi v životě bude vyrovnávat obtížněji než člověk stabilnější a vyrovnanější.²³

Sociální práce a psychiatrie. Je zřejmé, že obě pracují s lidmi, kteří mají osobní a sociální problémy. V první řadě pomáhají lidem zlepšit vztahy k druhým lidem, přičemž nezapomínají na ovlivnění jejich vnitřních stavů a emocí. Rozdílnost přináší kladení důrazu ze strany sociální práce na sociální fungování klienta.²⁴

K psychiatrii a psychologii je možné dále přidružit psychoterapii, jejíž rozvoj významně ovlivnil vývoj sociální práce.²⁵

1.1.3 Terapeutické paradigma v sociální práci

Poměr v průniku s ostatními vědními disciplínami je určen především také tím, jaké paradigma v sociální práci zvolíme. V zásadě můžeme operovat se třemi základními paradigmatickými modely a jejich kombinacemi.

Takzvaná **terapeutická pomoc** je prvním ze tří paradigmat. Dalšími jsou reformní paradigma a paradigma poradenské.²⁶ Vzhledem k cíli práce bude zaměřen pohled k terapeutické pomoci, neboli k terapeutickému paradigmatu.

Jako **hlavní faktor sociálního fungování zde vystupuje duševní zdraví a pohoda člověka**. V literatuře je tato forma sociální práce chápána jako pomoc prováděná

²³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál 2004. ISBN 80-7178-802-3. s. 29.

²⁴ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 22.

²⁵ Srov. THELENOVÁ, K. *Teorie sociální práce I*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. 125 s. ISBN 978-80-7372-767-3. s. 39.

²⁶ Srov. NAVRÁTIL, P. *Současné pojetí a dilemata disciplíny*. In: *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 187 – 188.

zejména formou psychoterapie, jak individuální, tak skupinové. Cílem je snaha pomoci zabezpečit klientům sociální práce – jednotlivcům, skupinám i komunitám psychickou a následně také sociální pohodu. Primární důraz je kladen především na komunikaci a vztah, jelikož se vychází z předpokladu, že **proces založený na vzájemné interakci je proces tvůrčí**, který ovlivňuje všechny zúčastněné strany. V zásadě **komunikace a vztah** jsou **základní premisy** v sociální práci.²⁷ Přičemž arteterapie mimo individuálních cílů disponuje i takzvanými sociálními cíli, mezi něž patří například komunikace, společné řešení problémů, pochopení a vytváření sociální podpory.²⁸

Pracovníci využívající přístup terapeutického paradigmatu si pokládají otázku, jakým způsobem je zvládání životní situace klientem omezováno jeho osobnostními deficity. Což znamená, že obraz životní situace je stavěn především na vnitřním stavu osobnosti nebo psychice člověka, či na důsledcích daného stavu vzhledem ke schopnosti klienta vypořádat se s očekáváním okolí.²⁹

Mimo jiné arteterapie přináší mimoverbální vyjadřování, které umožňuje zpracovávat různá témata na nižší úrovni vědomí a také témata, pro něž lze obtížně nalézt odpovídající slovní vyjádření.³⁰

Na území České republiky podobně jako ve světě se psychoterapie nevyužívala a nevyužívá jen v oblasti zdravotnictví, ale zároveň se uplatňuje i v poradenské činnosti. Tradičně se o psychoterapii hovoří především u pacientů, u kterých se objevila zdravotní porucha. O poradenské činnosti naopak spíše v situacích, kdy klient zakouší nespokojenost, napětí, reálný smutek, konflikty, stresové situace nebo problémy, jež prozatím nevedly k diagnostikování zdravotní poruchy. Vystává tedy možnost formulovat cíl psychoterapie nejen v oblasti samotného léčení – vyléčení nemoci. Ale také pozitivní formou jako dosažení a udržení zdraví, spokojenosti, tělesné a duševní výkonnosti. V důsledku této skutečnosti lze k psychoterapii zařadit i práci s osobami, jež netrpí jen chorobnými příznaky, ale prostřednictvím této disciplíny mohou účinně a tvořivě **rozvíjet své možnosti**, své **sociální a partnerské vztahy a svoji osobnost**.³¹

²⁷ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 14 – 15.

²⁸ Srov. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-864-3. s. 21.

²⁹ Srov. NAVRÁTIL, P. MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. In: Sociální studia. 5. číslo 2000. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2000. ISSN 1803-6104. s. 121.

³⁰ Srov. POTMĚŠILOVÁ, P. *Arteterapie a artefiletika*. In: Učební texty pro účastníky projektu. 1. vyd. Olomouc: Výzkumné centrum integrace zdravotně postižených, 2009. Bez ISBN. s. 7.

³¹ Srov. KRATOCHVÍL, S. *Základy psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-280-7. s. 292 – 293.

1.1.4 Vymezení arteterapie

Arteterapie je jednou z disciplín, na které je možno pohlížet v užším a širším smyslu. V této práci bude arteterapie chápána v smyslu užším, což znamená, že jde o léčbu výtvarným uměním a ne uměním obecně.³²

Obecně lze zařadit arteterapii do terapií expresivních.³³ Zároveň v odborné literatuře, stejně tak v odborných kruzích stále přetrvává polarita ve vztahu psychoterapie a samotné arteterapie. Konflikt názorů spočívá v otázce, zda je správné arteterapii považovat za samostatný obor nebo jako psychoterapeutický přístup, či dokonce jako techniku.³⁴ Například Strnadlová uvádí, že většina autorů doposud pokládá arteterapii za součást nebo složku celkového komplexu terapií. Na druhé straně existují pojetí, která staví arteterapii jako terapii samostatnou.³⁵ Nicméně v převažující míře nabízí odborná literatura arteterapii jako součást psychoterapie. Načež je možné ji vymezit i jako formu psychoterapeutického vztahu mezi klientem a terapeutem, kdy jako hlavní nástroj společné práce je využíváno vytváření artefaktů.³⁶

Arteterapii lze definovat jako „*teoreticky usměrněné působení na člověka jako celek v jeho fyzických, psychických danostech, v jeho uvědomělých i neuvědomělých snaženích, sociálních a ekologických vazbách, plánované ovlivňování postojů a chování pomocí umění a z umění odvozenými technikami, s cílem léčby nebo zmírnění nemoci a integrování nebo obohacení osobnosti*“³⁷. V každém případě je definic, jak správně pochopit arteterapii, velké množství podobně jako v situaci sociální práce.

Zajímavým a pro tuto práci přínosným uchopením je představa arteterapie jako terapeutického procesu. Takový proces je vhodný pro práci s dospělými i s dětmi, kteří bojují s emocionálními problémy či s traumaty například z dětství. Další využitelnou funkcí může být možnost duševního i osobního růstu.³⁸

Výtvarné techniky usnadňují proces, v jehož rámci klienti vyjadřují své pocity. Takové usnadnění je významné i pro terapeuta, jelikož jsou mu tímto způsobem

³² Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 30.

³³ Srov. VAVRDA, V. *Formy a prostředky psychoterapie*. In: *Obecná psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0723-3. s. 86.

³⁴ Srov. LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapie*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2010. ISBN 978-80-7394-209-0. s. 34 – 35.

³⁵ Srov. STRNADLOVÁ, H. *Teorie, indikace a předpoklady arteterapie*. In: *Arteterapie*, (časopis Arteterapeutické asociace). 11. číslo 2006. Praha: 2006. ISSN 1214-4460. s. 3.

³⁶ Srov. EDWARDS, D. *Art Therapy*. 1. vyd. London: SAGE Publications, 2004. ISBN 0-7619-4750-7. s. 2.

³⁷ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 31.

³⁸ Srov. Tamtéž, s. 31.

zpřístupněny některé osobnostní rysy klientů, po nichž by v jiném případě mohl dlouhou dobu pátrat.³⁹ Dále je prostřednictvím arteterapeutických technik možné ovlivňovat proces uvědomování či dosahovat facilitace vzhledem ke komunikaci jako celku.⁴⁰

Artefakty, které vznikají při arteterapii, nejsou hodnoceny z umělecké stránky. Umělecký obsah ani kvalita zde nejsou podstatné, rozhodující je proces při samotné tvorbě.⁴¹ Přičemž za hlavní postup je považován výtvarný projev, jenž se stal hlavním prostředkem pro poznání a ovlivnění lidské psychiky a mezilidských vztahů.⁴²

Stojí-li sociální práce na již několikrát zmiňované komunikaci mezi klientem a sociálním pracovníkem, není jistě nepředstavitelné, že může v rámci komunikace dojít k různým problémům na verbální úrovni. Arteterapie jako technika neverbální způsobuje podněcování osoby klienta, aby vyjádřil své myšlenky jinou podobou než slovní. Za pomoci slov lidé mohou předávat chtěné obsahy či je zastírat a zároveň díky nim mohou mást. Ve výtvarném projevu není takový záměr tak jednoduchý, jelikož pro člověka je jeho kontrola obtížnější oproti projevu slovnímu.⁴³

1.1.5 Arteterapie ve vztahu k ostatním oborům

Cestě rozvoje arteterapie otevírali dveře především arteterapeuté, jimž patří velká zásluha. Avšak Liebmann hovoří o tom, že v dnešní době existuje již mnoho odborníků (jako jsou mimo arteterapeutů učitelé, **sociální pracovníci**, pracovníci s mládeží nebo vedoucí komunitních skupin), kteří mají zájem o využívání umění ve své profesi s ohledem na své vzdělání, a to například ve skupinách. Dále zmiňuje, že dochází k určitému odbornému úzu v pojmosloví, tedy k rozdílným pojmenováním, jako je například rozdílnost lékařského světa a světa sociálních pracovníků. Zatímco lékaři mluví o nemoci a terapii, ve světě sociálních pracovníků se používají pojmy jako sociální problém a podpora.⁴⁴

³⁹ Srov. KOŘÍNKOVÁ-VINDUŠKOVÁ, K. *Pojem arteterapie*. In: Arteterapie, (časopis Arteterapeutické asociace). 1. číslo 2001. Dostupné z WWW <<http://casopiscaa.wz.cz/cas01.htm>> [online].

⁴⁰ Srov. LANDISCHOVÁ, E. *Teorie a praxe arteterapie taneční a výtvarné formy*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7290-297-2. s. 50.

⁴¹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 32.

⁴² Srov. *Arteterapie v České republice*. Dostupné z WWW: <http://www.arteterapie.cz/>. [online]. [Citováno 2012-02-12].

⁴³ Srov. KOBALICOVÁ, A. *Arteterapie a psychoterapie v období dospívání*. In: Současná arteterapie v České Republice a v zahraničí. 1. vyd. Praha: UK v Praze, 2000. ISBN 80-7290-004-8. s. 25.

⁴⁴ Srov. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. (c. d.). s. 17.

1.1.6 Cíle sociální práce a cíle arteterapie

Podobně jako jiné praktické disciplíny v oblasti pomáhajících profesí mají sociální práce a arteterapie své cíle, jež lze nejprve určit obecně a následně i konkrétně podle potřeb daného klienta.

Před seznámením s cíli arteterapie, které budou protkávat nadále celý text, je namístě představit možnosti, jež arteterapie přináší. Důležité je především určení takových, jež by mohly být přínosné v rámci sociální práce. Možnosti lze zasadit do několika okruhů jako: „*tvorba jako odpočinek, tvorba jako prostředek aktivizace, tvorba jako obohacení, tvorba jako prostředek sdělování, tvorba jako prostředek odvádění od destruktivního chování, tvorba jako prostředek rozvoje, růstu intelektuálního, citového, duchovního, tvorba jako prostředek zlepšení kvality života, tvorba jako diagnostický prostředek a tvorba jako terapeutický prostředek.*“⁴⁵

Cíle sociální práce se diferencují z hlediska historických i kulturních souvislostí.⁴⁶ V současné době bývá za cíl sociální práce označováno sociální fungování. Na našem území je hlavním razitelem sociálního fungování Navrátil, jenž říká: „*Cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem rolí, tedy sociálním fungováním.*“⁴⁷

Je možné konstatovat, že sociální fungování je základ k pochopení specifikace profesionalizované sociální práce a lze ho vykládat jako interakci cirkulující mezi požadavky prostředí a osobností klienta. Jinými slovy jak klient zvládá sociální úkoly, životní situace či problémy života. Pro člověka je důležité, aby byla navozena rovnováha mezi ním a zmíněnými požadavky vycházejícími z prostředí.⁴⁸ Člověk v rámci sociální práce poznává sám sebe a svět, v němž žije. Pro správné sociální fungování musí najít vyváženou cestu mezi těmito premisami. Je nepopíratelné, že i umění v obecném slova smyslu přispívá k hlubšímu poznání člověka. Zároveň může sloužit jako významný prostředek v sebereflexi lidské existence ve světě.⁴⁹

V rámci arteterapie se nejčastěji používá dělení cílů na individuální a sociální. Mezi obecné individuální cíle Liebmann zařazuje „*tvořivost a spontaneitu; budování*

⁴⁵ LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapie.* (c. d.). s. 40.

⁴⁶ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce.* (c. d.). s. 14 – 15.

⁴⁷ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce.* (c. d.). s. 11 – 12.

⁴⁸ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce.* (c. d.). s. 12.

⁴⁹ Srov. KULKA, J. *Psychologie umění.* 2. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. ISBN 978-80-247-2329-7. s. 14

*důvěry, sebehodnocení, uskutečňování vlastních možností; zvyšování osobní autonomie a motivace; rozvoj jedince; svobodu rozhodování, experimentování, ověřování nápadů; vyjádření citů, emocí, konfliktů; práci s fantazií a nevědomím; vhled, uvědomování si sebe samých, reflexi; třídění zkušeností vizuálně a slovně či relaxaci.*⁵⁰ Mimo individuálních cílů dále pojmenovává již zmíněné cíle sociální, jichž arteterapie při svém procesu dosahuje. Za sociální cíle jsou považovány „*uvědomování si, uznání a ocenění druhých; spolupráce, zapojení se do skupinové činnosti; komunikace; sdílení problémů, zkušeností a vhledů; objevování univerzality zkušenosti / jedinečnosti jedince; vztahování se k druhým ve skupině; porozumění vlastnímu vlivu na druhé a na vztahy; společenská podpora a důvěra; skupinová koheze a objevování skupinových témat.*“⁵¹

Mimo tohoto všeobecně rozšířeného vymezení lze cíle arteterapie rozlišovat z hlediska kognitivního, motivačního a emočního, jak uvádí Hanušová. Pak je možné mluvit o cílech jako sebevyjádření, aktivizace, sebepoznání, osobní růst, dále podpora vývoje, změna stereotypů, zmírnění úzkostí, uvědomění či náhled, na které navazuje následně řešení problémů, odhalení nevědomého materiálu, katarze a další.⁵²

1.1.7 Cílové skupiny sociální práce a arteterapie

Sociální práce v praxi nepůsobí jednosměrně, nýbrž vychází od mikroúrovně, přes mezoúroveň po makroúroveň. Za mikroúrovni se skrývá sociální práce s jednotlivcem (případová práce – vedení případu), za mezoúrovni sociální práce s rodinou a skupinou (či malou skupinou) a za makroúrovni sociální práce s komunitou.⁵³ Pro účely této práce bude nadále podstatná sociální práce s jednotlivcem, se skupinou a odděleně od skupiny také sociální práce s rodinou, jelikož arteterapie má vlastní obdobné formy⁵⁴. Formy realizace arteterapeutické práce se odehrávají v podobě jak individuální formy, tak skupinové arteterapie, od níž lze oddělit práci s rodinou.⁵⁵ Obecně je možné indikovat arteterapii pro širokou oblast jedinců s určitým handicapem.⁵⁶

⁵⁰ LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. (c. d.). s. 21.

⁵¹ Tamtéž, s. 22.

⁵² Srov. LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapie*. (c. d.). s. 41 – 42.

⁵³ Srov. OLÁH, M. SCHAVEL, M. ONDRUŠOVÁ, Z. NAVRÁTIL, P. *Sociální práce – vybrané kapitoly z dějin, teorie a metod sociální práce*. (c. d.). s. 102.

⁵⁴ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 43.

⁵⁵ Srov. POTMĚŠILOVÁ, P. *Arteterapie a artefiletika*. (c. d.). s. 15.

⁵⁶ Srov. JEBAVÁ, J. *Úvod do arteterapie*. 1. vyd. Praha: Unitisk, s.r.o, 1997. ISBN 80-7184-394-6. s. 7.

1.1.8 Metody sociální práce

Před konkrétní specifikací sociální práce s jednotlivcem, skupinou či rodinou, je zapotřebí vymezit pojem metody sociální práce. Pod tímto pojmem chápe většina našich odborníků i západních autorit metody, jež jsou vázané buď na cílový subjekt, jeho aktuální situaci nebo jeho relevantní vztahový kontext a někdy i na systémové vazby. V rámci zaměření na cílový subjekt dělíme sociální práci s jednotlivcem, skupinou, rodinou a komunitou.⁵⁷

Sociální práce realizuje snahu zlepšení sociálního fungování svých klientů tím, že pracuje s aktivitami, které jsou zaměřené na sociální vztahy klientů. Takové aktivity spočívají v různém charakteru, který je od sebe odlišuje. Dle rozličného charakteru můžeme vnímat aktivity zaměřené na problém, aktivity zaměřené na klienta a aktivity preventivního charakteru.⁵⁸

Aktivity zaměřené na problém se odehrávají jednak na úrovni **kurativní**, tak **rehabilitační**. Z hlediska kurativních aktivit jde o odstranění faktorů či minimalizaci jejich důsledků. Důležité je, že sociální práce není soustředěna jen na nápravu problému, jelikož v mnoha případech nezbytně pomáhá klientovi se zvládnutím dalších okolností jeho životní situace. Zato aktivity rehabilitační jsou zaměřeny na pomoc zpřístupňující adaptaci klienta v nové vyvstálé situaci. Navrátil příkladem uvádí poskytování psychoterapeutické pomoci při akceptaci vlastní hluchoty nebo poskytování psychosociální podpory při přivykání na život v dětském domově. **Aktivity podporující rozvoj potenciálu klienta** je možné rozvrhnout na **vzdělávací** a **rozvojové**. Rozvojové aktivity jsou směřovány na rozvoj individuální nebo skupinové schopnosti vstupovat do sociálních interakcí. V rámci rodiny se může jednat například o rodinnou terapii. Poslední aktivity, **aktivity preventivního charakteru**, jsou zacíleny k včasnému objevení, kontrole a vyloučení faktorů, jež mohou být potenciálním ohrožením sociálního fungování.⁵⁹

Sociální pracovník pro práci s klientem využívá různé metody, techniky a prostředky. Metody používané při práci s klientem se na základě účelu rozdělují na metody posouzení (diagnostické) a intervenční. Metody posouzení slouží k poznání klienta, klientova problému a jeho životní situace. **Intervenční metody** směřují

⁵⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody řízení sociální práce*. (c. d.). s. 13.

⁵⁸ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 17.

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 17 – 18.

k odstranění či zmírnění problémů klienta. Efektivita intervence záleží nejen na objektivnosti posouzení, ale také na vytvořeném vztahu důvěry mezi klientem a sociálním pracovníkem. Intervenční metody sociální práce se odehrávají v individuálním i skupinovém kontaktu. Mezi nejčastěji využívané intervenční metody v sociální práci se řadí informační rozhovor, poradenský rozhovor a **metody založené na učení – nácviky, tréninky, modelování, hraní.**⁶⁰ Opět se nabízí otázka, zda by nebylo vhodné tyto techniky rozšířit o techniky arteterapeutické.

Metody sociální práce, jak již výše bylo uvedeno, se mohou dělit dle cílového subjektu. Vzhledem ke skutečnosti, že velké množství teorií sociální práce má své prameny v psychoterapeutických přístupech, je možné metody třídit i dle tohoto hlediska. Je možné hovořit o metodách vycházejících z psychoanalýzy, metodách kognitivně – behaviorálních, humanistických, dále metodách, jež vycházejí ze systemických přístupů, přístupech eklektických a integrativních atd.⁶¹

1.2 Sociální práce s jednotlivcem

Sociální práce s jednotlivcem staví na poznatku, že každý klient je individuální osobnost a jeho problémy jsou specifické. Samotná sociální práce s jednotlivcem využívá metody, které vycházejí z různých vědních oblastí a různých přístupů, jež jsou ze strany sociálního pracovníka obohacovány vlastním specifickým stylem. Sociální práce s jednotlivcem probíhá v několika po sobě jdoucích etapách, které pochopitelně určují konkrétní zvolené metody.⁶²

V životě člověka přicházejí momenty, životní situace, jež není schopen řešit sám. Nabízí se možnost vyhledat sociálního pracovníka, který je připraven mu pomoci. Důležitým bodem je volba mezi individuální a skupinovou prací. Existují situace či problémy, jež lze řešit formou individuální i skupinovou. Otázkou je preference klienta, jelikož obě formy mohou být užitečné, pokud jsou správně zvoleny. Necítí-li se

⁶⁰ Srov. SCHNEIDEROVÁ, A. *Procesuální charakter poradenství v sociální práci*. In: Kapitoly ze sociální práce. 1. vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2004. ISBN 80-7042-682-9. s. 18 – 22.

⁶¹ Srov. KLIMENTOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce I. Studijní texty pro distanční studium*. (c. d.). s. 21.

⁶² Srov. OLÁH, M. SCHAVEL, M. ONDRUŠOVÁ, Z. NAVRÁTIL, P. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejin, teorie a metód sociálnej práce*. (c. d.). s. 103 – 104.

klient na formu práce ve skupině, je vhodnější zvolit přístup individuální.⁶³ Přičemž v dnešní moderní sociální práci není klient chápán pouze jako individualita, nýbrž jako součást určitého systému.⁶⁴

Podobně jako v sociální práci, tak i v arteterapii má klient při individuální práci pracovníka k dispozici jen pro sebe a navazuje s ním kontakt. Arteterapie obdobně jako sociální práce říká, že individuální (arte)terapie je vhodná pro klienta, jehož problém potřebuje veškerou pozornost terapeuta anebo jeho chování by při práci ve skupině mohlo působit rušivě, odstrašivě. Zároveň pro ostatní klienty by mohlo mít negativní následky jako agresivita či například psychotické jevy.⁶⁵

Jedinec si zaslouží kromě péče a pomoci i úctu, důstojnost a možnost vyjadřovat svou individualitu. Cílem je, aby jedinec řídil své kroky, využíval svého potenciálu a rozhodoval o své osobě. Důležité je stavět na silných stránkách člověka a jeho schopnostech. Pracovník by se neměl zaměřovat na bezmoc klienta a posilovat jeho závislost a očekávání pomoci.⁶⁶ Jelikož k individuálním cílům arteterapie patří uvolnění, poznání vlastních možností, přiměřené sebehodnocení, hledání výrazu pocitů, emocí, nadhled atp.,⁶⁷ lze arteterapeutické techniky považovat za prostředek pomoci člověku. Neboť dosahováním takových cílů by se sociálnímu pracovníkovi a klientovi mohlo lépe dařit podporovat a vyrovnávat sociální fungování.

Zmíněná individualita klienta je podstatnou složkou v sociální práci i arteterapii. V rámci své individuality je klient veden k zodpovědnosti za své kroky v životě z hlediska obou disciplín. Arteterapie se dále snaží vést klienta k sebeakceptaci, nikoliv k sebenegaci.⁶⁸ Cílem sociální práce, respektive sociálního pracovníka je pomoci klientovi dosáhnout rovnováhy mezi ním a jeho prostředím. Jinými slovy zvládnout jeho obtížnou situaci například i prostřednictvím nalezení nové cesty řešení. Podstatným rysem arteterapie s ohledem na sociální práci je fakt, že by měl klient v arteterapeutické intervenci získat nejen odvalu experimentovat s novými výtvarnými technikami, ale následně i odvalu **hledat nové cesty řešení problémů ve svém životě.**⁶⁹

⁶³ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody řízení sociální práce*. (c. d.). s. 65 – 167.

⁶⁴ Srov. VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-877-6. s. 42.

⁶⁵ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICE, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 43.

⁶⁶ Srov. HAVRÁNKOVÁ, O. *Případová práce*. In: *Metody řízení sociální práce*. (c. d.). s. 68.

⁶⁷ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICE, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 61.

⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 59.

⁶⁹ Srov. Tamtéž, s. 59.

Sociální pracovník a klient se společně zabývají řešením problémů. Působení problémů klienta spoutává a omezuje jeho optimální využívání vnitřních a vnějších možností. Ze strany sociálního pracovníka je žádoucí odlišovat sledované cíle a využívané postupy.⁷⁰

Postupy využívané sociálním pracovníkem je možno definovat následovně:

- sociální pracovník poskytuje klientovi **psychickou podporu**, vyjadřuje zájem;
- explorace problému, práce na **ventilaci klientových pocitů**;
- sociální pracovník přímo ovlivňuje klienta (například pracovník vyjádří svůj názor, poskytne radu či zprostředkuje klientovi jinou službu);
- reflektování souvislostí, především vztahů mezi prožitkem klienta a tím, co se děje v jeho prostředí, reflektování vlastních reakcí klienta a jejich vlivu na okolí, reflektování motivů vycházejících z osoby klienta a také reflektování vývoje osobnosti klienta.⁷¹

Aby mohl sociální pracovník tyto postupy správně používat, musí být schopen ovládat vhodné nástroje, mezi něž je možno zahrnout aktivní naslouchání, správné navázání rozhovoru, umět pobídnout klienta ke spolupráci, rozhovoru, vyprávění a dalším aktivitám. Konkrétními nástroji mohou být různé techniky a aktivity pracovníka, které jsou především zaměřeny na komunikaci a budování vztahu.⁷² Jelikož mezi nejčastěji uváděné cíle arteterapie patří mimo jiných **aktivizace, komunikace prostřednictvím výtvarného projevu, odstranění úzkostných stavů, socializace** či **kanalizace agresivity**,⁷³ je možné usuzovat, že disponuje nástroji – technikami, jak daných cílů dosahovat. Jelikož lze v cílech sociální práce a arteterapie spatřovat určitou shodu, není jistě opovážlivé poukázat na možnost prospěšného využití určitých arteterapeutických prvků v sociální práci.

⁷⁰ Srov. HAVRÁNKOVÁ, O. *Případová práce*. (c. d.). s. 69.

⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 70.

⁷² Srov. Tamtéž, s. 70.

⁷³ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 33.

1.3 Sociální práce se skupinou

Pohled na člověka vzhledem ke skupině je zcela jasný. V rámci svého života člověk prochází různými skupinami, které jsou více či méně rozdílné. Člověku je život ve skupině vlastní, přičemž ukazuje jeho přirozenou potřebu, kupříkladu sdílení, spoluvytváření a uskutečňování ve vztazích. Skupina člověku dává mnohé, učí se v ní vyjadřovat, naslouchat, respektovat, ale také obhajovat své vlastní zájmy a názory. V rámci skupiny se člověk učí rozumět nejen druhým lidem, ale prostřednictvím druhých lidí i sám sobě.⁷⁴ Ať už je člověk či lidská společnost zkoumána z kteréhokoli hlediska, musí se vždy brát zřetel na skutečnost, že lidská bytost existuje v síti vztahů s ostatními lidmi.⁷⁵

Sociální práci se skupinou je možno označit za jednu z jejích tradičních metod. V tomto oboru má své oprávněné a nezastupitelné místo.⁷⁶ Souhrnně je možné vyjádřit, že vedle individuální se skupinová práce stala též ústředním pracovním principem sociální práce.⁷⁷ Práce se skupinou dnes představuje velmi rozmanitou metodu. Sociální pracovník při práci se skupinou má velké pole působnosti. V rámci skupinové práce může zastávat různé role jako je facilitátor, terapeut, koordinátor či konzultant. Zároveň lze vedení skupiny označit jako jednu z nejvýznamnějších kompetencí sociálního pracovníka.⁷⁸

Smyslem a obsahem sociální práce se skupinou je zejména **psychosociální** působení na skupinu lidí se společným znakem. Cílem je dosažení jejich celistvé osobnosti nebo její opětovné odkrytí a následně možnost dosahování celkového a společenského růstu bez překážek.⁷⁹ Za podstatný a významný bod skupinové práce je možné označit aktivity směřující jak k jednotlivým členům, tak ke skupině jako celku.⁸⁰

Zároveň na ni lze pohlížet jako na metodu využívající dynamiku skupiny dvojitým způsobem. Nejenže posiluje skupinu jako celek, zároveň vede prostřednictvím interakce

⁷⁴ Srov. HAVRÁNKOVÁ, O. *Skupinová práce*. In: *Metody řízení sociální práce*. (c. d.). s. 153.

⁷⁵ Srov. YALOM, I. D. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-304-8. s. 39.

⁷⁶ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 125.

⁷⁷ Srov. SOTONIAKOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Ostrava: Filosofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě, 2005. ISBN 80-7368-118-8. s. 47.

⁷⁸ Srov. ŠIK, V. *Metody práce se skupinou pro pomáhající profese*. Ústí nad Labem: FSE UJEP Ústí nad Labem, 2008. ISBN 978-80-7414-058-7. s. 7.

⁷⁹ Srov. MÜHLPACHR, P. *Sociální práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3323-1. s. 41.

⁸⁰ Srov. NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Úvod do sociální práce se skupinou*. 1. vyd. Ostrava: Kofiedova škola, 2004. ISBN 80-239-4030-9. s. 21.

jednotlivce se skupinou daného jedince ke zlepšení vlastního sociálního fungování.⁸¹ O práci ve skupině a její dynamice mluví též arteterapie, při jejímž působení ve skupině dochází k velkému sociálnímu a integračnímu náboji.⁸²

Sociální práce jako metoda využívající poznatky skupinového chování ve velké míře čerpá ze sociální psychologie. Především ohledně poznatků o vlivu velikosti, skladby a stylech vedení skupiny. Další používané poznatky ze sociální psychologie se týkají vývojových fází skupiny a způsobů vzájemného ovlivňování členů skupiny.⁸³

Sociální práce se skupinou čerpá kromě sociální psychologie i z praxe psychoterapie. Společné znaky lze spatřovat především ve vývojových fázích. Přestože se popis i určení vývojových fází skupiny liší dle autora, lze sledovat více či méně podobné úseky vývoje skupiny v psychoterapii i sociální práci. V teorii sociální práce se často využívá pět stádií vývoje skupiny (formování, bouření, normalizace, uskutečňování a ukončení) dle Tuckmena⁸⁴, jež se objevují i v teorii skupinové psychoterapie.⁸⁵ Vývojové fáze skupiny v sociální práci jsou velmi důležité. Jelikož v každé fázi skupina podstupuje jiný vývoj, musí být sociální pracovník připraven reagovat na nároky každé fáze správným způsobem.⁸⁶

Přínos skupinové psychoterapie pro sociální práci je neoddiskutovatelný. Je možné nastínit důkazy ve formě citací a odborných názorů v kapitolách sociální práce se skupinou, jež využívají poznatky nejen zahraničních, ale i českých psychologů a psychoterapeutů (například kniha *Metody a řízení sociální práce – kapitola Práce se skupinou*⁸⁷).

Sociální práce se skupinou si klade za cíl zlepšení fungování skupiny a zároveň dosahování cílů, které byly společně stanoveny. Je možné ji označit jako metodu orientující se na eliminaci obtíží – bariér v oblasti sociální interakce jednotlivých členů. Skupina slouží jedinci ke zlepšení jeho individuální kvality života. Zároveň nelze skupinu chápat jako cíl, avšak jako působící prostředek ve směru jednotlivých členů

⁸¹ Srov. LEVICKÁ, J. *Metody sociální práce*. 1. vyd. Tlač: Vev, s. r. o., 2003. ISBN 80-89074-38-3. s. 68.

⁸² Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 44.

⁸³ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 125.

⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 128.

⁸⁵ Srov. KRATOCHVÍL, S. *Skupinová psychoterapie v praxi*. 3. vyd. Praha: Galén, 2009. ISBN 978-80-7262-347-1. s. 26.

⁸⁶ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 128.

⁸⁷ Srov. HAVRÁNKOVÁ, O. *Skupinová práce*. (c. d.). s. 153 – 168.

skupiny. Sociální pracovník směřuje své aktivity k pomoci jak jednotlivcům, tak i skupině jako k celku.⁸⁸

Sociální práce se skupinou může klientovi pomoci v několika oblastech. Jednou z nich je pomoc určená členům skupiny k dosažení svépomoci a osobního rozvoje. A touto cestou směřovat k obohacení člověka jako individuální osobnosti.⁸⁹ O rozvoji klientovy osobnosti mluví též skupinová arteterapie, když vypočítává výhody a důvody, proč přistoupit k formě skupinové práce. Jedním z hlavních důvodů může být sociální učení, které probíhá ve skupinách. Skupinová práce tím pádem nabízí příhodné zázemí pro jeho nacvičování. Ocítá-li se klient v těžké životní situaci, může být pro něj skupina přínosem. Jelikož její členové s podobnými potřebami nebo problémy si mohou poskytovat vzájemnou podporu. Liebmann shledává právě v umění různé výhody. Stejně jako v sociální práci s jednotlivcem, tak i se skupinou je důležitá komunikace. Leibmann vyslovuje přesvědčení, že výtvarné umění se stává významným činitelem v komunikaci a vyjádření, a to především v okamžiku, kdy slova jako prostředek selžou.⁹⁰

1.4 Sociální práce s rodinou

Pro člověka má rodina neopomenutelný význam. V rámci rodiny má člověk možnost najít oporu, dále možnost se s ní ztotožňovat a zároveň mu umožňuje svobodu ve vytváření a zachování své osobní odlišnosti. Pod pojmem rodina bývá zvykem si představovat takzvanou úplnou nukleární rodinu, jež je tvořena matkou, otcem a minimálně jedním dítětem. Bohužel dnešní doba této představě nenasmědčuje. Vedle úplných rodin existuje velké množství lidí, kteří žijí sami, nebo lidí žijících s dítětem či více dětmi bez partnera.⁹¹

Pro člověka, konkrétněji pro člověka středního a vyššího věku, představuje rodinný život, respektive život v trvalém svazku s člověkem opačného pohlaví a dětmi, život plnohodnotný.⁹²

⁸⁸ Srov. LEVICKÁ, J. *Metódy sociálnej práce*. (c. d.) s. 54 – 55.

⁸⁹ Srov. Tamtéž, s. 55.

⁹⁰ Srov. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. (c. d.) s. 19 – 22.

⁹¹ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9. s. 83 – 84.

⁹² Srov. Tamtéž, s. 94.

Obecně lze rodinu označit za stálý sociální útvar, jenž opatruje své členy a pomáhá jim vyrovnávat se se změnami přicházejícími z jejich prostředí.⁹³

V rámci sociální práce s rodinou jsou zřízeny státní i nestátní organizace – instituce, které směřují svou pomoc na řešení manželských a rodinných problémů.⁹⁴

Sociální práce s rodinou je rozmanitá oblast, kde sociální pracovník vystupuje v různých rolích.⁹⁵ Do poloviny 20. století se sociální práce zaměřovala především na klienta jako jednotlivce. Jak se ale ukázalo, některé případy nasvědčovaly skutečnosti, že v určitých situacích se může práce pouze s jednotlivcem projevovat jako nedostačující či málo efektivní. Z praktického hlediska bylo potvrzeno, že problémy, jež se týkají jednotlivce, se mnohdy váží na celou rodinu. V takové situaci, kdy sociální pracovník pracuje s celou rodinou, se intervence stává účinnější. V rámci rodinné intervence je možné chápat problém jednoho člena rodiny jako problém celé rodiny. Pak je důležité, aby sociální pracovník dokázal zapojit do spolupráce všechny členy rodiny, konkrétněji ty členy, jichž se problém reálně týká.⁹⁶

V rámci práce s rodinou se často používá poradenství, v němž se pracovník zaměřuje na několik oblastí. Vyšetřuje fungování instrumentálních složek soužití, **emoční soulad, způsob dorozumívání, zasahování extramatrimoniálních vlivů a osobnosti dospělých klientů.**⁹⁷

Kwiatkovska označuje rodinu za specifický druh skupiny a zároveň spatřuje aplikovatelnost mnoha principů z rámce skupinové arteterapie do arteterapie rodinné. Rodinná arteterapie podobně jako sociální práce dopomáhá k řešení velké škály problémů v rámci rodiny. Cíl arteterapie je spatřován **v lepší komunikaci**, dále v úsilí spolupracovat společně na řešení konfliktů, v sebeidentifikaci, ve větší autonomnosti členů rodiny a v možnosti spontánního **vyjádření svých emocí.**⁹⁸

⁹³ Srov. SMUTKOVÁ, L. *Sociální práce s rodinou*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 987-80-7041-069-1. s. 15.

⁹⁴ Srov. GULOVÁ, L. *Sociální práce*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3379-1. s. 60.

⁹⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. (c. d.). s. 101.

⁹⁶ Srov. VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 42.

⁹⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. (c. d.). s. 101.

⁹⁸ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 45.

1.5 Arteterapeutické techniky v rámci vysokoškolské přípravy sociálního pracovníka

Sociální práce vytváří široké spektrum působnosti sociálního pracovníka. Od konkrétního působení v rámci sociálně-správní činnosti až po vysoce specializované oblasti spojené s terapií a tréninkem, supervizí a dalšími činnostmi až po vzdělávání sociálních pracovníků. Jednou z činností sociálního pracovníka je sociální intervence, do které lze zařadit provázení, poradenství, terapii, organizování, vyjednávání či trénink. Sociální pracovník se často setkává s lidmi sociálně vyloučenými, kteří postrádají motivaci ke změně své životní náročné situace. Proto musí být odborníkem nabízejícím pomoc, jenž nedisponuje pouze předpoklady pro práci s klientem, ale který zároveň ovládá širokou škálu dovedností.⁹⁹

O profesionalitu a kvalitu sociální práce se stará svou činností a aktivitou Asociace vzdělavatelů v sociální práci. Asociace v rámci svého působení vytvořila Minimální standard vzdělávání v sociální práci, který zahrnuje jedenáct oblastí, mezi něž patří filozofie a etika, úvod do sociologické teorie, úvod do psychologické teorie, teorie a metody sociální práce, odborná praxe, metody a techniky sociálního výzkumu, úvod do právní teorie a praxe, sociální politika, sociální patologie, menšinové skupiny a závěrem oblast zdraví a nemoc.¹⁰⁰

K základním profilovým disciplínám profese sociálního pracovníka patří mimo jiné psychologie. Přínos pro sociální práci z hlediska psychologie je spatřován v pochopení podstaty prožívání a chování člověka. Nejenže psychologie má budoucím sociálním pracovníkům pomoci poznat sebe sama. Stejně tak má dopomoci poznat i druhé z hlediska fungování lidské psychiky, a to především v procesu sociální interakce. Studenti se setkávají nejen se základy obecné psychologie, taktéž s psychologii osobnosti, vývojovou psychologii, s psychologii zdraví a psychopatologií, přičemž největší důraz je kladem na poznatky z psychologie sociální.¹⁰¹

Oblast psychologie v rámci vzdělání sociálního pracovníka je bezesporu důležitá. Otázkou může být, jak jsou teoretické znalosti studenty správně používány a efektivně

⁹⁹ Srov. GULOVÁ, L. *Sociální práce*. (c. d.). s. 35.

¹⁰⁰ Srov. *Standardy – Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP*. Brno: ASVSP, 2009. Dostupné z WWW: <http://www.asvsp.org/standardy.php>. [Aktualizace 24. 3. 2011]. [Citováno 2012-02-13].

¹⁰¹ Srov. *Standardy – Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP*. (c. d.).

využívány v praxi. Bohužel praktických zkušeností v rámci studia není příliš mnoho. Je možné se domnívat, že přínosem by byl například i sebezkušenostní předmět, který by byl zařazen do okruhů vzdělávání sociálního pracovníka. Účelem není tvrzení, že by se v rámci studia nenacházely žádné praktické či zkušenostní předměty. Jde spíše o nastínění otázky, zda by nebylo přínosné uvést do struktury výuky předmět, který by zahrnoval arteterapeutické techniky zaměřené k posílení výkonu sociální práce a rozšíření kompetencí sociálního pracovníka.

V rámci vysokoškolského studia sociální práce na některých fakultách v České republice existují volitelné či výběrové předměty týkající se oboru arteterapie.¹⁰² Avšak předměty jsou v převážné míře spíše obecným úvodem do arteterapie. Na místě je jistě polemika, do jaké míry následně student může poznatky užívat ve své praxi sociálního pracovníka. Neboť nemá-li arteterapeutický výcvik neboli příslušné arteterapeutické komplexní vzdělání, neměl by arteterapii jako disciplínu ve své praxi aplikovat. Proto tato práce řeší vybrané prvky arteterapie aplikovatelné přímo v sociální práci a zařazení takového specifického předmětu do vysokoškolské přípravy.

Podobně jako v Minimálním standardu vzdělávání v sociální práci, ani v dokumentu vztahujícímu se k akreditačním požadavkům bakalářských a magisterských oborů studia sociální práce¹⁰³ nejsou obsažena fakta proti zavedení uvažovaného předmětu.

1.6 Shrnutí teorie sociální práce a arteterapie

Jelikož je tato diplomová práce zaměřena na rozpoznání možného přínosu arteterapie pro sociální práci, je jistě důležité závěrem této kapitoly teoretických východisek shrnout společná místa arteterapie a sociální práce. Bude tak připravena půda pro hledání konkrétních prvků - technik, jež budou přínosné v praxi sociálního pracovníka na cestě k dosažení cíle.

Společná místa obou disciplín je možné shledat ve více oblastech. Sociální práci i arteterapii spojuje **multidisciplinární základ**, z něhož je možné určit i **základní**

¹⁰² Srov. POHOŘELSKÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹⁰³ Srov. *Kritéria posuzování žádosti o re/akreditaci („akreditační požadavky“) bakalářských a magisterských oborů studia sociální práce*. Dostupné z WWW: <http://www.akreditacnikomise.cz/cs/standardy-pro-posuzovani-zadosti/221-specificke-pozadavky-pro-akreditaci-oboru-z-oblasti-socialni-prace.html>. [Aktualizace 27. 5. 2010]. [Citováno 2012-02-26].

společnou disciplínu, konkrétně **psychologii**. Psychologie je vědou, která je pro sociální práci i arteterapii neopomenutelná z hlediska teoretických poznatků i z hlediska praktických prvků.

Hlavním prvkem arteterapie jako terapeutické disciplíny je bezesporu proces terapie. I sociální práce z hlediska užívaných paradigmat může stavět svou praxi při práci s klientem na **terapeutické pomoci**. Z takového hlediska je sociální práce chápána formou psychoterapie, která má klientům přinést psychickou a následně sociální pohodu.

Hlavním a obecným cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta. Klient s pomocí a doprovázením sociálního pracovníka nalézá rovnováhu mezi vlastní osobou a požadavky prostředí za pomoci různých metod, jež sociální práce nabízí a které vycházejí z psychoterapeutických přístupů. Právě arteterapie zde může nabídnout své prvky, jelikož definuje-li se arteterapie, hovoří se o působení na člověka mimo jiné v jeho sociálních vazbách a také o integrování či obohacení jeho osobnosti.

Zároveň se shodují i určité **cíle**. Je potvrditelné, že k podpoře sociálního fungování patří například budování důvěry, sebehodnocení, uskutečňování vlastních možností, zvyšování osobní autonomie a motivace, rozvoj jedince, svoboda rozhodování, vyjadřování citů, emocí a konfliktů, spolupráce s ostatními, komunikace, sdílení problémů a zkušeností, vztahování se k druhým ve skupině, porozumění vlastnímu vlivu na druhé a na vztahy. Bez těchto skutečností by klient těžko docházel k sociálnímu fungování. V životě se nelze obejít bez schopnosti vyjadřování citů, bez schopnosti komunikace ani bez ostatních uvedených prvků. I na těchto prvcích, jež jsou individuálními a sociálními cíli arteterapie, se v rámci sociální práce ve vztahu klienta a sociálního pracovníka pracuje.

Aplikovatelnosti arteterapeutických prvků do sociální práce nebrání ani **cílové skupiny**. Arteterapie pracuje s klienty ve formě individuální, skupinové a rodinné. Takové formy práce používá i sociální práce. Sociálnímu pracovníkovi nebrání tedy užívat prvky arteterapie, které jsou určeny jednotlivci či skupině, jelikož zná i odlišnosti fungování těchto cílových skupin, jako je například dynamika skupiny a další.

Specifikují-li se konkrétní cílové skupiny, také na tomto místě by bylo obtížné nalézt zásadní rozdíl. Klienty sociální práce i arteterapie se mohou stát lidé závislí na alkoholu či jiných látkách, osoby fyzicky či mentálně handicapované, senioři, děti, dlouhodobě nemocní, osoby týrané, etnické menšiny a další.

Již několikrát bylo výše uvedeno, že sociální práce staví na **komunikaci**. Záleží na schopnostech sociálního pracovníka, jak efektivně dokáže s klientem komunikovat. Arteterapie zde nabízí možnost využití své neverbálnosti právě v komunikaci. Člověk může místo slov své problémy zobrazovat neverbální formou na papíře různými technikami, jež arteterapie nabízí.

Sociální práce a arteterapie v rámci své praxe **směřují ke shodným tématům**, jež lze pojmenovat jako **cíle**. Opomene-li se terapeutická stránka arteterapie ve smyslu léčebné formy, cíle těchto dvou disciplín si vzájemně neodporují. **Směřují k podpoře klienta, aby zvládal těžké životní situace**, které jsou zapříčiněny různými faktory. Lze tedy závěrem teoretických východisek konstatovat, že arteterapie se sociální prací obecně mají **společné styčné plochy**. Jejich záměry v práci s klientem jsou obdobné a neodporují si.

2 APLIKACE ARTETERAPEUTICKÝCH TECHNIK V SOCIÁLNÍ PRÁCI

2.1 Cíl práce

Cílem práce je zjistit využitelnost a přínos arteterapeutických technik v sociální práci a zmapovat arteterapeutické techniky, které by byly vhodné v rámci praxe sociální práce.

2.2 Výzkumné otázky

Výzkumná otázka č. 1:

Jsou arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci?

Výzkumná otázka č. 2:

Jaký přínos by mohly přinést arteterapeutické techniky do sociální práce?

Výzkumná otázka č. 3:

Jaká oblast sociální práce je vhodná pro využití arteterapeutických technik?

Výzkumná otázka č. 4:

Jaké arteterapeutické techniky jsou vhodné pro sociální práci?

Výzkumná otázka č. 5:

Jaký přínos a význam by mělo zařazení předmětu o arteterapeutických technikách pro sociální práci do vysokoškolského studia sociální práce?

2.3 Metodika práce

2.3.1 Popis metody

Ke zjištění cíle a zodpovězení výzkumných otázek diplomové práce byl použit kvalitativní výzkum, neboli kvalitativní dotazování, které je zde chápáno dle Hendla¹⁰⁴. Hlavní technikou byla zvolena metoda dotazování, konkrétně technika rozhovory s experty¹⁰⁵. Rozhovory byly vedeny za pomoci polostrukturovaných rozhovorů s otevřenými otázkami (Příloha I).

2.3.2 Popis souboru a sběr dat

Výzkumná část byla provedena ve spolupráci s arteterapeuty, kteří byli osloveni k účasti a zároveň k ní svolili. Pod pojmem arteterapeut jsou zahrnuti jak ženy arteterapeutky, tak arteterapeuti muži s příslušným arteterapeutickým vzděláním a arteterapeutickou praxí.

Aby mohli být arteterapeuté osloveni, jako základní výchozí bod pro kontakt byly zvoleny oficiální internetové stránky Arteterapeutické asociace a také stránky Arteterapeutického ateliéru Pedagogické fakulty na Jihočeské univerzitě. Uvedení arteterapeuté byli osloveni dopisem zaslaným prostřednictvím emailu nebo přímo telefonickým kontaktem.

Telefonickým či emailovým kontaktem bylo nejprve osloveno 18 arteterapeutů, z nichž odpovědělo 12. Z těchto dvanácti pouze dva odmítli z důvodu časové tísně a jeden na základě domněnky o své nevhodnosti pro daný rozhovor. Zbylých šest arteterapeutů neodpovědělo. S arteterapeuty, kteří souhlasili, byly započaty rozhovory v polovině prosince roku 2011.

K tomuto primárnímu způsobu získávání kontaktů byla připojena metoda snowball sampling. Arteterapeuté, kteří byli osloveni v první části realizace rozhovorů, doporučili své kolegy arteterapeuty, jež osobně znají. Tímto způsobem bylo získáno nových šest kontaktů - arteterapeutů ke spolupráci. Ze zmíněných šesti arteterapeutů spolupráci

¹⁰⁴ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4. s. 47, 164.

¹⁰⁵ Srov. Tamtéž, s. 189.

neodmítl ani jeden. Někteří se dále odkazovali na své kolegy, ale bohužel již všichni zmínění byli osloveni v předchozí skupině.

Ukončení většiny rozhovorů proběhlo v polovině února 2012, kdy celkový počet spolupracujících odborníků činil 14. Poslední patnáctý rozhovor byl uskutečněn až v polovině měsíce března 2012. Každý rozhovor byl realizován v místě působení arteterapeuta po předchozí společné domluvě. Z rozhovorů byly pořízeny audiovizuální záznamy po souhlasu respondentů a následně byl zhotoven písemný přepis pro vyhodnocení.

14 dotazovaných arteterapeutů poskytlo souhlas se zveřejněním své osoby v seznamu zúčastněných arteterapeutů (Příloha II). Zároveň souhlasili se zveřejněním jejich názorů v textu s jejich jménem. Provedené rozhovory však nejsou v podobě přepisů přílohou diplomové práce, jelikož obsahují i osobní informace arteterapeutů. Veškeré písemné přepisy jsou uloženy v osobním archivu autorky.

2.3.3 Operacionalizace pojmů

Technika – Konkrétní zadání tematicky zasazené. Nejedná se o výtvarné techniky, jako například kresba či malba. Technikou je zde vnímán určitý činnostní prvek, jenž má své zadání.

2.4 Vyhodnocení

Výsledky odpovídají na tři základní otázky – neboli oblasti, které zároveň tvoří tři základní okruhy dotazování. **První okruh** zahrnuje představy o samotném využívání určitých arteterapeutických technik v sociální práci. Přičemž měli-li arteterapeuti připomínky, námitky či nějaká specifika k odpovědi, ať už v kladném či záporném smyslu, byli vyzváni, aby své poznatky vyslovili. Tomuto okruhu odpovídá označení oblasti číslo jedna a v následném vyhodnocení nese název **Možnost využívání arteterapeutických technik v sociální práci**.

Druhému okruhu - Arteterapeutické techniky pro sociální pracovníky jako předmět vysokoškolského studia sociální práce připadá v připraveném otázkovém listu označení otázky číslem tři. Snaží se o zmapování možností a potenciálu zmíněného předmětu.

Třetí okruh je okruhem nejrozsáhlejším a nese název **Mapování vhodných arteterapeutických technik pro sociální pracovníky**. Okruhu odpovídá oblast otázek označená číslem dvě a její tři podotázky. Nejenže otázka hledá vhodné techniky, ale také další specifika, která by byla přínosem pro sociální práci. Podotázky blíže specifikují, z jakého důvodu je daná technika vybrána, čeho lze zmíněnou technikou dosáhnout a zda je vhodná pro jednotlivce, skupinu či rodinu, nebo i pro konkrétní specificky určenou skupinu.

2.4.1 Možnost využívání arteterapeutických technik v sociální práci

Otázka č. 1: Jsou dle vašeho odborného názoru arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci?

Rozhovory byly započaty otázkou, zda si oslovení arteterapeuté dokážou představit aplikovatelnost a využitelnost arteterapeutických technik v sociální práci. Po zhodnocení odpovědí je možné konstatovat, že pouze jeden arteterapeut odpověděl záporně. **Možnost aplikovatelnosti arteterapeutických technik byla potvrzena.** Směrem k této otázce Perout vyslovuje názor, že „v tomto případě jsou to techniky, které jsou obecně používány a které se dají prakticky podle potřeby přizpůsobit.“¹⁰⁶ Téměř shodného názoru je i Strnadlová, která říká, že „jsou techniky, které by bylo možné použít, takže není důvod tuto možnost nespátřovat.“¹⁰⁷

Důležité je uvést zdůvodnění a upřesnění nesouhlasu s využíváním arteterapeutických technik v sociální práci. Zmíněný arteterapeut svou osobu specifikuje jako praktikujícího arteterapeuta, který považuje arteterapii za systém, jenž má počátek, průběh a konec. Avšak ke své rozvaze uvádí možnosti využití určitých prvků v komunikační oblasti, kde sociální pracovník může využít výtvarný materiál při své práci s klientem.¹⁰⁸

Zároveň někteří vedli polemiku například o hranicích arteterapie a sociální práce, o dispozicích a vzdělání sociálních pracovníků vzhledem k technikám. Diskutovali

¹⁰⁶ PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹⁰⁷ STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹⁰⁸ Srov. Nejmenovaný arteterapeut. Rozhovor z března 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

o problematice pojmání arteterapie jako disciplíny a následně o možnosti využití určitých technik v sociální práci.

Perout při své rozvaze uvádí, že *„obecně lze uvažovat o rozdělení arteterapie podle toho, v jakém prostředí se používá. Na jednu stranu může být arteterapie ta klinická, která se uplatňuje ve zdravotnických zařízeních, a pak by to mohla být ta aplikovaná arteterapie, kde jsou techniky z klinické oblasti klientovi přizpůsobeny.“*¹⁰⁹ Tímto výrokem potvrzuje možnost existence technik, jež lze využívat a přizpůsobit i jiným oblastem, než jak jsou spatřovány klinickou arteterapií. Je možné navázat názorem Hanušové, jež spatřuje možnost využívání některých arteterapeutických technik v sociální práci, přičemž uvádí potřebu vymezit profesi arteterapeuta a profesi sociálního pracovníka.¹¹⁰

Pro samotnou sociální práci je jistě velkým přínosem, že tito odborníci souhlasí s využíváním určitých technik v sociální práci. Hanzlová též souhlasí a doplňuje, že ze svého pohledu by spíše označila tuto možnost jako využívání prvků arteterapie. Zároveň dodává, že využití spatřuje především v organizacích zaměřených na doprovázení klienta pracovníkem, jenž by tak mohl používat jiné prvky než prvky verbální komunikace.¹¹¹

Po ukončení výzkumu je možné říci, že i profesionální arteterapeuté nahlíží na arteterapii z různých pohledů. Někteří více či méně systémově a podobně. Zajímavým postřehem může být pohled Čermáka, který usuzuje, že *„z pohledu arteterapie rožnovského typu by tato otázka mohla být problematická. Jelikož se jedná o systém poznávání klienta a poznávání věci, jež za jiných okolností rozumem kontroluje a vlastně filtruje. Tím rozhoduje o tom, jakou informaci podá tomu, kdo ho zkoumá (například lékaři, terapeutovi, případně i sociálnímu pracovníkovi). Arteterapie rožnovského typu vyučuje, na co se ptát, jaké úkoly člověku dávat. A právě v tom nevědomě sděleném se obvykle skrývá nějaký klíč k osobnosti toho člověka. Tím, že celý systém rožnovské arteterapie je určitým know-how, určitým tajemstvím, nesmí být principy sděleny na veřejnost. Neboť pokud by zkoumaný byl již nějak ovlivněný tím, co už slyšel, dával by opět klamavé odpovědi.“*¹¹² Nicméně ani Čermák nezamítá možnost využívání arteterapeutických technik, kdy zmiňuje, *„že by to byla další jedna*

¹⁰⁹ PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹¹⁰ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹¹¹ Srov. HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹¹² ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

*z možností jak pracovat s klientem v rámci sociální práce. Vždy záleží na osobnosti arteterapeuta či sociálního pracovníka, jelikož existuje množství různých technik a způsobů pro práci s klientem.*¹¹³

Není pochyb, že arteterapie je terapeutická disciplína a tudíž terapie, neboli léčba je jejím hlavním artiklem. Korbelová uvádí: „*Jsem přesvědčena, že pro sociálního pracovníka mohou být některé výtvarné techniky velkým pomocníkem v komunikaci jak s jednotlivcem, rodinou, tak i skupinou. Avšak terapeutickou stránku bych nechala spát.*“¹¹⁴ Dále však uvažuje o nutnosti přesné terminologie, jelikož i sociální pracovník může například rehabilitovat sociální vztahy v rodině.¹¹⁵ S podobným názorem přichází i Víšková, která možnost využívání arteterapeutických technik též spatřuje, ale na jiné úrovni než na té terapeutické, léčebné.¹¹⁶

Obecně tedy bylo mezi oslovenými arteterapeuty dosaženo shody vzhledem k možnosti využívání arteterapeutických technik. Avšak je na místě diskuse ohledně názvosloví. Především jak přesně dané techniky pojmenovat, zda místo technik nepoužívat raději prvky arteterapie, jak již bylo výše uvedeno. Hulíková k dané problematice dodává: „*Tyto techniky bych nenazývala přímo arteterapeutickými, protože arteterapie je léčebná metoda. Bylo by lepší je nazývat technikami artefietickými.*“¹¹⁷

Oslovení arteterapeuté na jedné straně shledávají možný prostor pro využití arteterapeutických technik v sociální práci, avšak kladou důraz na znalost technik a vlastní sebezkušenost. Koblicová striktně trvá na tom, že používá-li pracovník určitou techniku, musí ji mít nejprve vyzkoušenou na své osobě. Jelikož nejpřínosnější forma zvládnutí takových technik je pomocí sebezážitku.¹¹⁸ V návaznosti na tuto podmínku je možné přejít k dalšímu okruhu, který se zabývá vzděláním sociálních pracovníků na vysoké škole v oblasti arteterapeutických prvků - technik určených pro jejich obor.

¹¹³ ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹¹⁴ KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹¹⁵ Srov. KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹¹⁶ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹¹⁷ HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹¹⁸ Srov. KOBLICOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

2.4.2 Arteterapeutické techniky pro sociální pracovníky jako předmět vysokoškolského studia sociální práce

Otázka č. 3: Jaký zastáváte názor k otázce týkající se vhodnosti a prospěšnosti předmětu, který by studenty sociální práce v rámci vysokoškolské přípravy seznámil blíže s arteterapeutickými prvky, technikami, které by posléze mohli využívat ve své odborné praxi?

I zde arteterapeuté došli k absolutní výrazné shodě. Všechny 14 arteterapeutů, jež souhlasilo s možností využívání určitých arteterapeutických technik v sociální práci, odpovědělo kladně v prospěšnost takového předmětu a jeho zavedení.

V zásadě je možné konstatovat, že hovoří o prospěšnosti a také nutnosti takového vzdělání v okamžiku, kdy se sociální pracovníci rozhodnou prvky arteterapie ve své praxi využívat. Jak již bylo výše zmíněno, například Koblicová shledává zásadní nutnost v sebezkušenosti pracovníka. V rámci studia by takové školení mělo být dle jejího názoru především formou zážitku, sebezážitku, aniž by samozřejmě byla opomenuta teorie.¹¹⁹

Je důležité zmínit, že nejen Koblicová, ale dalších 13 arteterapeutů považuje sebezkušenost v rámci takového předmětu za velmi důležitou. O sebezkušenosti a její významnosti všichni arteterapeuté hovořili bez jakéhokoli podnětu v podobě otázky, která by je k takové odpovědi směřovala. Hlavní náplní předmětu by měla být sebezkušenost především proto, aby v budoucí praxi sociálního pracovníka nedocházelo k poškozování osobnosti klienta.

Hanzlová zmiňuje: „*Určitě bych studenty naučila respekt k technikám. Vyzkoušeli by si účinnost technik, respektive že každá technika může působit rozdílně, na někoho příjemně, na někoho nepříjemně, a proto by byli obezřetní. Zároveň by takový předmět studenty dovedl ke správné volbě technik, jež by byly bezpečné a současně by sociálnímu pracovníkovi pomohly při jeho práci.*“¹²⁰

Důležitým prvkem je též dodržování hranic mezi jednotlivými disciplínami, jak zmiňuje například Víšková. Uvažuje o prospěšnosti tohoto předmětu nejen z pohledu získané sebezkušenosti, ale i z pohledu přehlednosti hranic arteterapie a sociální práce. Pracovník by měl jasné kompetence, které mu umožňuje tato metoda.¹²¹

¹¹⁹ Srov. KOBLICOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹²⁰ HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹²¹ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

Téma rozšíření kompetencí zmiňuje Čermáková, která by osobně postavila předmět následujícím způsobem. Studenti by byli upozorněni, že jsou při studiu obdarováni svým „kyblíkem“, který mohou plnit novými kompetencemi a technikami. Přičemž musí být schopni ve správný čas a ve správné situaci použít vhodnou techniku a neupínat se jen na jedinou. Zároveň si musí být vědomi, že nelze techniky používat dogmaticky.¹²²

Otázka se zabývá možností předmětu, který by byl zaměřen přímo pro sociální pracovníky. Konkrétní techniky, prvky a veškerá teorie arteterapie by byla směřována ke specifickým sociální práce. Strnadlová uvádí: „*Dovedu si představit, že by se prošly všechny techniky a vybraly se použitelné v sociální práci. V rámci předmětu by se s nimi budoucí sociální pracovníci seznámili především prostřednictvím sebezkušenosti. Student by si mohl techniky osahat a přizpůsobit si svůj arsenál do praxe. Také by si mohl vyzkoušet, k čemu inklinuje a co zná. Mimo jiné se přesah v těchto oborech vždycky hodí.*“¹²³

Se zajímavým názorem přichází také Hanušová, neboť s ohledem na psychologickou část studia sociálního pracovníka uvádí, že takový předmět by byl jistě přínosem zvláště tehdy, kdyby byl postaven prakticky a sebezkušenostně.¹²⁴ Přičemž i Hulíková souhlasí a zastává názor, že takové seznámení studentům neublíží, naopak rozšíří jejich obzory, kompetence a zároveň mohou dojít ke zjištění, zda jim daná metoda vyhovuje a zda pro ni mají cit.¹²⁵

Odpovědi na tuto otázku lze shrnout slovy Perouta: „*Osobně bych předpokládal takový předmět jako samozřejmou možnost, pokud student tímto způsobem chce v sociální práci pracovat. Je asi samozřejmé, že by prošel alespoň minimální sebezkušeností, bez které existuje riziko chyby. Je dobré, když si daný student něco takového zažije a dozví se něco o sobě, i když to může být nepříjemné. Každopádně to pomůže nějakým způsobem eliminovat slepé skvrny. Každý člověk na rovině přenosu nebo protipřenosu zažívá určité reakce. V následné intervenci s klientem by tak mohl být pracovník bez zkušenosti zaskočen a nepřipraven i vzhledem ke své osobnosti.*“¹²⁶

¹²² Srov. ČERMÁKOVÁ, D. Rozhovor z prosince 2011. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹²³ STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹²⁴ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹²⁵ Srov. HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹²⁶ PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

2.4.3 Arteterapeutické techniky pro sociální práci

Tato otázka navazuje na předcházející, kdy arteterapeuté odpověděli kladně ve smyslu aplikovatelnosti arteterapeutických technik v sociální práci.

První část (a) vyhodnocení rozlišuje typy technik dle jejich zaměření na cíl či proces, kterého je jimi možné dosáhnout.

Druhá část (b) vyhodnocuje využitelnost dle cílové skupiny, práce s jednotlivcem, rodinou či skupinou.

Třetí část (c) se zabývá aplikovatelností arteterapeutických technik u konkrétně specifických cílových skupin sociální práce.

Otázka č. 2: Jaké konkrétní techniky (či konkrétní technika) dle vašeho názoru, zkušeností, praxe a vzdělání jsou (je) vhodné pro sociální práci?

a. Jaké procesy mohou být danými technikami realizovány v rámci sociální práce?

Arteterapeuté byli ve velké míře ve shodě, co se týče oblasti cílů či procesů, jichž by mohl sociální pracovník na základě vybraných arteterapeutických technik dosáhnout. Po vyhodnocení je možné konstatovat, že arteterapeuté došli k šesti oblastem, jež určují typy technik vhodných pro využití v sociální práci. Tyto oblasti lze pojmenovat jako Techniky na abreakci (Abreaktivní techniky), Techniky k navázání kontaktu, Techniky na posílení komunikace a komunikativní techniky, Techniky rozehrívací, Techniky na sdělení informací – Techniky jako forma zobrazování a Techniky umožňující orientaci ve vztazích.

Techniky na abreakci neboli abreaktivní techniky. Tyto techniky patří k nejčastěji zmiňovaným (z 15-ti arteterapeutů je zmínilo 12). K abreaktivním technikám často arteterapeuté přiřazovali techniky, které označili jako techniky pro uvolnění atmosféry či techniky na snížení stresu. Čermák je toho názoru, že arteterapeutické techniky k odreakování nebo snížení stresu jsou jistě využitelné v sociální práci a mohou být nositelem přínosu této disciplíně.¹²⁷ Pro sociální práci jako pro každou jinou disciplínu je důležité, aby klient byl uvolněný a co nejméně napjatý, proto i z tohoto důvodu Hulíková též souhlasí s používáním technik k uvolnění.¹²⁸

¹²⁷Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹²⁸Srov. HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

K této oblasti byly zmiňovány různé techniky. Za jednu z nejčastěji zmiňovaných lze označit čmáranici, již například Koblicová považuje za prospěšnou a účinnou. Avšak dodává, že u žádné techniky nelze shledat stoprocentní paušální účinnost. Dle jejího názoru je nutné vždy přizpůsobit volbu techniky k situaci a osobnosti klienta. Důležitým prvkem při volbě všech technik, nejen abreaktivních, je vždy důležitý jemnocit pracovníka.¹²⁹

Korbelová uvádí, že mezi abreaktivní techniky mohou patřit témata, díky kterým se člověk vrací ke svým minulým prožitkům.¹³⁰ Konkrétněji rozvádí svou myšlenku následovně: „Z počátku bych volila témata taková, která jsou zdánlivě neosobní, tedy pojednávají o příběhu někoho jiného. Později témata mířená přímo k osobám, jako například já, když jsem byl malý a podobně.“¹³¹

Vzhledem k abreakci přináší zajímavý příklad i Křištofová Sobihardová: „Potřebuji pracovat s hyperaktivním dítětem? Mohu použít metodu, aby mohlo abreagovat na papíře. Sociální pracovník sleduje primárně cíl sociální práce, ale potřebuje k tomu podmínky, aby k danému cíli mohli s klientem dojít. Nicméně klient může být roztržitý, nerudný a v tomto případě je zde místo pro využití arteterapeutických abreaktivních technik.“¹³²

Víšková zmínila, že k abreaktivním technikám lze přiřadit techniky praktikované nestandardní formou malování. Mezi ně může patřit stříkání barvy, malování částmi těla či malování na hudbu. U hudby je možné též zvolit její typ, s ohledem zda chce pracovník dosáhnout spíše relaxace či abreakce.¹³³

Techniky k navázání kontaktu. Techniky týkající se navázání kontaktu byly zmiňovány též velmi často (z 15 arteterapeutů je uvedlo 13). Mezi techniky k navázání kontaktu se řadí též techniky seznamovací a techniky k navazování důvěry.

Techniky k navázání kontaktu a seznámení nejčastěji arteterapeuté uváděli ve vztahu ke skupinové práci (12 arteterapeutů), ale též byli názoru, že i při práci s jednotlivcem se dají některé techniky použít. Například Čermáková ze svého pohledu vidí velkou příležitost pomocí arteterapeutických technik přístupnější navázání kontaktu

¹²⁹ Srov. KOBLICOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹³⁰ Srov. KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹³¹ KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹³² KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹³³ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

s dítětem. Jelikož jak uvedla, dítěti je kreslení vlastní a přirozenější než dospělému člověku.¹³⁴

Dle Čermáka mohou být arteterapeutické techniky ve skupině například k navázání kontaktu velmi dobře využitelné. Nejenže lze pomocí nich navázat kontakt, ale též vzájemnou důvěru.¹³⁵ Dle jeho slov, „*ať klient udělá cokoliv, vznikne hotový artefakt, o kterém se dá ve skupině mluvit. Při takové diskuzi dochází ve skupině k vyslovování názorů, a proto i daný člověk je podněcován do diskuze vstoupit. V tento okamžik se rozvíjí vzájemný dialog, který je sám o sobě přínosný.*“¹³⁶ Ve stejném smyslu jako Čermák hovoří i Hulíková, která vyslovuje totožný názor o možnosti využití arteterapeutických technik pro navázání kontaktu i vzájemné důvěry, která je pro práci ve skupině nepostradatelná.¹³⁷

V začátku skupiny lze využít mnoho technik, jež mohou být dle nápaditosti pracovníka různě kreativní. Na tomto tvrzení se shodli všichni arteterapeuté, kteří souhlasili s technikami na seznámení.

Jako seznamovací techniky lze uvést představení se, které musí proběhnout v každé skupině. Strnadlová jako dobrou techniku na úvod skupiny považuje jmenovky a blíže ji specifikuje: „*Členové skupiny nenapiší své jméno. Ale pracovník jim zadá, ať namalují či nakreslí svoje jméno na stojánek vyrobený ze čtvrtky. Tato technika má nejen svůj praktický význam, ale také intuitivně něco vypovídá.*“¹³⁸ K této technice lze přiřadit techniku o jménu, kterou popisuje Hanušová.¹³⁹

Pro začátek skupiny jako jednu z mnoha uvádí například Perout techniku pomocí uhlové rezervy, kdy se zpracovává imaginární portrét. „*Tuto techniku je možné využít v začátku práce skupiny. Nejprve se zadá zpracování techniky, následně pracuje skupina i s hotovými artefakty. Je vyzvána, aby vyhledala portréty, jež se zdají být podobné, a to způsobem nebo technikou zpracování. V dalším kroku se hledají autoři portrétu. Tímto způsobem se vlastně skupina roztřídí, vzniknou dvojice nebo trojice. Členové se přes výtvarný artefakt dostanou k sobě do malých skupinek. Najdou se ve výtvarných dílech. Nadále společně pátrají ve vlastní komunikaci, zda se setkávají a jaké podobnosti by mohly něco napovídat o kontaktu mezi nimi. Zároveň tato technika*

¹³⁴ Srov. ČERMÁKOVÁ, D. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹³⁵ Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹³⁶ ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹³⁷ Srov. HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹³⁸ STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹³⁹ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

*pomůže na začátku skupinu určitým způsobem zdynamizovat. Mohou také vyplynout první vazby a první témata, na nichž se dá následně pracovat.*¹⁴⁰

K závěru vyhodnocení těchto technik je jistě podstatné uvést názor Křištofové Sobihradové: „*Když začínáme pracovat s nějakou skupinou, potřebujeme všichni totéž, ať už jsme psychoterapeuti, arteterapeuti či sociální pracovníci. Proto je možné dané techniky používat úplně identicky. Například na seznámení skupiny **existuje velké množství technik**. Sociální pracovník je tedy může použít k seznámení klientů a navození atmosféry v úvodní fázi.*“¹⁴¹

Techniky na posílení komunikace a komunikativní techniky. K technikám komunikativním a k technikám na posílení komunikace dospěli arteterapeuté též velmi často (z 15 arteterapeutů je uvedlo 11).

Arteterapeuté došli k názoru, že komunikativní techniky mohou být velmi přínosné. Víšková na toto téma vede rozvahu z hlediska výtvarných technik, konkrétně kresebných a malovacích. Rozvaha navazuje na výše zmíněné abreaktivní techniky. „*Z kresebných a malovacích technik může jít v sociální práci především o abreaktivní a komunikační techniky. Například komunikační kresba ve dvojicích nebo ve skupině s různým zadáním. Klienti mohou kreslit na papír a držet spolu jednu tužku nebo mohou mít každý svou vlastní tužku, ale nesmí třeba mluvit. Ve skupině mohou být též různá zadání, například typu – chovej se, jakoby ti patřil celý papír a celý ho počmárej a ty se chovej stejně. Možnost využití je například v oblasti, kde pracovník tuší určité problémy klientů. Je možné jim prostřednictvím takového zadání podsunout, aby si vyzkoušeli jinou polohu, než tu, na kterou jsou zvyklí (například submisivní klient dostane instrukci kreslit, jakoby mu patřil celý papír). Ze své zkušenosti vím, že tyto techniky fungují velmi dobře. Můžeme se setkat například se sourozenci, kteří spolu nejsou schopni vyjít, komunikovat. Mají-li dělat nějaký společný úkol, nikdy nedojdou k společnému výsledku, hádají se nebo nespolupracují. Proto se dá pracovat neformálním a netradičním způsobem. Například se jim zaváže oči a zadá se jim instrukce, aby pomalovali papír. To způsobí, že najednou spolupracovat dovedou. Výhodou těchto*

¹⁴⁰ PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁴¹ KŘIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

technik je, že se o nich dá následně mluvit, ale zároveň to není ani potřeba, protože určité prvky se odehrávají již v daném procesu. ¹⁴²

Dále je možné navázat názory a zkušenostmi Hulíkové, která uvádí v této oblasti další možnosti. Členové si ve skupině vylosují dvojice a beze slov mají vytvořit společný výtvar. To nabízí možnost dozvědět se spoustu cenných informací, například submisivitu člověka, chování při komunikaci a podobně. ¹⁴³

Komunikační kreslení také výstižně zmiňuje Strnadlová, která uvádí, že je možné tento styl komunikace zadat partnerům, dítěti a rodiči. Nebo si lze tímto způsobem povídat ve vztahu sociální pracovník a dětský klient. Je možné zadat konkrétní téma či jen instrukci – povídejte si spolu na papíře beze slov. Pak už záleží na konkrétní dvojici. Strnadlová popisuje svou zkušenost a uvádí: *„Někteří malují konkrétně, například domečky – jeden namaluje domeček a druhý mu k němu něco přikreslí. Jsou pak tací, kteří malují abstraktně, například malují proti sobě šipky a zkouší, kam až daná šipka může dojít.* ¹⁴⁴

Hanušová k práci s dítětem uvádí příklad k získávání informací, kdy si pracovník může povídat s dítětem na papíře. Slovní projev je doprovázen vyjadřováním na papíře a naopak. V tomto případě je možné malovat rodinnou scénku, společný dům, začarovanou rodinu a podobně. ¹⁴⁵

Komunikační techniky a techniky na posílení komunikace lze uzavřít názorem Křištofové Sobihardové, která rozšiřuje pole působnosti této oblasti. *„Když modeluji nějakou zakázku s klientem, mohou být metody zobrazování dobrým nástrojem pro domluvu.* ¹⁴⁶

Techniky rozechřívací a techniky na zdynamizování skupiny. Tyto techniky se přibližují Technikám na seznámení. Arteterapeuté i zde došli ke shodě a v převážné míře se ve svých výpovědích zmiňovali i o této oblasti (celkem ji uvedlo 9 arteterapeutů z 15).

Tvrzení arteterapeutů lze shrnout výrokem Hanzlové, která je názoru, že existuje mnoho technik. Vždy záleží na tom, kdy se použijí a jak se načasují. V tomto případě může určitá technika fungovat jako seznamovací, k navazování kontaktu, ale zároveň

¹⁴² VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹⁴³ Srov. HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁴⁴ STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹⁴⁵ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹⁴⁶ KŘIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

v pozdějším stádiu vývoje skupiny ji lze použít například na rozehrání či k jinému dílčímu cíli.¹⁴⁷ „Existuje hodně technik, které podporují dynamiku skupiny. Například za pomoci voskovek může každý namalovat linii toho, jak se má. Klienti, kteří mají podobné linie, si o nich povídají anebo je třeba zazpívají. Ke zdynamizování skupiny je možné také využít různé společné skládání papíru či společnou malbu či kresbu.“¹⁴⁸

Techniky na sdělení informací. K oblasti technik na sdělení informací lze přiřadit Techniky pro práci s příběhem a Arteterapeutické techniky jako forma zobrazování. Tato oblast vznikla shrnutím názorů též převážné většiny arteterapeutů (10 arteterapeutů z 15 souhlasilo a uvedlo tuto formu využívání arteterapeutických technik).

Důležitou roli dle arteterapeutů hraje především správné kladení otázek a nevynášení ukvapených závěrů, aby nedošlo k poškození klienta. Tuto uvedenou shodu lze ilustrovat názorem Strnadlové: „Není špatné tyto techniky s klienty provádět, důležité je nevynášet soudy a spíše se otevřeně ptát. Tím se sociální pracovník může dozvědět podstatné informace příznivější formou pro klienta, ať už je to klient dětský či dospělý nebo celá rodina. Daný proces by měl být dostatečně otevřený bez souzení a sugestivních otázek. Sociální pracovník by k tomu měl neustále přistupovat se zvědavostí.“¹⁴⁹

Arteterapeuté došli k závěru, že použitelných technik pro získávání informací a výpovědí klientů lze využít nespočet. Vždy dle jejich názoru záleží především na proměnných, jako je situace klienta a oblast, o které se pracovník potřebuje dozvědět dané informace. Dle Korbelové je možné použít techniky jako kreslení životní cesty, časová osa člověka, o níž může a nemusí hovořit se sociálním pracovníkem. U dětí se často používají techniky jako začarovaná rodina, společná dovolená nebo společný výlet. Tedy témata, kde by měla být obsažena celá rodina.¹⁵⁰ Mimo Korbelové shodné a podobné techniky uvádějí i ostatní arteterapeuté. Například mapy problémů, reálné mapy, mapy života v různých životních okamžicích. Takové techniky jsou schopné dosáhnout lepšího zvědomění, a to i pro nadcházející kontraktování zakázky a budoucí spolupráci sociálního pracovníka a klienta.¹⁵¹

¹⁴⁷ Srov. HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁴⁸ HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁴⁹ STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹⁵⁰ Srov. KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹⁵¹ Srov. KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

Do okruhu technik ke sdělování informací lze přiřadit i názor na využití arteterapie jako formy zobrazování, se kterým přichází především Křištofová Sobihardová. Využití arteterapie pro sociální práci vidí především v této formě oproti formě analytické, v níž se provádí samotná terapie jako léčebný proces.¹⁵² „Když modeluji nějakou zakázku s klientem, zobrazovací metody mohou být dobrým nástrojem jak se společně domluvit. Dále mě například napadají job-kluby pro využití metody sdílení, kdy provázím klienty dalším procesem. Pracovat se vzájemným sdílením skrze arteterapeutické techniky lze identicky použít podobně jako v dramaterapii. Například ve skupině job-klub (skupina lidí, kteří mají potíže sehnat si práci) mohou použít techniky výtvarné tvorby, na základě kterých si více uvědomí své příběhy a dokážou je více sdílet. Mohly by se mapovat cesty z úřadu práce, malovat síť domů a podobně. Vždy záleží jen na kreativité pracovníka.“¹⁵³

Techniky umožňující orientaci ve vztazích. Možnost využití arteterapeutických technik pro orientaci ve vztazích spatřovala více jak polovina dotazovaných arteterapeutů. Důležité je zmínit, že oblast zaměřená na orientaci ve vztazích úzce souvisí s předcházející oblastí orientující se na získávání informací. Při polemice ohledně technik zařaditelných k tomuto okruhu je možnost narazit na opakující se techniky jako v předcházející oblasti, například nejčastěji zmiňovaná technika začarovaná rodina.

O orientaci ve vztazích ve spojitosti s arteterapeutickými technikami velmi výstižně hovoří Perout: „Techniky je možné využít k orientaci ve vztazích v sociální oblasti zejména u rodinných témat. Techniky umožňují orientaci ve vztazích, ve vztahových kontextech a problematikách.“¹⁵⁴

b. Která cílová skupina sociální práce je pro arteterapeutické techniky vhodná?

Po vyhodnocení odpovědí nebyla **ani jedna cílová skupina vyloučena** při zohlednění, že i teoretická část práce neuvažuje sociální práci s komunitou.

Byla potvrzena možnost aplikace arteterapeutických technik pro práci s jednotlivcem, rodinou i se skupinou. U jednotlivce zároveň došlo k diferenciaci na

¹⁵² Srov. KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

práci s jednotlivcem obecně, kdy je míněn především kontakt s dospělým klientem, a na práci s dětským klientem.

Využitelnost arteterapeutických technik v sociální práci se skupinou a rodinou spatřovalo 13 arteterapeutů. U dětského klienta bylo dosaženo plné shody. Při práci s jednotlivcem (dospělým klientem) spatřovalo možnost využitelnosti daných technik 11 arteterapeutů.

c. Jelikož v praxi má sociální práce velkou škálu klientů, doporučili byste určitou techniku konkrétní specificky určené cílové skupině?

Na základě odpovědí nelze určit konkrétní skupinu, u níž by bylo možné konstatovat shodu arteterapeutů. Pozitivní pro sociální práci může být fakt, že kromě jednoho arteterapeuta, jenž využitelnost arteterapeutických technik spatřuje především u dětských klientů, ostatní označili jako **možnou cílovou skupinu jakoukoli cílovou skupinu sociální práce.**

Čermák též potvrzuje shodu ostatních arteterapeutů a vidí využitelnost u široké škály klientů. „*Jsou-li vymezené oblasti, kde se arteterapeutické techniky hodí využívat a nepatří mezi ně samotná terapie a diagnostikování, v tomto případě už záleží na pracovníkovi, u jaké cílové skupiny techniky využije. Mohou to být psychotici, neurotici, onkologicky nemocní pacienti, senioři, děti, lidé řešící zásadní životní problém a další. Vždy záleží na zkušenostech pracovníka a jeho preferenci cílové skupiny. Není možné, aby člověk byl schopen pojmout všechny cílové skupiny.*“¹⁵⁵ Mimo Čermáka lze toto tvrzení doložit i názorem Křištofové Sobihardové: „*Říci konkrétně s jakou skupinou? Spíše přemýšlím, u jaké skupiny klientů by to konkrétně nešlo. Asi by to dráždilo klienty, kteří jsou hodně racionálně založeni, ale jinak si myslím, že to lze využít různě.*“¹⁵⁶

Oblast využití arteterapeutických technik u specificky určených cílových skupin lze uzavřít tvrzením Hulíkové: „*Využívání konkrétních technik spatřuji v široké škále klientů. Výtvarno působí na každého, ať už je klient zdravý či nemocný, nebo má nějaké psychické či jiné životní problémy a komplikace.*“¹⁵⁷

¹⁵⁵ ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁵⁶ KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁵⁷ HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

2.4.4 Arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci

Poslední okruh shrnuje již konkrétní zmíněné techniky, jež jsou na základě vyhodnocení předcházejících okruhů roztrženy dle cílové skupiny a dle dosažení cíle a zaměření. Techniky jsou roztrženy dle klíče cílové skupiny a zobrazeny pro přehlednost do schémat. Následné popsání technik a jejich konkretizace bude obsažena v kapitole 3.3 Aplikace arteterapeutických technik dle jednotlivých cílových skupin sociální práce.

Cílové skupiny jsou seřazeny sestupně od aplikovatelnosti arteterapeutických technik u skupiny, rodiny, dětského klienta až po jednotlivce. Jednotlivec je zde chápán jako dospělý klient. Dětský klient se vydíferencoval na základě svých specifík z cílových skupin, jako jsou rodina a jednotlivec. Důvodem sestupného znázornění konkrétních technik je především fakt, že u skupiny byly techniky obsaženy v nejvíce oblastech.

Arteterapeuté se zároveň shodli, že velké množství technik je přizpůsobitelných každé cílové skupině a že přiřazení jedné cílové skupině nevyklučuje možnost využitelnosti u ostatních cílových skupin.

Každá cílová skupina obsahuje konkrétní techniky aplikovatelné v sociální práci, jež byly ve výpovědích arteterapeutů zmiňovány nejčastěji. Zároveň důležitým bodem pro sociální práci a tuto práci je závěr arteterapeutů, kteří se v převážné většině (12 arteterapeutů z celkového počtu 15-ti) shodli, že **uvedené techniky jsou jen příkladem**. Jelikož arteterapie poskytuje v **oblastech vhodných pro sociální práci velké množství technik**, záleží jen na kreativitě pracovníka a především na situaci klienta.

Tvrzení všech arteterapeutů lze výstižně shrnout reakcí Hulíkové, která se vyjadřuje následovně: „*Myslím si, že není efektivní dělat přesnou kuchařku. Mám pocit, že to velice záleží individuálně na člověku, který s lidmi pracuje. Nejprve by danou techniku měl ovládat, což je podmínka číslo jedna, následně by měl pracovat kreativně dle případu. Kuchařku ne, ale nástřel, příklady různých možností, to jistě lze.*“¹⁵⁸ Proto nejsou uvedené techniky chápány jako jediné využitelné a zároveň ani paušalizované na použití u všech klientů a ve všech různých situacích. Samozřejmostí je uvědomění důležitosti kreativity pracovníka a správná příslušnost použité techniky.

¹⁵⁸ HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

Arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci se skupinou

V rámci skupiny arteterapeuté viděli velkou využitelnost arteterapeutických technik. Nejen technik abreaktivních, ale především technik k navázání kontaktu, k nimž lze přiřadit techniky seznamovací a techniky k navazování důvěry.

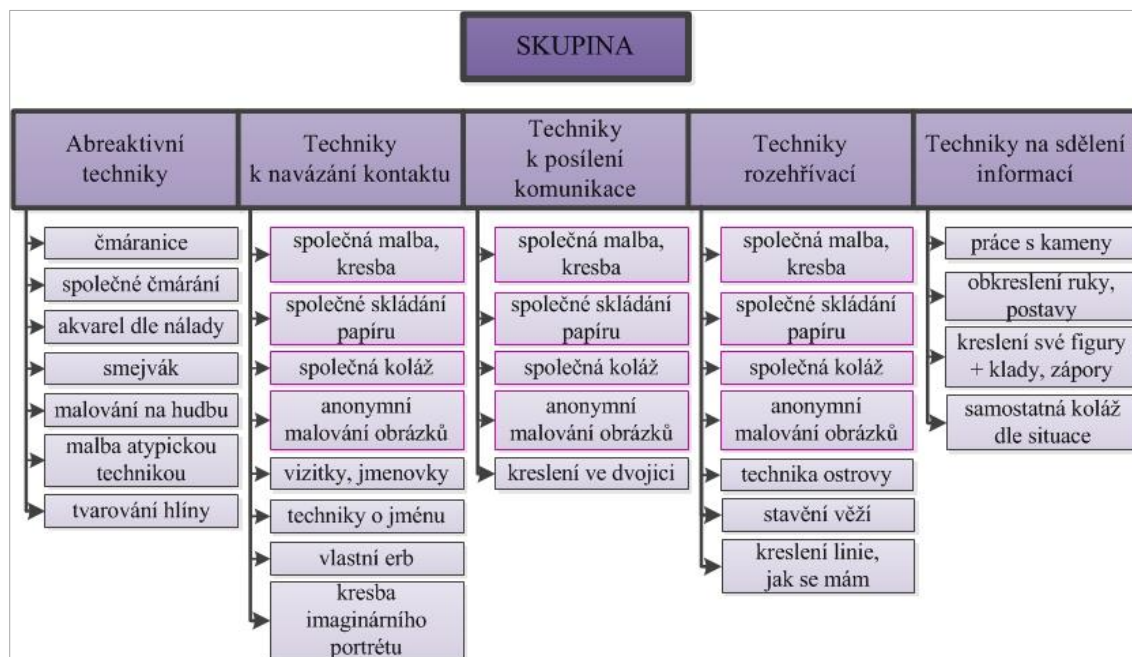
Při práci se skupinou lze využít nejen techniky k navození správné atmosféry a k naladění klientů k činnosti. Ale na konkrétních tématech se dá pracovat pomocí technik, jež cíleně zjišťují důležité informace o jednotlivých členech skupiny.

Za povšimnutí jistě stojí opakování některých technik v konkrétních oblastech. Především techniky, které byly primárně zařazeny do oblasti Techniky k posílení komunikace, byly arteterapeuti zmiňovány i v oblastech Techniky k navázání kontaktu a Techniky rozehrívací. Tato skutečnost potvrzuje samotný fakt možnosti využití technik k různým cílům, které bude sociální pracovník sledovat.

Častým prvkem je zde mimo jiné využití společné práce účastníků skupiny, jež je jistě velmi významné a důležité.

Schéma č. 1 přehledně ilustruje výčet arteterapeutických technik aplikovatelných u skupiny.

Schéma č. 1: Arteterapeutické techniky aplikovatelné u skupiny

Zdroj: Vlastní zpracování.

Arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci s rodinou

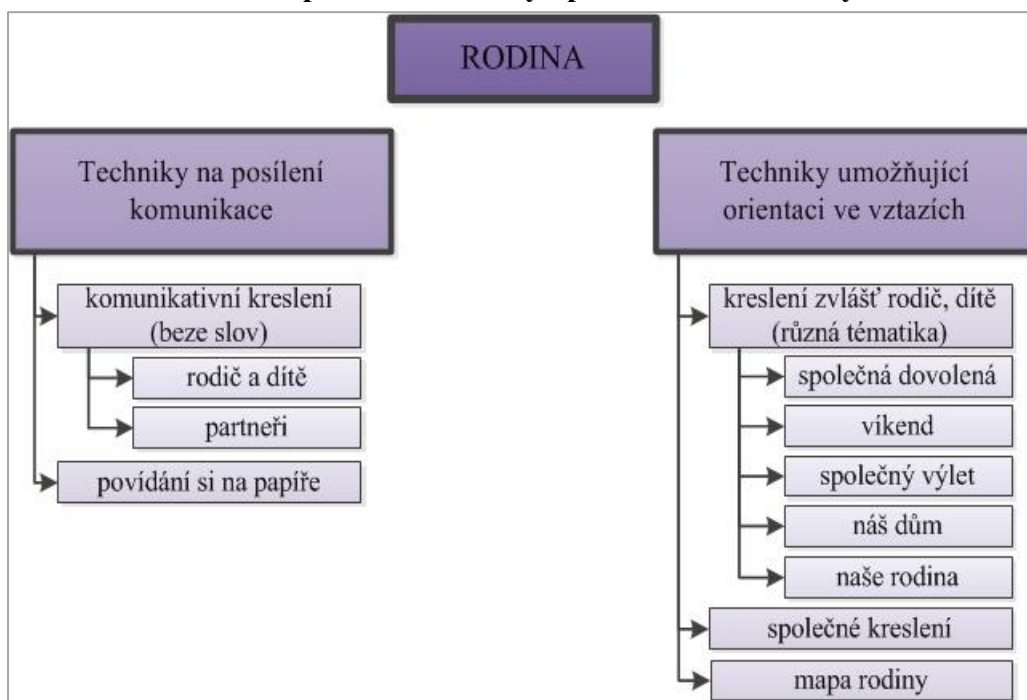
U cílové skupiny rodina byly po celkovém vyhodnocení techniky rozřazeny do dvou základních oblastí, do oblasti Techniky na posílení komunikace a do oblasti Techniky umožňující orientaci ve vztazích.

Techniky na posílení komunikace, k nimž je možné přiřadit techniky označené jako komunikativní, mohou být jistě velkým přínosem v rámci sociální práce. Sociální pracovník může využít například komunikativní kreslení bez doprovodu slov, kde lze vyzorovat vzájemné chování a vztahy zúčastněných řešících konkrétní problém. Dále může zvolit variantu, kdy rodiče společně s dítětem vyjadřují svoji situaci nejen slovně, zároveň i výpovědí na papíře.

Sociální pracovník řešící problém v rámci rodiny potřebuje rozumět rodinným vztahům. K takovým informacím ho mohou dovést právě i arteterapeutické techniky, jež mohou být ve formě společné tvorby či ve formě, kdy každý člen, například matka a dítě, maluje samostatně a následně se jejich artefakty porovnávají.

Na schématu č. 2 je pro větší přehlednost vyobrazen souhrn technik aplikovatelných pro cílovou skupinu rodina.

Schéma č. 2: Arteterapeutické techniky aplikovatelné u rodiny

Zdroj: Vlastní zpracování.

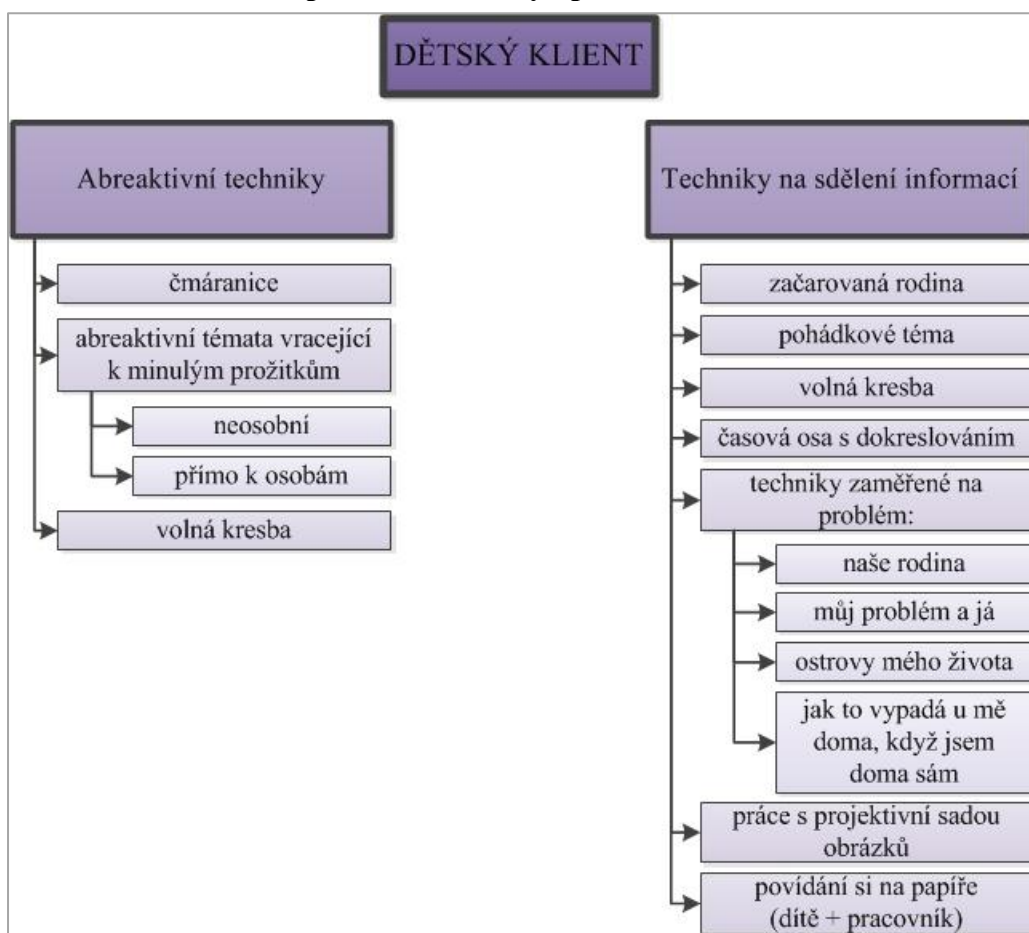
Arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci s dětským klientem

V rámci této práce se dětský klient vydifferentoval, jak již bylo výše uvedeno, a to jak z oblasti práce s jednotlivcem, tak z oblasti práce s rodinou. Jelikož děti mají přirozený kontakt s kresbou a malováním, mohou být určité arteterapeutické techniky dobrým nástrojem, jak pracovat s dětským klientem i v rámci sociální práce.¹⁵⁹

Arteterapeuté se shodli, že přínosné mohou být u dětí techniky abreaktivní. Díky nim se dítě zklidní, osahá si prostor a zabydlí se v něm a bude lépe připraveno na další práci.¹⁶⁰ Mimo abreaktivních technik jsou dle názoru arteterapeutů efektivně využitelné techniky, jejichž prostřednictvím může sociální pracovník nenucenou formou získat cenné informace a dítě nemusí být vystaveno přímým stresorům a těžkým otázkám.

Podrobnější vhled do arteterapeutických technik využitelných při práci s dětským klientem poskytuje schéma č. 3.

Schéma č. 3: Arteterapeutické techniky aplikovatelné u dětského klienta

Zdroj: Vlastní zpracování.

¹⁵⁹ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹⁶⁰ Tamtéž.

Arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci s jednotlivcem

Sociální práce s jednotlivcem bývá obvykle uváděna a řazena před sociální práci se skupinou a rodinou. Avšak toto výzkumné šetření prokázalo, že opačné pořadí může být pro pochopení těchto praktických poznatků jedině přínosem.

Aplikovatelnost arteterapeutických technik byla i v tomto případě potvrzena. Pouze tři arteterapeuté využitelnost u jednotlivce vyloučili, a to především z hlediska možného stresového faktoru.

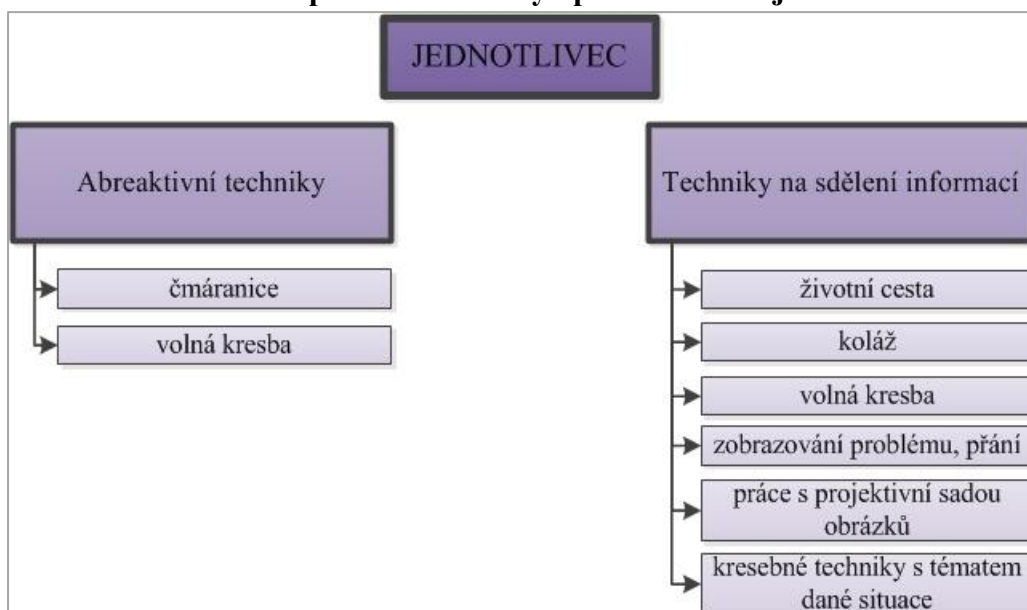
Použitelné jsou techniky v oblasti Abreaktivní techniky a Techniky na sdělení informací, které mohou i u dospělého jedince fungovat správným a efektivním způsobem.

V rámci sociální práce s jednotlivcem lze nejlépe využít arteterapii jako formu zobrazování, již je možno aplikovat v mnoha oblastech.

Pozoruhodnou a jistě přínosnou technikou může být malovaný individuální plán, který v daném schématu není znázorněn z důvodu malé opakovatelnosti v názorech arteterapeutů.

Výčet arteterapeutických technik, které lze aplikovat v sociální práci s jednotlivcem, představuje schéma č. 4.

Schéma č. 4: Arteterapeutické techniky aplikovatelné u jednotlivce

Zdroj: Vlastní zpracování.

3 ARTETERAPEUTICKÉ TECHNIKY JAKO METODA PRÁCE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA (shrnutí a diskuse)

Třetí kapitola přináší souhrnný přehled výsledků spojený s diskusní částí. Hlavní prvek kapitoly tvoří odpovědi na výzkumné otázky a stanovené výsledné hypotézy. Jednotlivé podkapitoly jsou následně rozvrženy dle výzkumných otázek, jež jsou v každé podkapitole shrnuty a společně s odbornou literaturou diskutovány.

Obecně lze shledat, že stanovený cíl práce, jímž bylo v první řadě zjištění využitelnosti arteterapeutických technik v sociální práci, byl dosažen. Zároveň byly zmapovány a stanoveny arteterapeutické techniky, u nichž byla potvrzena vhodnost pro praxi sociální práce.

Výzkumná otázka č. 1: Jsou arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci?

H1: Arteterapeutické techniky a jejich modifikace jsou v oblasti sociální práce aplikovatelné.

Výzkumná otázka č. 2: Jaký přínos by mohly přinést arteterapeutické techniky do sociální práce?

H2: Arteterapeutické techniky přináší alternativu technikám a metodám sociální práce v rámci dosahování cílů a způsobu komunikace s klientem.

Výzkumná otázka č. 3: Jaká oblast sociální práce je vhodná pro využití arteterapeutických technik?

H3a: Konkrétní arteterapeutické techniky lze využít v sociální práci se skupinou, rodinou, dětským klientem a jednotlivcem.

H3b: Arteterapeutické techniky lze využít u všech cílových skupin sociální práce.

Výzkumná otázka č. 4: Jaké arteterapeutické techniky jsou vhodné pro sociální práci?

H4a: Pro sociální práci jsou vhodné techniky abreaktivní, techniky zaměřené na komunikaci, techniky k navazování kontaktu, budování vztahu a důvěry, techniky k posilování dynamiky a rozechívání skupiny a taktéž techniky ke sdělování informací a arteterapii jako metodu zobrazování.

H4b: Vzhledem k cílové skupině i oblasti sociální práce jsou arteterapeutické techniky vysoce modifikovatelné.

Výzkumná otázka č. 5: Jaký přínos a význam by mělo zařazení předmětu o arteterapeutických technikách pro sociální práci do vysokoškolského studia sociální práce?

H5: Zařazení předmětu o arteterapeutických technikách by přineslo potenciálním sociálním pracovníkům větší rozsah v kompetencích a dovednostech při práci s klientem.

3.1 Arteterapeutické techniky jako kompetence sociálního pracovníka

Následující podkapitola rozpracovává závěrečné tvrzení **k výzkumné otázce č. 1**. Zaměřuje se na podnětné body, jež vysvětluje společně s literaturou, názory arteterapeutů a též názory autorky této práce.

Využitelnost a aplikovatelnost arteterapeutických technik byla potvrzena jako realizovatelná. Následně byly zmapovány i okruhy dle cílů využitelnosti arteterapeutických technik i konkrétní arteterapeutické techniky.

Určitý okruh arteterapeutických technik lze chápat jako možnou novou kompetenci sociálního pracovníka. Přičemž by měla vést osobu sociálního pracovníka a celkově sociální práci směrem ke zkvalitňování a rozšiřování způsobilosti v rámci spolupráce s klientem. Cílem není potvrzené techniky používat paušálně, ani v rámci každé praxe sociálního pracovníka. Spíše otevřít dveře nové možnosti jak zproduktivnit určité oblasti a situace v sociální práci.

Vezme-li se v potaz kapitola teoretických východisek a kapitola zabývající se možnostmi využitelnosti a aplikovatelnosti arteterapeutických prvků v sociální práci,

je možné dle mého názoru dojít k následnému tvrzení. Sociální práce nabízí prostor pro využití některých prvků arteterapie. Zároveň arteterapie přináší techniky, jež mohou sociální práci pomoci při práci s klientem.

Při úvaze na téma aplikovatelnosti arteterapeutických technik stanovovali arteterapeuté některé **podmínky**, za nichž je možné, aby sociální pracovník techniky používal. Podmínky lze vymežit a specifikovat následovně.

- **Vymezení sociální práce a arteterapie.** Kapitola zabývající se teoretickými východisky sociální práce a arteterapie se v první řadě snažila poukázat na společné styčné body těchto dvou disciplín. Zejména proto, aby byla prezentována možnost aplikovatelnosti arteterapeutických prvků i z hlediska teoretického zasazení sociální práce a arteterapie. Avšak nebylo mířeno k mazání hranic sociální práce a arteterapie. Každá odborná disciplína má své specifika a regule. Zastávám názor, že určité prvky jsou využitelné mezioborově ku prospěchu konkrétního oboru. Nicméně vždy je důležité nezaměňovat jednotlivé disciplíny a neslučovat je v jednu odbornou širokou oblast. Podobně prezentuje svůj názor Hanušová a stává se zastáncem nespojování jednotlivých oborů, jelikož každá disciplína má své zásady, které je potřeba znát a respektovat je.¹⁶¹
- **Sebezkušenostní práce s technikami**, jež by sociální pracovník chtěl využívat. O sebezkušenosti vzhledem k technikám a dalšímu vzdělání bude pojednávat následující kapitola, která bude zaměřena přímo na vzdělání v rámci sociální práce.
- **Nepaušalizování.** Paušalizace i v rámci sociální práce nepochybně není vítanou veličinou. Jelikož mezi hlavní zásady sociální práce při práci s klientem patří respektování individuality klienta a případu. Sociální pracovník musí najít nejvhodnější metodu a cestu, po níž se s klientem společně vydají, jak uvádí v podobném smyslu například Novosad.¹⁶² Osobně souhlasím, že nelze generalizovat jeden účinný způsob práce pro všechny klienty a na všechny situace. Vždy je nutné držet se zásady vycházející od osobnosti klienta,

¹⁶¹ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

¹⁶² Srov. NOVOSAD, L. *Základy teorie a metod sociální práce, I. díl; Uvedení do sociální fenomenologie a teorie sociální práce*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003. ISBN 80-7083-687-3. s. 26.

již zmiňuje Matoušek¹⁶³, a to tím způsobem, jež ho využívá sociální práce i arteterapie. Následně nemůže dojít k paušalizování a generalizaci metod při práci s klientem. Tvrzení o obeznamenosti nepaušalizování v sociální práci lze doložit diskusí Navrátila a Musila, kteří hovoří o určitém postupu, jak klientovi pomoci při vyrovnání sociálního fungování. Dle jejich názoru musí pracovník vycházet z překážek a předpokladů schopnosti zvládat problémy každého jednotlivého klienta.¹⁶⁴ Tvrzení Navrátila a Musila je možné podpořit jedním z principů vzájemného vztahu sociálního pracovníka a klienta. Konkrétně myslím princip individualizace, jež uvádí Biestek. Princip staví na uznání a porozumění potřebám každého klienta takovým způsobem, aby s ním bylo zacházeno jako s jedincem, jenž má své jedinečné vlastnosti vycházející z životních zkušeností, životního prostředí a též z dědičnosti.¹⁶⁵

- **Správné použití metody a vhodné načasování.** Arteterapeuté upozorňovali též na důležitý prvek při práci s arteterapeutickými technikami. Dle jejich soudu je potřeba vhodného načasování a správného použití metody. Křištofová Sobihardová trvá na správném načasování, aby technika mohla být účinná.¹⁶⁶ S touto podmínkou lze jistě jen souhlasit. Zároveň je potřeba dle mého názoru nedržet se pouze správného načasování. Technika musí dávat klientovi smysl a musí být zasazena v určitém rámci spolupráce mezi klientem a pracovníkem. Správné použití a načasování technik a metod není sociálním pracovníkům neznámo. Takové tvrzení lze doložit tvrzením Navrátila, kdy upozorňuje při práci se skupinou na nutnou připravenost sociálního pracovníka zvládat zvláštní nároky jednotlivých fází vývoje skupiny.¹⁶⁷

U některých arteterapeutů docházelo k polemice ohledně pojmu „arteterapeutické techniky“. Vyskytly se návrhy na určitou úpravu názvosloví jako například pojem „arteterapeutické prvky“. V rámci sociální práce existují přístupy a metody, jak pracovat s klientem. Pojem techniky v sociální práci je též známý a zřejmý. Přestože souhlasím i s názorem, že je možné používat označení „prvky“, osobně se přikláním

¹⁶³ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*. (c. d.). s. 17.

¹⁶⁴ Srov. NAVRÁTIL, P. MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. s. 120.

¹⁶⁵ Srov. NOVOTNÁ, V. SCHIMMERLINGOVÁ V. *sociální práce – Její vývoj a metodické postupy*. s. 64.

¹⁶⁶ Srov. KŘIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁶⁷ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. (c. d.). s. 128.

k pojmu „techniky“. V odborné literatuře věnující se sociální práci je též možno najít techniky, které mají rozšířit pole působnosti sociálního pracovníka. Například Králová se ve své publikaci zaměřuje na speciální techniky sociální práce, jež vyjmenovává a zároveň popisuje.¹⁶⁸ Zmíněné techniky nelze zařadit k jednomu směru nebo okruhu technik, jako jsou například techniky arteterapeutické či jiné. Nicméně v rámci této publikace je možné najít techniky, které byly prokázány i v rámci rozhovorů ve výzkumné části této diplomové práce. Jedná se o techniky jako je koláž a křivka života, přičemž křivka života je popisována spíše technicky než výtvarně.¹⁶⁹

Ohledně názvosloví je potřeba uvést kromě již zmíněného názoru postřeh Hulíkové, jež spíše než o arteterapeutických technikách hovoří o technikách artefiletických. Otázkou je, jak jsou vymezeny arteterapie a artefiletika. Kde přesně jsou stanoveny hranice mezi těmito obory. Jelikož obě disciplíny mají společné rysy, jež je možné zpozorovat v první řadě v oblasti cílů, jak uvádí například Šik. Zaměřují se předně na sebezpoznávání a na rozvíjení sociálních kompetencí a dovedností klientů prostřednictvím výtvarných prostředků. Rozdílnost těchto disciplín se zakládá především na léčebném prvku arteterapie.¹⁷⁰ Avšak prvky, jež směřují k sociálním dovednostem a kompetencím klientů jsou zmíněným disciplínám společné. Z tohoto pohledu soudím, že vyvstálé techniky lze označovat jistě jako arteterapeutické. Za správné tvrzení lze tento úsudek považovat i z důvodu, že ostatní arteterapeuté námitku tohoto charakteru nevznesli.

Kapitola obsahující vyhodnocení uvedla, že v případě jednoho arteterapeuta nedošlo k souhlasnému názoru ve smyslu zkoumaného pojetí využití arteterapeutických technik. Hlavním zdůvodněním bylo chápání arteterapie jako psychoterapeutického procesu. Chápe-li tedy arteterapeut svou disciplínu takto dogmaticky, prostor pro využití jejich určitých technik v sociální práci není. Avšak setkala jsem se s arteterapeuty, kteří též arteterapii chápali ve smyslu uceleného terapeutického procesu, ale v rámci dotazování uvedli, že existují arteterapeutické techniky použitelné k určitým procesům jako abreakce, lepší komunikace a další.

Jednou z příčin nesouhlasu dle mého názoru může být ne zcela správné chápání sociální práce. Neboť jsem se během tvorby mé práce setkala s omezeným pochopením

¹⁶⁸ Srov. KRÁLOVÁ, J. *Speciální techniky sociální práce*. 1. vyd. Praha: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r. s., 2002. ISBN 80-86568-16-4. s. 8 – 54.

¹⁶⁹ Srov. KRÁLOVÁ, J. *Speciální techniky sociální práce*. (c. d.). s. 8 – 13, 25 – 26.

¹⁷⁰ Srov. ŠIK, V. *Metody práce se skupinou pro pomáhající profese*. (c. d.). s. 99.

sociální práce. Narazila jsem i mezi některými odborníky například na nevědomost, že jednou ze základních metod sociální práce je práce se skupinou.

3.2 Přínos arteterapeutických technik v sociální práci

Výzkumná otázka č. 2 se zabývá možným přínosem arteterapeutických technik pro oblast sociální práce.

Stanovená hypotéza spatřuje arteterapeutické techniky jako alternativu technikám a metodám již používaným v sociální práci. Přínos dle výsledků a vyvstálých skutečností lze shledat nejen v rozšíření kompetencí a možností jak pracovat s klientem. Dále je možné považovat arteterapeutické techniky za nový způsob komunikace v sociální práci. Sociální pracovník staví na komunikaci především verbálního charakteru, jak sdělují teoretická východiska této práce.¹⁷¹ Naopak arteterapie, jak uvádí Campbellová, v rámci výtvarné tvorby využívá předně prostředků neverbálních, čímž se stává přístupnou velkému spektru klientů. Především lidem, jimž slovní vyjadřování z různých příčin činí problémy. Přičemž obtíže mohou být způsobeny fyzickým či mentálním handicapem, jazykovou bariérou či omezenou schopností se vyjádřit. Neverbální forma komunikace je schopna takové překážky zdat. Navíc klient pomocí arteterapeutických technik může předat myšlenky, pocity nebo vjemy, jež jsou pro slovní vylíčení velmi složité.¹⁷²

Při pohledu do historie sociální práce lze sledovat její postupný vývoj a rozšiřování orientace, což je možné dokumentovat například na postupném rozvíjení definic a vymezení cílů sociální práce.¹⁷³ Taková skutečnost mimo jiné otevírá prostor i možnosti využití arteterapeutických technik v sociální práci. Vzešlé arteterapeutické techniky a jejich modifikace **obsahují přínos** pro sociální práci **nejen v oblasti komunikace**, ale **též ve formě přístupu k osobě klienta a jeho problému**. Nejenže má **klient možnost vyjádřit své problémy a těžké situace zobrazováním místo slov**. Techniky nesou přínos pro osobu sociálního pracovníka, jelikož mu **umožňují nepřímocharé čtení ve vztazích rodinných, partnerských i skupinových**. Arteterapeutické techniky se pro pracovníka mohou stát **nástrojem, jak podpořit**

¹⁷¹ Srov. Kapitola 1, s. 22.

¹⁷² Srov. CAMPBELLOVÁ, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: skupinově výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-204-1. s. 20.

¹⁷³ Srov. NAVRÁTIL, P. *Současné pojetí a dilemata disciplíny*. (c. d.). s. 184 – 186.

klienta ke změně v modelové skutečnosti, jak podpořit klienta ke spolupráci s ním nebo například s ostatními členy skupiny.

3.3 Aplikace arteterapeutických technik dle cílových skupin sociální práce

Tato podkapitola rozpracovává výzkumné otázky č. 3 a č. 4. Též specifikuje jednotlivé techniky na základě výsledků výzkumu, které jsou současně diskutovány s odbornou literaturou a názory autorky této práce.

3.3.1 Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci se skupinou

V rámci sociální práce se skupinou bylo zmíněno nejvíce arteterapeutických technik. Zároveň bylo zasaženo nejvíce oblastí, v jakém kontextu lze dané techniky využít. Vybrané techniky jsou blíže rozvedeny nejen z hlediska přínosu pro sociální práci, ale i z hlediska procesů, jichž je při uplatnění technik dosahováno.

Při tématice práce se skupinou se arteterapeuté odkazovali také na autorku Liebmann a její knihu pojednávající o skupinové arteterapii. Hubal uvedl, že z této knihy lze velice dobře základní techniky v rámci praxe sociální práce využívat a zpracovávat.¹⁷⁴

Abreaktivní techniky

Čmáranice, Společné čmárání

Technika čmáranice se stala jednou z nejčastěji jmenovaných. Kromě skupiny je také aplikovatelná při sociální práci s jednotlivcem (dospělým klientem) a dětským klientem.

Arteterapeuté se shodli, že čmárání je na uvolnění velice dobré. Dále ho uváděli v různých modifikacích.

Čmáranice obecně, kdy klient dostane papír a jeho úkolem je jej počmárat, slouží k abreakci a uvolnění. Člověk se uvolňuje, uvolňuje i svůj dech. Čmáranice je technika,

¹⁷⁴ Srov. HUBAL, I. Rozhovor z února 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

jež se stává akcí i aktivitou, zahřívá člověka. Zároveň udělá radost, aktivizuje jeho osobu. Následně přichází zmiňované uvolnění.¹⁷⁵

V rámci skupiny lze tuto techniku provádět způsobem, že každý klient dostane svůj arch (například velký balicí papír) a vytváří svou čmáranici. Po dokončení čmárání všichni členové své čmáranice poskládají vedle sebe. Lze zde pozorovat různorodost klientů a jejich artefaktů.

S čmáranicí lze dále pokračovat. Po jejím dokončení je možné zadat, aby si klienti vybrali jednu linii a tu obtahovali stále dokola. Hanzlová v této situaci uvádí své zkušenosti: „*Některý klient může papír až prodřít, jiný může mít naopak svou linii lehkou jako vánek. Následně si každý svůj obrázek pojmenuje a pak ho položí k ostatním obrázkům. Je zde též možné pozorovat různorodost, povídat si o tom. Tudíž může tato technika posloužit nejen k abreakci, ale i k poznávání se ve skupině.*“¹⁷⁶ Mimo linie lze najít určitý obrazec, ten nadále zvýraznit a zpracovat například vodovými barvami.¹⁷⁷

Čmáranice je velice založena na pohybu. Klienti zapomenou na stres, zapomenou na své problémy, na skutečnost, že se musí o sobě nějak vyjadřovat. Je tedy možné konstatovat, že s touto technikou je stres a vše s ním spojené jakoby odhozeno.¹⁷⁸ Pro práci sociálního pracovníka a pro sociální práci obecně je jistě taková skutečnost velkým přínosem. Klient odloží stres a je lépe připraven se dále věnovat následným aktivitám.

Odborná literatura nabízí využití čmáranice i k jinému cíli než k dosažení abreakce. Čmáranice je častou technikou, již využívají terapeuti jako způsob volných asociací a ke cvičení představitosti, jak uvádím například Šicková.¹⁷⁹

Společné čmárání je modifikace čmáranice, kdy klienti vytváří jednu společnou velkou čmáranici či společnou čmáranici v menších skupinkách.

Zadání mohou být opět různá. Zajímavým faktorem může být čas, který uvedli k této technice Višková¹⁸⁰ i Horváth¹⁸¹. Zadání může tedy znít ve smyslu – počmárejte co nejrychleji společně tento papír.

¹⁷⁵ Srov. HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁷⁶ HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁷⁷ Srov. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. (c. d.) s. 150.

¹⁷⁸ Srov. KOBLICOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹⁷⁹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.) s. 129.

¹⁸⁰ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹⁸¹ Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

Čas může působit jako veličina k prolomení ostychu či jiných zábran. Když totiž člověk musí dělat něco nahodile a co nejrychleji, nemá čas přemýšlet, zda je to dobré či nikoliv nebo zda vytvoří něco hezkého či zajímavého. Rozhodujícím faktorem je zde totiž zmíněný čas.¹⁸²

Odborné zdroje nabízí též různé využití čmáranice jak při individuální práci, tak ve skupině. Šicková popisuje techniku mozaiky z čmáranice či například čmáranici jako první krok k vytvoření mandaly.¹⁸³

Akvarel dle nálady

Po shrnutí názorů lze techniku akvarelu se zaměřením například na svou náladu zařadit též k abreaktivním technikám. Jak arteterapeuté podotýkali dále, je možné téma nálady nahradit tématem jiným.

Většinou je předpokládána samostatná práce členů skupiny, kteří tvoří každý jednotlivě. Po vytvoření jednotlivých artefaktů je možnost další práce, například podobné obrázky přiřazovat k sobě, tvořit menší podskupiny a tematicky si dále povídat.

Akvarelová práce přináší člověku uvolnění, odstranění napětí, s čímž se dá nadále pracovat a doplňovat různými technikami. Zvláštností akvarelu je nepředvídatelnost barvy, rozpíjení a pracování s náhodou.¹⁸⁴

V odborné literatuře jsem přímo či podobně pojmenovanou techniku jako akvarel dle nálady nenalezla. Avšak Campbellová ve své knize, v níž nabízí velké množství technik a jejich variant, uvádí techniku „jak se cítím“. Dle autorky lze tuto konkrétní techniku kreslit, malovat, zpracovávat formou koláže či modelovat.¹⁸⁵ Přikláním se k názoru, že důležitým faktem je důraz, aby klienti svůj postup při ztvárnění pocitu neplánovali a raději se nechali unášet svými představami.¹⁸⁶

¹⁸² Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹⁸³ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 129, 156 – 157.

¹⁸⁴ Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁸⁵ Srov. CAMPBELLOVÁ, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: skupinově výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé*. (c. d.). s. 82.

¹⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 82.

Smejvák (Vymývaný akvarel, Akční akvarel)

Technika smejkáku neboli akčního akvarelu přináší abreaktivní a katarzivní účinky.¹⁸⁷ Postupně se na vlhký papír nanosou barvy, kterými se dělají skvrny bez konkrétního záměru. Nános barev nemá vytvářet úmyslné obrazce. Podstatné je, aby byl zaplněn celý arch papíru. Jakmile je papír zcela zaplněn a barvy jsou částečně zaschlé, přichází fáze smývání. Takový postup se opakuje ještě jednou.¹⁸⁸ Šicková definuje akční akvarel neboli smejkák jako techniku, při které dochází ke smývání a odplavování všeho, co je jakoby přebytečné. S tvary a strukturami, jež zbudou po smytí, se dá dále pracovat pomocí volných asociací.¹⁸⁹ Elichová doplňuje, že dalším krokem po vybavení asociací je možnost dotváření celého artefaktu (obrázku).¹⁹⁰

Malování na hudbu

Vnímání hudby a přenášení vjemu na papír pomocí barev je jedna z dalších abreaktivních technik. Vždy záleží na volbě hudby, zda bude energická či odpočinková.¹⁹¹ Členové skupiny abreagují díky uvolnění se, soustředění se na hudbu a jejímu ztvárnění na papíře. Společná malba dopomáhá v této situaci abreakci a dopomáhá i k navazování vztahů mezi jednotlivými členy.¹⁹²

Techniku malování na papíře popisuje s jemnými rozdíly v odborné literatuře například Campbellová.¹⁹³

Malba atypickou technikou

Víšková zmiňuje, že především u skupiny je možné velmi dobře atypickou technikou dosáhnout abreakce.¹⁹⁴ Ostatní arteterapeuté s ní souhlasí a zdůrazňují především kreativitu pracovníka.

Příkladem takové techniky může být malba rukama či jinými částmi těla. Zajímavou technikou může být také stříkání barvy z lahvi.¹⁹⁵

¹⁸⁷ Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁸⁸ Srov. ELICHOVÁ, M. Arteterapeutické techniky pro sociální pracovníky, Seminář. České Budějovice: Teologická fakulta, 2011. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

¹⁸⁹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 156.

¹⁹⁰ Srov. ELICHOVÁ, M. Arteterapeutické techniky pro sociální pracovníky, Seminář. (c. d.).

¹⁹¹ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹⁹² Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁹³ Srov. CAMPBELLOVÁ, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: skupinově výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé*. (c. d.). s. 164.

¹⁹⁴ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹⁹⁵ Srov. Tamtéž.

Tvarování hlíny

Práce s hlínou byla též označena jako účinná pro odreagování. Tvarování z hlíny je možné skupinově naráz či jednotlivě.

Konkrétní technikou může být například tvarování koule, kdy si jednotliví členové posílají postupně kouli z hlíny a každý ji nějak vytvaruje.¹⁹⁶

Abreakce je možné dosáhnout také házením hlíny do podlahy, kdy opadne stres, napětí z klientů. Následně je jejich osobnost rozehrátá a připravená k další práci.¹⁹⁷

Z pohledu odborné literatury práci s hlínou uvádí například Šicková, jež se zaměřuje na haptickou stránku tvorby.¹⁹⁸

Techniky k navázání kontaktu

Některé techniky označeny k navázání kontaktu a budování důvěry, byly zároveň stanoveny jako techniky k posílení komunikace či techniky rozehrávací. Jelikož nejčastěji byly řazeny ke komunikaci a komunikativním technikám, budou jejich specifika uvedena v části technik zaměřených na komunikaci.

Vizítky, Jmenovky, Technika o jménu

Nejčastější technikou s cílem seznamování ve skupině byla uváděna technika jmenovky a vizítky. Určitá problematičnost se pojí s pojmenováním jednotlivých technik, neboť jedna technika byla označována vícero názvy. Problém stejného rázu lze sledovat u více technik nejen v této oblasti. Na druhou stranu odlišné pojmenování s sebou neslo i jemné nuance v přesném provedení technik. Rozdílnosti jsou zapříčiněné nejen přizpůsobením skupině, ale především osobností terapeuta.

Vizítky, jmenovky – u této techniky lze souhrnně říci, že úkolem členů skupiny je namalovat si svou vizitku, jmenovku. Možnosti mohou být různé, buď jmenovku pouze malovat, nebo doplnit malbu písemným projevem. Nejenže má technika praktický účel, nýbrž zároveň o člověku něco vypovídá. Jejím významným faktorem je též méně stresující forma představování,¹⁹⁹ jak uvádějí předně Hanzlová a Strnadlová.

Technika o jménu je určitá modifikace vizitek či jmenovek. Klienti zavřou oči a jejich úkolem je představit si své jméno. Vracejí se do dětství, vracejí se zpět k tomu,

¹⁹⁶ Srov. KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

¹⁹⁷ Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

¹⁹⁸ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 144 – 145.

¹⁹⁹ Srov. STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

kdo jim jméno dal. Vybavují si symboly, jež jejich jméno vyjadřuje. Kromě symbolů si vybavují barvy, které se jim asociují s jejich jménem. Následně přichází úkol vše namalovat, tedy namalovat své jméno. Jakmile je výtvar hotový, každý klient ho ukáže ostatním ve skupině a tím se zároveň představí druhým. Lze tedy mluvit o technice, která též představí klienta a zároveň přináší jistou výpovědní hodnotu.²⁰⁰

Mezi technikami uváděnými v odborné literatuře lze například u Liebmannové věnující se především skupinové práci najít též techniky zaměřené na představení a jméno. Uvádí též kreslení svého jména, ale i obdobné modifikace jako kreslení plakátu či kreslení přezdívky a podobně.²⁰¹

Další technikou, jež má sloužit především k představení je technika vlastního erbu, kterou je možné připodobnit zmíněné technice vlastního plakátu.

Vlastní erb

Při této technice je zadání jednoduché. Klient musí ztvárnit na papíře svůj erb. Jiná specifika nejsou uvedena. Záleží jen na klientovi samotném, jak jeho erb, který ho má představit, bude vypadat.²⁰²

Kresba imaginárního portrétu

Kresba portrétu může dle arteterapeutů též sloužit k seznámení. Úkolem je nejprve nakreslit imaginární portrét. Prostředkem k navazování kontaktů a budování vztahů je pak situace, kdy jsou klienti vyzváni, aby vyhledali portréty, které se zdají být nějakým způsobem podobné. Takto se dostanou klienti do menších podskupin, kde mohou dále pracovat s artefakty.

Perout k imaginárnímu portrétu přiřazuje možnost využití uhlové rezervy, která zde může mít i abreaktivní aspekt, jenž je založen na vyjadřování aspektů osobnosti i na technickém provedení.²⁰³ Abreaktivní prvek je obsažen v následujících krocích. Nejdříve klient začerní celou plochu papíru intenzivně syntetickým uhlím a vytvoří nadbytek neboli rezervu černé plochy. V dalším kroku za pomoci plastické gumy vrstvy uhlí odebírá a vytváří zmíněný portrét.²⁰⁴

²⁰⁰ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²⁰¹ Srov. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. (c. d.). s. 175, 180.

²⁰² Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁰³ Srov. PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁰⁴ Srov. PEROUT, E. *Portrét v arteterapeutickém kontextu*. České Budějovice: 2009. Dostupné z WWW: casopiscaa.wz.cz/clanky/c22-23%20perout.doc. [online]. [Citováno 2012-03-04].

Kresbu imaginárního portréту uvádí například Šicková či Liebmann. Literatura též uvádí kreslení vlastního portréту s různými specifiky zadání.²⁰⁵ Zajímavým postřehem může být podnět Kopty, jenž uvádí možnost využití imaginárního portréту přímo uhlovou rezervou jako techniku vhodnou pro pubescenty a adolescenty.²⁰⁶

Techniky k posílení komunikace, komunikativní techniky

Společná malba či kresba

Společná práce klientů ve skupině, kdy pracuje celá skupina na jednom artefaktu či v malých skupinách, podporuje klienty ve vzájemné komunikaci. Klienti se navzájem poznávají, učí se vyjednávat a jednat s druhými, prosazovat své cíle a také akceptovat druhé.²⁰⁷ Z mého pohledu sociálního pracovníka shledávám tento prvek jako velice důležitý pro sociální práci. Je žádoucí, aby klienti ve skupinové práci, ale i dále v běžném životě, uměli jednat s lidmi, prosazovat svou osobnost a zároveň si uvědomovat i určité hranice druhých.

Tématem při aplikaci této techniky již může být dle arteterapeutů cokoli. Může být zadáno volné téma, kde je komunikace členů skupiny velice důležitá. Dále kromě volného tématu může být zadání například kreslení krajiny²⁰⁸. Campellová uvádí různé možnosti v zadání společné práce, přičemž žádné konkrétní téma nedoporučuje.²⁰⁹

Společné skládání papíru, Společná koláž

Společné skládání papíru či společná koláž nesou podobné atributy jako předešlá technika společná malba.

Společné skládání papíru. U této techniky mohou být zadání také různorodá, opět může hrát roli čas – například zmačkejte společně papír do nějakého tvaru co nejrychleji. Dále kupříkladu poskládat z papíru nějaký výtvar, udělat roláže či muchláže. **Důraz** je opět na **prvek společné tvorby**, která podněcuje komunikaci. Klient musí plnit role a pracovat ve skupině.²¹⁰

²⁰⁵ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. (c. d.). s. 153.

²⁰⁶ Srov. KOPTA, P. *Využití arteterapie v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cít, 2008. Bez ISBN, s. 19.

²⁰⁷ Srov. POHOŘELSKÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁰⁸ Srov. HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁰⁹ Srov. CAMPBelloVÁ, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: skupinové výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé*. (c. d.). s. 91.

²¹⁰ Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.); Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

Společná koláž navazuje na společnou tvorbu z papíru. Klienti mohou mít opět téma volné nebo zadání s konkrétní tematikou. Tematiku je možné zaměřit na problém skupiny či zvolit obecnější téma, jako příroda, svět kolem nás a další. Zajímavý příklad ke společné koláži nabídl ze své praxe Horváth: u žen ve vězení, tedy skupiny tvořené ženami, lze použít například techniku koláže s tematikou ženský svět.²¹¹

Základní literatura též nabízí tematiku koláže s možností různých modifikací. Liebmann uvádí zajímavé variace koláže přímo v rámci skupiny.²¹²

Anonymní malování obrázků

Technika se zaměřuje na komunikaci až v její druhé fázi. Členové skupiny nejprve malují (či kreslí) obrázek dle zadání pracovníka. Je možné opět využít téma volné, nicméně vhodnější variantou může být konkrétní zadání, jež může být zaměřeno osobně - já a můj svět nebo neosobně – krajina, Velikonoce, Vánoce, jaro a další. V dalším kroku pracovník jednotlivé obrázky shromáždí, promíchá je a náhodně obrázky vybírá a ukazuje skupině. Členové skupiny se snaží jednotlivé obrázky přiřadit ostatním členům. Vytváří se prostor pro diskusi, neboť členové musí zdůvodnit, proč si myslí, že daný obrázek patří konkrétní osobě. Vždy se společně musí dohodnout, tudíž společná komunikace je nepostradatelnou složkou. Kromě zmíněné komunikace se navazují i vztahy a vytváří se mezi klienty pouto. Mimo jiné lze tuto techniku použít též na rozehrání skupiny a její zdynamizování.²¹³

Kreslení ve dvojici

Skupinová práce čítá větší počet členů. Někdy může být potřebné pracovat v menších skupinách či dokonce ve dvojici. Kreslení ve dvojici může být opět s různým zadáním. Již výše byly popsány na základě příkladů Víškové různé variace společného kreslení ve dvojici a jeho přínosu.

Kreslení ve dvojici lze použít k beze-slovní, neverbální komunikaci. Klienti mají za úkol společně vytvořit obrázek bez použití slov. Zde se projeví nastavení klienta, jeho povahové rysy. Zároveň je klient nucen spolupracovat s druhou osobou a vytvářet společný výtvar. Osobně shledávám velký přínos ve skutečnosti, že se klient

²¹¹ Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²¹² Srov. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. (c. d.) s. 157.

²¹³ Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

dopracovává ke zjištění, že spolupráce je velice důležitá, a to především v běžném životě. Dle mého názoru si může na takové modelové situaci v rámci hry vyzkoušet **nést zodpovědnost za společnou práci a odhodlat se k novým krokům ve svém životě**. Odborná literatura hovoří o jednom významném prvku skupinové sociální práce, k němuž je cíleně mířeno. Havránková hovoří o skupině jako prostoru pro výměnu názorů a myšlenek, pro vytváření nových pohledů na řešení. Taktéž zmiňuje kontext nových vztahů, jež otevírají možnost nových pohledů na nestálé a kolísavé aspekty světa mimo skupinu.²¹⁴

Dále jsou nabízeny dle arteterapeutů různé obměny, které nabízí ve své knize například Liebmann.²¹⁵

Techniky rozehřívací

K technikám zaměřeným na rozehřátí skupiny či na podporu skupinové dynamiky lze velmi dobře zařadit takové, jež využívají společnou skupinovou práci jako například výše uvedené společné malování, tvarování a podobně. Mimo těchto skupinových technik lze přiřadit i další, jež lze označit jako hry.

Her v rámci arteterapeutických technik, arteterapeutických etud existuje velké množství. Odborná literatura též nabízí různé variace. Arteterapeuté nejčastěji uvedli **techniku ostrovy** a **techniku stavění věží**.

Technika ostrovy

Členové skupiny si na velkých papírech namalují své ostrovy. Ostrov podle svých představ. Dále mezi ostrovy musí vybudovat mosty a cesty. Zde již záleží na komunikaci, na vztazích a aktivitě jednotlivých členů, aby jejich ostrov nezůstal o samotě bez přístupové cesty.²¹⁶

Stavění věží

Skupina se rozdělí do menších skupin, které mají za úkol z papíru, lepenky a například špejlí (materiál záleží na pracovníkovi) postavit co nejvyšší věž oproti ostatním skupinkám v určitém časovém limitu.²¹⁷

²¹⁴ Srov. HAVRÁNKOVÁ, O. *Případová práce*. (c. d.). s. 155.

²¹⁵ Srov. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. (c. d.) s. 210 – 211.

²¹⁶ Srov. HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²¹⁷ Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

Kreslení linie, „jak se mám“

Pro rozehrání skupiny je možné použít techniku, kdy mají klienti nakreslit linii, jak se v daný den mají. Vyjádřit své pocity a své rozpoložení. Opět může následovat seskupení obrázků všech klientů a hledání podobných linií. Najdou-li se členové s podobnými liniemi, mohou si o nich povídat. V případě špatné nálady mohou vidět, že špatné rozpoložení může zažít občas každý a že se dá vždy pracovat na jeho odstranění.²¹⁸

Techniky na sdělení informací

Tyto techniky oproti výše zmíněným mohou mít pro sociálního pracovníka zvláštní význam v přínosu informací o osobě klienta a jeho problému.

Práce s kameny

Členové skupiny mohou použít kameny ke stavění své rodiny, svého prostředí či k zobrazování stávající skupiny. Je potřeba, aby kamínků bylo dostatečné množství v různých velikostech a barvách. Existuje možnost, že o barevnost kamenů se postarají i samotní klienti, jež je zbarví dle svých potřeb.²¹⁹ Zajímavým prvkem v rámci práce s kameny je ukázka, kam se klient v roli kamínku postaví v rámci určité skupiny, rodiny a podobně. Klient si může uvědomit spoustu informací bez konkrétní interpretace.²²⁰

Odborné články a publikace zaměřené na techniky arteterapie též uvádějí práci s kameny jako velice užitečnou techniku. Například Huptych přináší zajímavý názor, s kterým i já osobně souhlasím. Dle něj má práce s kameny oproti namalovaným obrázkům s podobnou tématikou v zadání výhodu, že s kameny lze nadále hýbat a měnit jejich pozice obdobně jako s figurkami v divadle.²²¹

Obkreslení ruky, obkreslení postavy

V rámci arteterapie je též využitelná práce s vlastním tělem.²²² Výčtem mohou být techniky jako obkreslení ruky či celé postavy. Členové skupiny obkreslí svou ruku či část těla a pak ji dokreslí či domalují. Následuje diskuse, co na své postavě přijímají, co nepřijímají. Klienti se tak vyjadřují o svých obtížích, o svých somatických potížích

²¹⁸ Srov. HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²¹⁹ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²²⁰ Srov. STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²²¹ Srov. HUPTYCH, M. *Arteterapie s kameny*. In: *Arteterapie*, (časopis Arteterapeutické asociace). 13. číslo 2007. Praha: 2007. ISSN 1214-4460. s. 67.

²²² Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

a také vztahu k sobě. Nejenže dochází k předávání určitých informací, zároveň probíhá uvolnění, jež přináší mluvení o svých problémech.²²³

Campellová popisuje podobnou techniku, kdy klienti pomocí kresby či malby vytvářejí sami sebe.²²⁴

Kreslení své figury, klady a zápory

Ze skupiny se náhodně (například vylosováním) vybere jeden člen. Nakreslí svou figuru na tabuli či na papír. Posléze ke své figuře připisuje klady a zápory své osobnosti. Po dokončení své práce se zapojí i skupina. Úkolem ostatních členů je dopsání vlastností, které klient zapomněl.²²⁵

Čermák k technice uvádí následující názor, s nímž je jistě možné souhlasit. Při této technice se mnohdy odkrývají různé skutečnosti. Sebevědomí člověka se může ukázat jako příliš nadnesené nebo naopak příliš skromné. To znamená, že si daný člověk nevěří ve věcech, v nichž ho ostatní vnímají silného. Příčiny vlastního nesprávného vnímání mohou být různé. Důležitou roli hraje fakt, zda člověk – pracovník zadávající tento úkol má již vytvořenou vlastní hypotézu o osobnosti klienta a zda potřebuje svoji představu potvrdit či vyvrátit, eliminovat. **Důležité je vždy co nejvíce klienta poznat.** Dostaneme-li se do situace, kdy jsme si vědomi jako pracovníci, že mu nadále nemůže poskytnout pomoc, je naší povinností mu doporučit další péči v kompetenci jiného odborníka.²²⁶

Samostatná koláž dle situace

Technika koláže v sobě skrývá dle arteterapeutů mnoho výhod. Při práci s klienty, kteří se bojí kresby či malby, je možné zvolit tuto techniku, kdy tematika může být libovolná či tematicky zadaná. Následná diskuse volby obrázků či hledání podobných koláží na dané téma může přinášet vypovídající hodnotu. Avšak je nutné, aby přicházely především otázky otevřené a nebyly doprovázeny striktními závěry ze strany pracovníka.²²⁷

²²³ Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²²⁴ Srov. CAMPBellová, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: skupinově výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé.* (c. d.). s. 84.

²²⁵ Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²²⁶ Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²²⁷ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

K tématu koláže Huptych uvádí, že jejím předpokladem je výběr z výstřižků. Koláž je dle něj určité překvapivé setkání a výběr z nekonečna možností.²²⁸ Na základě takového stanoviska soudím, že koláž nepřináší jen určitou vypovídající hodnotu, ale též určitou zkušenost s rozhodováním mezi více možnostmi a nesení odpovědnosti za své rozhodnutí. Jelikož i v sociální práci a ve svém životě musí volit z různých možností a následovně nést vlastní zodpovědnost.

3.3.2 Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci s rodinou

Arteterapeutické techniky využitelné v sociální práci s rodinou jsou techniky zaměřené na posílení komunikace a techniky, jež umožní sociálnímu pracovníkovi orientaci ve vztazích.

Techniky k posílení komunikace a komunikativní techniky jsou v rámci rodiny jistě zvoleny výstižně. Již kapitola teoretických východisek demonstrovala komunikaci a způsob dorozumívání v rámci rodiny jako důležitý prvek pro sociální práci.²²⁹ Nejenže sociální pracovník v rámci intervence s rodinou cíleně **rozpoznává a sleduje způsob dorozumívání** jednotlivých členů. Snaží se též **působit pozitivně**, aby komunikace mezi členy rodiny navzájem probíhala co nejlépe.

Na techniky zaměřené na komunikaci navazují plyně techniky, jejichž úkolem je obeznámit sociálního pracovníka s fungováním rodinných vztahů. Mezi technikami a jejich rozřazením lze spatřit tenkou a nepevnou hranici. Jednotlivé techniky je možno více či méně využít k více sledovaným cílům. Je-li například určitá technika přiřazena ve skupině technik zaměřených na komunikaci, lze s ní cílit i k jinému záměru.

Rodinné vztahy a jejich fungování jsou základním fenoménem pro sociální práci s rodinou. Aby mohl sociální pracovník rodině správně pomoci, jeho orientace v rodinné situaci a vztazích musí být naprosto přehledná.²³⁰ Zde se prolínají na jedné straně techniky zaměřené ke komunikaci a na straně druhé techniky umožňující zmíněnou orientaci. Základním nástrojem pracovníka je rozhovor,²³¹ jehož prostřednictvím musí zmapovat rodinnou situaci. Mohou ovšem nastat situace,

²²⁸ Srov. HUPTYCH, M. *Všechno je koláž*. In: Arteterapie, (časopis Arteterapeutické asociace). 11. číslo 2006. Praha: 2006. ISSN 1214-4460. s. 62.

²²⁹ Srov. Kapitola 1, s. 26.

²³⁰ Srov. Tamtéž.

²³¹ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. s. 15.

kdy komunikace ze strany rodiny či určitých členů nemusí být otevřená a zcela pravdivá. Načež mohou být arteterapeutické techniky, jež nejsou prvoplánově založené jen na rozhovoru, nýbrž řeč je pouze doprovodem při tvorbě konkrétní techniky, dle mého soudu velkým přínosem. Pro mapování rodinné situace mohou tyto techniky pracovníkovi mnohé usnadnit a nastítnit.

Techniky na posílení komunikace

Komunikativní kreslení

Komunikativní kreslení lze chápat jako neverbální rozhovor na papíře. Dvojice rodič a dítě či partneři mají za úkol společně komunikovat bezeslovně na papíře. Zadání může být konkrétně tematicky zakotvené nebo lze zvolit tematiku volnou se zadáním – společně komunikujte.²³²

Sociální pracovník zde může pozorovat jednotlivé role, akčnost klientů, zapojení. Lze vypořádat mnoho důležitých okamžiků, které si následně může potvrdit otevřenými neposuzujícími otázkami. Domnívám se, že taková technika může sociálnímu pracovníkovi přinést mnohé informace o jednotlivých vztazích v rodině mnohem rychleji, než kdyby po nich pátral pouze verbální cestou. Spatřuji zde výhodu v zaměření na činnost a nikoliv na přímé soustředění na ostatní faktory chování a vystupování.

Komunikativní kreslení lze doplnit technikou *povídání si na papíře*. Zadání je velice podobné. Rozdílnost se objevuje pouze v tom, že mohou zároveň používat slova, tedy verbálně doprovázet své kroky na papíře.²³³

Techniky umožňující orientaci ve vztazích

Kreslení stejného tématu – zvlášť rodič, zvlášť dítě

Jednou ze základních technik pro orientaci ve vztazích je zadání, kdy rodič a dítě malují stejné téma. Hlavním bodem je oddělené kreslení. Dítě i rodič namalují tedy stejné téma každý sám. Následně přijde na řadu srovnání obrázků a povídání si nad nimi společně s pracovníkem.²³⁴

Ani zde nesmí pracovník vynášet ukvapené soudy a závěry. Jeho úkolem je otevřeně se ptát a vést rodiče a dítě k přemýšlení a hovoru nad jejich artefakty.

²³² Srov. STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²³³ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²³⁴ Srov. HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

Technika nabízí náhled na vnímání situace jednotlivých členů a následnou schopnost komunikace a přijímání odlišného pohledu druhého člena rodiny.

Mezi nejčastěji navrhovaná témata patří společná dovolená, víkend, společný výlet, náš dům, naše rodina,²³⁵ jež uváděli téměř všichni arteterapeuté zmiňující tuto techniku.

Společné kreslení

Společné kreslení v rámci práce s rodinou je možné využít v jak při práci rodič a dítě, tak při práci s celou rodinou.

Rodič a dítě malují jeden společný obrázek. Sociální pracovník má možnost vypořádat mnohé skutečnosti. Mezi hlavní poznatky může patřit schopnost společné komunikace, kdo řídí, jaké jsou projevy a další přínosné obsahy pro sociálního pracovníka. Mohou vyvstat skutečnosti, kdy například je dítě malý despota či naopak matka v roli omezujícího a striktně rozhodujícího rodiče.²³⁶

Společné malování rodiny. Tématem může být například rodinný erb, nejhezčí zážitek, společná dovolená a další. Technika rodinné malování je schopna pracovníkovi též mnohé vypovědět o tom, jak fungují vztahy, jaké podsystemy v rodině existují, zda rodina kooperuje společně, či jen někteří členové. Dále kdo vede rodinu, kdo je postaven do submisivní role a další.²³⁷

Techniku společného malování rodiny uvádí též například Liebmann. Popisuje možnost volné tematiky či konkrétního zadání jako je obraz rodiny ve svém domě či bytě nebo například vytvoření bezpečného prostředí pro každého člena rodiny. Jednou z možností je též stanovení tématu samotnými členy rodiny.²³⁸

Mapa rodiny

Techniku lze realizovat podobně jako v prvním příkladě, tedy každý člen kreslí zvlášť, tak i v příkladě druhém, kdy mapu rodiny mohou všichni členové tvořit společně. Prvky, jež vystupují při této technice, jsou obdobné jako u výše uvedených technik.²³⁹

²³⁵ Srov. KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²³⁶ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²³⁷ Srov. KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

²³⁸ Srov. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. (c. d.) s. 205.

²³⁹ Srov. KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

3.3.3 Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci s dětským klientem

Dětský klient nese svá specifika oproti klientovi dospělému. Nicméně na rozdílnosti je nutné myslet i v samotném rámci pojmu dětský klient. Důležitou veličinou je věk konkrétního dítěte. Proto musí sociální pracovník náročnost techniky a své požadavky vždy vhodně přizpůsobit. Avšak práce s dětským klientem, kdy si pracovník na pomoc volí techniky kreslicí a malovací, má mnohé výhody oproti dospělému klientovi. Jelikož i odborná literatura dosvědčuje, že dětem je kresba vlastní, ať už používají tužku a papír či jiné prostředky. Zároveň dokládá, že děti kreslí především to, co spatřují za důležité, jako jsou lidé, domy, stromy, zvířata a další. Mimo jiné jsou spontánní a nevnášejí do malování racionální sebeovládání jako dospělí.²⁴⁰ Kopta upozorňuje též na zajímavý prvek, jenž bývá součástí dětské tvorby. Konkrétně hovoří o slovním popisu dětí jako doprovodném elementu jejich tvorby. Děti při kresbě, malbě či modelování povídají a popisují své výtvary a svou vlastní činnost. Touto cestou poskytují nespočetné množství informací o svém vnitřním světě a individuálním chápání prostředí, v němž žijí.²⁴¹ Informace, jak dítě chápe život kolem sebe, život v rodině a jak se cítí, jsou dle mého soudu nesmírně důležité pro řešení problémů v rámci sociální práce.

Při práci s dětským klientem je dle výsledků nejpřínosnější a nejvýhodnější používat techniky abreaktivní a techniky sdělující určité informace. Sociální pracovník se může setkat s dítětem s různými problémy. Samotná situace, že musí spolupracovat pro jeho osobu s cizím člověkem, může být sama o sobě stresující a náročná. Proto shledávám, že techniky abreaktivní, jež dovedou dětského klienta zklidnit či uvést do příjemného rozpoložení, mohou nést v praxi sociálního pracovníka důležitý význam. Následně techniky, pomocí nichž může dítě sdělit svá trápení, jsou jistě pro některé dětské klienty příjemnější. Tento závěr lze podložit i tvrzením Whitney-Peterson a Hardina, jež zastávají názor, že kreslení zpřístupňuje dítěti možnost vyjádřit prožitek jemu vyhovujícím způsobem. Proto se **projev kresbou stává pro dětské klienty zajímavějším** než vedení dialogu s dospělým. Zároveň svým tvrzením dosvědčují možnost využívání abreaktivních technik i pro sociální práci, neboť kreslení uvolňuje

²⁴⁰ Srov. WHITNEY-PETERSON, L. HARDIN M. *Děti v tísní – Příručka pro screening dětských kreseb*. 1. vyd. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7254-237-0. s. 15.

²⁴¹ Srov. KOPTA, P. *Využití arteterapie v náhradní rodině*. (c. d.). s. 6.

napětí, jelikož mentální energie dítěte je přesouvána směrem od zvládání silných emocí k soustředění se na výtvarné vyjádření.²⁴² Podobnou tezi uvádí Vágnerová, jíž lze shrnout výše uvedené poznatky. Jelikož prostřednictvím kreslení je možné dojít s dítětem k celkovému uvolnění, snížit napětí, nejistotu a nedůvěru a tím přispět k produktivní práci mezi dětským klientem a pracovníkem.²⁴³

Všechny následující techniky nevyčerpávají možnosti použitelných technik a témat, záleží na kreativitě pracovníka, na dané situaci a též především na osobě dítěte.

V rámci tvorby své práce jsem se setkala s různými názory ohledně arteterapie. Avšak je nutné rozlišit odborné názory a názory laické veřejnosti. Bohužel se mi potvrdila malá obeznamenost laické veřejnosti o oboru arteterapie, když jsem své okolí seznamovala s tematikou své práce. Podobně tuto skutečnost spatřuje Géringová ve své publikaci a uvádí omezené vnímání arteterapie v laické veřejnosti. Převážná část laické veřejnosti považuje arteterapii pouze jako práci s diagnostickými aspekty. Především arteterapeutická práce s dětmi je vnímána jako podávání důkazů o problémech dětí. Zároveň si do širšího obecného povědomí proslapaly cestu některé psychologické testy, jež jsou stavěny na využívání diagnostických aspektů v symbolice kresby. Zajisté jsou takové testy velmi prospěšné, avšak shodují se s Géringovou, že těžiště práce arteterapeuta leží ve **vybudování terapeutického vztahu**, v **důvěře** a **prostoru**, v němž může klient takové informace sám rozkrývat a za pomoci arteterapeuta zpracovat.²⁴⁴ V tomto okamžiku spatřuji opětovné propojení a výhodnou možnost takové prvky pro sociální práci využít a nespátřovat arteterapii pouze jako diagnostickou metodu.

Abreaktivní techniky

Čmáranice

Technika čmáranice byla již výše u skupinové práce výstižně popsána. U dětského klienta se zásadně neliší, rozdílnosti lze spatřit pouze ve způsobu zadávání. Odborná literatura též uvádí obdobný postup čmáranice. Avšak je možné najít určité modifikace konkrétně zaměřené na dětského klienta. Kopta jednu z variant čmáranic uvádí

²⁴² Srov. WHITNEY-PETERSON, L. HARDIN M. *Děti v tísní*. (c. d.). s. 17.

²⁴³ Srov. SVOBODA, M. KREJČÍROVÁ, D. VÁGENROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8. s. 271.

²⁴⁴ Srov. GÉRINGOVÁ, J. *Arteterapie a prevence psychosociálních problémů v pomáhajících profesích*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7044-629-3. Výukové CD – kapitola 3.1.2.

a specifikuje. Ve své publikaci tuto techniku nazývá asociační malbou. Modifikace se dle něj zakládá v načmáraní čar třemi voskovkami. Následná práce s artefaktem spočívá v hledání asociací v dané čmáranici a dotváření celého obrázku, aby vznikl obrázek v určitém kontextu. Kopta ve svém rozboru uvádí, že čmáranice je vhodná jako technika rozechřívací pro opadnutí nervozity, strachu a stresu.²⁴⁵

Abreaktivní témata vracející se k minulým zážitkům

Technika upoutávající se na minulé zážitky může být též abreaktivní. Dítě, jež skličuje nějaký problém, může pocity přenést na papír s doprovodem verbálního projevu. Tématika může být opět různá, avšak souhlasím s Korbelovou, že z počátku budování vztahu mezi pracovníkem a dětským klientem je vhodnější volit témata, jež nesměřují k osobě dítěte. Jedná se tedy o témata zdánlivě neosobní a pojednávají o příběhu někoho jiného.²⁴⁶ Konkrétním příkladem může být například: „*byla jednou jedna rodina, která se musela přestěhovat.....jak to asi vypadalo...nakreslíš to?; byl jednou jeden kluk a tomu se nikdy nechtělo do školy...namaluj toho kluka.*“ Pozdější témata mohou být mířena přímo k osobám, jako jsou nejhezčí zážitek; jak to bylo, když; já, když jsem byl miminko.²⁴⁷

Po nakreslení určitého obrázku je na pracovníkovi, aby se správně otevřeně tázal a vedl s dítětem rozhovor nad obrázkem.

V rámci odborné literatury jsem techniku, která by se zcela či částečně v rámci názvosloví shodovala s touto technikou, nenašla. Rozdílnost a nepřesnost názvosloví technik lze spatřit i mezi arteterapeuty, s nimiž byly vedeny rozhovory. Proto nemůže být podivné, když se techniky liší určitými nuancemi, pocházejí-li publikace s technikami od zahraničních autorů. Techniky vracející se do minulosti při práci s dětmi jmenují například Hobdayová a Ollierová. Uvádějí vzorově techniku obrázků nejhezčí vzpomínky či kniha vzpomínek.²⁴⁸

²⁴⁵ Srov. KOPTA, P. *Využití arteterapie v náhradní rodině.* (c. d.) s. 18.

²⁴⁶ Srov. KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

²⁴⁷ Srov. Tamtéž.

²⁴⁸ Srov. HOBDAYOVÁ, A. OLLIEROVÁ, K. *Tvořivé činnosti pro terapeutickou práci s dětmi.* 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-378-1. s. 106 – 107.

Volná kresba

Arteterapeuté se shodli, že volná kresba se stává pro dětského klienta obecně velmi dobrou technikou. Dítě se pomocí kresby může zpočátku zklidnit.²⁴⁹ Techniku volného kreslení lze dle Zichy přiřadit k technikám volného výtvarného projevu, kam je možné v podstatě přiřadit i techniku čmárání nebo techniku volné malby. Jelikož jsou dle něj tyto techniky především zaměřeny na celkové uvolnění klienta, na rozvíjení jeho fantazie, komunikačních dovedností a sebevědomí, dá se touto skutečností potvrdit zmíněný přínos pro sociální práci.²⁵⁰

Techniky na sdělení informací

Začarovaná rodina

Technika začarovaná rodina se stala nejčastěji zmiňovanou technikou. Klasické provedení, kdy úkolem dítěte je nakreslit svou rodinu jako zvířata, bylo uvedeno téměř všemi arteterapeuty. Avšak lze použít různé obměny, jak vyjádřit svou rodinu. Rodinu lze ztvárnit jako předměty z kuchyně, oblečení, auta, rostliny či zeleninu.²⁵¹

Dle mého názoru je možné považovat tuto techniku za jednu ze základních ve smyslu, jak se může pracovník dozvědět určité informace, které si dětský klient na vědomé úrovni neuvědomuje. Souhlasím s míněním arteterapeutů, že u této techniky i následujících musí být sociální pracovník velice opatrný. Opět zdůrazňuji, že by měl především klást otevřené otázky a v žádném případě nevynášet soudy a jasné závěry. Dále by měl motivovat dětského klienta k vyprávění, co se na obrázku odehrává a co nejméně dítěti vstupovat do jeho vyjádření. V rámci sociální práce existuje též technika kladení otázek, takže i sociální pracovník by měl být touto dovedností vybaven. Jelikož i Poláková ve své práci uvádí nutnost vyhýbání se uzavřeným otázkám, kromě situací, které je vyžadují.²⁵² Mimo kladení důrazu na otevřené otázky lze i druhou podmínku potvrdit v odborné literatuře. Landischová u základních principů arteterapie uvádí, že by se arteterapeut (v mé práci tuto podmínku vztahují i na

²⁴⁹ Srov. ČERMÁKOVÁ, D. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²⁵⁰ Srov. GÉRINGOVÁ, J. *Arteterapie a prevence psychosociálních problémů v pomáhajících profesích*. (c. d.). Výukové CD – kapitola 3.3.3.

²⁵¹ Srov. HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.); Srov. STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²⁵² Srov. POLÁKOVÁ, L. *Komunikace a klient*. In: Sociální práce v praxi. 1. vyd. Olomouc: Hanex Olomouc, 2008. ISBN 978-80-7409-016-5. s. 45.

sociálního pracovníka) měl vyhnout přímočarým a striktním výkladům artefaktu, jelikož by danému klientovi spíše ublížil, než ulevil od jeho problémů.²⁵³

Důležitým prvkem je dle Vágnerové způsob proměny jednotlivých postav, jež je možno uchopit jako určitou symboliku. Proto je tímto způsobem dítě uschopněno sdělit informace, které by klasickou verbální cestou odpověďmi na otázky nedokázalo či ani nechtělo.²⁵⁴

Technika začarované rodiny současně nabízí místo pro polemiku ohledně práce s vypovídající hodnotou technik. Výše jsem uvedla, že arteterapeuté se shodují na využívání arteterapeutických technik v sociální práci, avšak vynechávají stránku terapeutickou a diagnostickou. Osobně si uvědomuji, že přímé diagnostikování na základě použitých technik není zcela jednoduché, proto s nimi lze souhlasit. Avšak diskutabilní je fakt, že například techniku začarované rodiny lze najít v odborné literatuře v rámci psychodiagnostiky. Vágnerová s kolektivem ve své knize zaměřené na psychodiagnostiku uvádí techniku začarované rodiny mezi testovými metodami.²⁵⁵ Shrnula bych tuto polemiku následovně. Je možné techniky spadající k diagnostickým též používat, ale spíše jako určité vodítko při komunikaci s klientem. Jak uvádí ve své výpovědi Strnadlová, neměl by v žádném případě sociální pracovník vytvářet striktní hypotézy o situaci klienta. Techniky by mu měly sloužit ke snadnějšímu předávání informací a výpovědi dítěte.²⁵⁶

Pohádková témata

Chce-li sociální pracovník od dětského klienta získat určité informace pomocí kresby a vedení dialogu nad ním, je možné zvolit techniku s pohádkovým tématem, jež dětského klienta nemusí uvádět do rozpaků.²⁵⁷

Výhoda techniky využívající témata pohádek je obsažena v prvku, že dítě nemusí mluvit o svém problému napřímo, ale v přenesené formě. Víšková s Peroutem tuto techniku v rámci práce s dětským klientem spatřují jako velice přínosnou. Neboť dítě nemluví o svém problému, ale mluví určitou symbolickou řečí, přičemž se pohybuje

²⁵³ Srov. LANDISCHOVÁ, E. *Teorie a praxe arteterapie taneční a výtvarné formy*. (c. d.). s. 50.

²⁵⁴ Srov. SVOBODA, M. KREJČÍROVÁ, D. VÁGENROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. (c. d.). s. 307.

²⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 307.

²⁵⁶ Srov. STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²⁵⁷ Srov. PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012.

v nějakém fiktivním světě.²⁵⁸ Stejně tak dle Kopty jsou pohádková témata ve výtvarné činnosti pro děti vhodná.²⁵⁹

Časová osa s dokreslováním

Úkolem je namalovat osu a zaznamenat určité okamžiky pro dítě důležité. Pak zcela záleží na pracovníkovi, na jaký moment se zaměří a jak bude otevřenými otázkami dítě vést.²⁶⁰

Techniky zaměřené na problém

Techniky zaměřené na problém mají především vypovědět o situaci dítěte, a to zejména v jeho rodině. Samozřejmě je možné je přizpůsobit jiným směrem než k rodině, jako je například školní třída. Tematické zaměření může být různé. Může být přizpůsobeno konkrétní situaci či jen náhodně zvoleno. Mezi taková témata je možné zařadit **naše rodina, můj problém a já, ostrovy mého života, jak to vypadá u mě doma, když jsem doma sám** a mnohá další.²⁶¹

Aspekty způsobu zadání a využití takových technik lze vyjádřit podobně jako u začarované rodiny, jež by byla zařaditelná též do obecného okruhu technik zaměřených na problém.

Práce s projektivní sadou obrázků

Na techniky zaměřené na problém, které lze kreslit či malovat, navazuje technika, při níž se využívají obrázky. Obrázky mohou být předem připravené či si je může klient sám vystříhávat. Obrázků musí být velké množství, měly by zasahovat různé oblasti, jako jsou lidé, zvířata, krajina, různé věci z běžného života. Obdobně jako výše je možné nechat dítě jen tak skládat a pak se otevřeně ptát a podněcovat dítě, aby své obrázky popsalo.²⁶²

²⁵⁸ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.); Srov. PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁵⁹ Srov. KOPTA, P. *Využití arteterapie v náhradní rodině*. (c. d.). s. 20.

²⁶⁰ Srov. ČERMÁKOVÁ, D. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²⁶¹ Srov. Tamtéž.

²⁶² Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

Povídání si na papíře

Povídat si společně na papíře i s verbálním doprovodem může s dětským klientem i sociální pracovník. Již záleží na povaze dítěte, zda začne samo či iniciativu převezme sociální pracovník. Mohou vzájemně dokreslovat obrázky a při tom si povídat. Dítě se odpoutá od otázek, nad nimiž by mohlo přemýšlet a především se soustředí na kresbu. Tudíž slovní projev je pro něj doprovodem a není již tak stresující a náročný.²⁶³

Považuji tuto techniku jako velice dobře využitelnou právě v rámci sociální práce. V odborné literatuře jsou k dohledání techniky ve dvojicích zaměřené především na dvojice, jež jsou tvořeny výhradně klienty.

3.3.4 Aplikace arteterapeutických technik v sociální práci s jednotlivcem

Sociální práce s jednotlivcem jako jedna z hlavních a nejstarších metod byla též potvrzena jako místo, kde je možné využívat určité arteterapeutické techniky, především techniky abreaktivní a techniky mířené ke sdělování informací.

Vrtišková uvádí, že je možné arteterapii chápat na jedné straně jako psychoterapeutickou činnost, na straně druhé i jako činnost preventivní. Přičemž za oblastí preventivní se skrývá činnost, jejímž úkolem je usnadnění a zplnohodnotnění života klientů, aniž by se muselo jednat o součást léčebné terapeutické složky.²⁶⁴ S čímž lze jistě vzhledem k této práci souhlasit. Oblasti, jež se potvrdily k práci s jednotlivcem, nenesou přímý léčebný charakter, jelikož abreaktivní techniky mají sloužit k navození příhodného stavu k další práci a příjemného vztahu mezi pracovníkem a klientem. Načež techniky ke sdělení informací jsou zde především uchopeny jako techniky umožňující snadnější a přístupnější předávání a sdělování informací. Zajímavý názor z hlediska potvrzení možnosti využívání určitých arteterapeutických technik v sociální práci dále rozvíjí opět Vrtišková, jež konstatuje, že v pojetí preventivním je možno arteterapii neboli arteterapeutické prvky řadit mezi ostatní sociální služby.²⁶⁵

²⁶³ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²⁶⁴ Srov. VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce II.* 2. vyd. Brno: Tribun EU, 2011. ISBN 978-80-263-0017-5. s. 67.

²⁶⁵ Srov. VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce II.* (c. d.). s. 67.

Mezi technikami, jež může sociální pracovník využívat při práci s klientem, byla zmíněna technika *individuálního kresleného plánu*. Technika byla zmíněna sice jen dvěma arteterapeuty, ale mně osobně jako sociálnímu pracovníkovi tato technika přijde velmi dobře využitelná. Jelikož individuální plán je podstatnou složkou při jakékoli sociální službě. Často se může stát, že klient není schopen vyjádřit svá přání a potřeby. Proto vidím možnost výtvarně ztvárnit individuální plán jako velice dobrou příležitost, jak vyslyšet přání daného klienta.

Důležitým výstupem ohledně individuální práce s klientem spatřuji též možnost využít arteterapeutické prvky v sociální práci jako určitou **metodu zobrazování**.

Arteterapeutické techniky k zpřístupnění práce lze jednak využít k přiblížení se cíli, jako jsou techniky abreaktivní, techniky k navázání kontaktu a další. Avšak nabízí se i druhý přístup či postup, který je možné nazvat jako metodu zobrazování problému nebo pouze metodu zobrazování. Považuji za důležité uvést, že s tímto pojmenováním přišla v rámci výzkumné části především arteterapeutka Křištofová Sobihardová. Z mého pohledu hodnotím toto pojmenování jako výstižné. Nejen pojmenování, ale samotná **metoda zobrazování nejen problému, ale celkové situace klienta může sociální práci rozvíjet a přinést ji mnohá pozitiva při práci s klientem**.

Abreaktivní techniky

Čmáranice

Technika čmáranice byla již výše popsána. Stejně využití je možné použít jako ve skupině, bez následného porovnávání artefaktů. Záleží již na pracovníkovi a klientovi, jak jejich práci společně uzavrou.

Volná kresba

Volnou kresbu lze podobně jako u dětského klienta využít i u klienta dospělého. Záleží již jen na typu osobnosti klienta, na jeho problémech. V úvodní fázi intervence, je-li klient přístupný, je možné tuto techniku využít k opadnutí nervozity, stresu. Dále je možnost povídat si nad obrázkem a dalšími tématy na něj navázat.²⁶⁶

²⁶⁶ Srov. STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

Techniky na sdělení informací

U technik, jimiž sociální pracovník cílí k novým informacím, záleží velmi na typu těchto informací, jež potřebuje společně s klientem získat. Mohou to být techniky zaměřené na situaci v rodině, rodinné problémy, dále na různorodé problémy v životě jedince. Opět je možné využít *volnou kresbu* či pracovat s *projektivní sadou obrázků* jako u dětského klienta. Jednou z technik, jež byla též zmiňovaná, ale nepatřila k nejčastěji zmiňovaným, je například technika rodokmen.

Životní cesta

Je-li klient v tíživé životní situaci, řeší-li těžký problém, může sociální pracovník použít techniku životní cesty. Taková životní cesta může být zaměřena dle arteterapeutů do budoucnosti, minulosti nebo může zasahovat přítomnost. Je zde možné porovnávat přítomnost s minulostí či budoucností a hledat pozitivní okamžiky, jež mohou klienta motivovat k aktivní práci na svém problému.²⁶⁷

Techniky v rámci odborné literatury nenesou přesný název životní cesta, avšak je možné nalézt techniky charakteristicky podobné. Například Campellová uvádí techniku čáry života, přičemž zároveň představuje i některé modifikace.²⁶⁸

Kresebné techniky s tématem dané situace, Koláž

U těchto technik je možné zvolit jakékoli téma, na něž se chce sociální pracovník zaměřit a kde cítí, že kresebný projev bude ku prospěchu vyjadřování a osobnosti klienta.

Vůči kresebnému projevu může cítit klient určitý ostych či strach. Proto je možné zvolit *formu koláže*, přičemž se zvolí téma podobně jako u kresebné techniky zasazené tematicky. Je nutné ovšem podotknout fakt, že koláže mohou působit někdy příliš přímočaře. Proto se nesmí vyvozovat opět žádné přímé úsudky a artefakt má sloužit spíše jako kniha, ze které může klient sám číst za pomoci pracovníka, jež je uschopněn klást správné a co nejvíce otevřené otázky.²⁶⁹

²⁶⁷ Srov. KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁶⁸ Srov. CAMPBellová, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: skupinově výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé*. (c. d.). s. 72 – 73.

²⁶⁹ Srov. STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

U koláže je též možné využít volného zadání, které může nakonec být více prospěšné než zadání konkrétní.²⁷⁰

Mezi odbornou literaturou věnující se sociální práci, jak již bylo výše uvedeno, je možné najít spisy směřující k rozvoji dovedností, možností a kompetencí sociálního pracovníka. Jedno z těchto děl pochází od Králové. Mezi speciální techniky sociální práce řadí právě již i zde zmiňovanou koláž. Pojmenovává ji jako jednu ze **základních** technik, jež jsou vděčné k pochopení osobnosti klienta. Zároveň ukazuje různá témata koláže, jako jsou můj život, moje budoucnost, moje minulost, moje duše, můj svět a další.²⁷¹

3.4 Arteterapeutické techniky využitelné v sociální práci při vysokoškolské přípravě

Poslední podkapitola uzavírá možnost využívání arteterapeutických technik v rámci sociální práce se zaměřením k předmětu vysokoškolského studia. Přičemž rozvíjí stanovenou hypotézu na výzkumnou otázku č. 5.

V zásadě je možné shrnout, že chtějí-li sociální pracovníci používat metody založené na využívání konkrétních (výše uvedených) arteterapeutických technik, měli by podstoupit seznámení s takovými technikami. Proto existence takového předmětu alespoň na výběrové úrovni je shledávána jako potřebná.

Předmět by byl založený především na sebezkušenostní úrovni. Studenti by se měli seznámit s technikami především ve vztahu ke své osobě, dále by si měli vyzkoušet techniky zadávat a následně s nimi pracovat. Sebezkušenost by měla hrát primární roli a měla by být zasazena do teoretických poznatků a východisek. Zároveň by zde měla být dle mého názoru spojována východiska sociální práce a arteterapie, aby daný předmět byl přímo specializován pro budoucí sociální pracovníky.

Důležité je upozornit, že sebezkušenost není doposud sociální práci neznáma. I samotný Minimální standard vzdělávání v sociální práci u vymezení jednotlivých okruhů znalostí rozděluje získané kompetence na znalosti a dovednosti.²⁷²

²⁷⁰ Srov. POHOŘELSKÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁷¹ Srov. KRÁLOVÁ, J. *Speciální techniky sociální práce*. (c. d.). s. 8.

²⁷² Srov. *Standardy – Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP*. (c. d.).

Což znamená, že je určitý předpoklad, že budoucí sociální pracovník je vybaven nejen teoretickými znalostmi, ale i praktickými dovednostmi neboli zkušenostmi.

Zajímavým výstupem při výzkumném šetření se stal názor Čermáka. Při polemice o důležitosti sebezkušenosti odbočil od tématu a vyslovil myšlenku o důležitosti sebezkušenostních výcviků u sociálních pracovníků. Konkrétněji zastává názor v následujícím smyslu: „*Sociální pracovník bez sebezkušenostního výcviku je podle mě poloviční sociální pracovník. Myslím si, že člověk, který chce pracovat s lidmi, by měl mít vždy pětiletý sebezkušenostní výcvik a pak už záleží jen zcela na něm, pro jaký typ sebezkušenostního výcviku se konkrétně rozhodne.*“²⁷³ Z mého pohledu studenta sociální práce je sebezkušenost a sebezkušenostní výcvik velmi přínosný a rozvíjející celkovou osobnost člověka.

Závěrem bych chtěla shrnout možnost využití arteterapeutických technik, kdy plně souhlasím s aplikovatelností určitých technik a zároveň se přikláním k zavedení předmětů, jež by mohly budoucí sociální pracovníky s takovou metodou sociální práce seznámit.

²⁷³ ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

ZÁVĚR

Hlavním smyslem mé diplomové práce bylo zjistit možnost aplikovatelnosti arteterapeutických technik v sociální práci a následně jejich možný přínos pro tuto disciplínu v praktickém smyslu.

Má pozornost byla nejprve zaměřena na vymezení a specifikování teoretických východisek sociální práce a arteterapie. Společná místa těchto dvou zkoumaných disciplín byla nalezena. K základním společným bodům lze přiřadit multidisciplinární základ obou disciplín, společnou základní disciplínu, jíž je psychologie. Jako společné styčné body spatřuji obdobné cíle, jež směřují k podpoře klienta ve zvládnání jeho obtížné životní situace a shodné cílové skupiny, jako je práce s jednotlivcem, rodinou a skupinou s různou životní problematikou.

Společné body potvrdily na teoretické úrovni možnost využití arteterapeutických prvků a zároveň se staly východiskem pro empirické šetření. Jeho cílem bylo odhalit již konkrétní techniky prakticky využitelné v praxi sociálního pracovníka a identifikovat jejich přínos ve smyslu rozšíření kompetencí sociální práce.

Cíl práce byl naplněn, neboť možnost využití prvků arteterapie byla potvrzena nejen na teoretické úrovni, ale s ohledem na výsledky empirického šetření i na úrovni praktické. Nejenže byly nalezeny konkrétní arteterapeutické techniky prakticky aplikovatelné v sociální práci. Zároveň bylo shledáno, že arteterapeutických technik je velké množství a záleží pouze na sledovaném cíli a kreativitě sociálního pracovníka. S ohledem na tuto skutečnost lze označit objevené a popsání techniky pro sociální práci především jako příkladné.

Obecně lze vyvstálé techniky rozřadit do šesti skupin dle jejich cíle. Jedná se o Techniky na abreakci, Techniky k navázání kontaktu, Techniky na posílení komunikace a komunikativní techniky, Techniky rozehřívací, Techniky umožňující orientaci ve vztazích a Techniky na sdělení informací – Technika jako metoda zobrazování. U jednotlivých cílových skupin sociální práce (jednotlivce, rodiny a skupiny) byla aplikovatelnost potvrzena. Navíc u každé z nich byly prostřednictvím názorů a zkušeností odborníků arteterapie uvedeny techniky v největší míře zmiňované a současně pro danou skupinu nejčastěji používané. K cílovým skupinám byla vytyčena po výzkumném šetření čtvrtá specifická skupina, již tvořil dětský klient.

Přínos využití arteterapeutických technik vztahují k osobě sociálního pracovníka, k osobě klienta i jejich spolupráci. Nejenže mohou techniky poskytnout klientovi jinou než verbální formu vyjadřování, zároveň mu mohou též zprostředkovat jiný pohled na problém, možnost vyzkoušet si různé modelové situace a další. Sociální pracovník může arteterapeutické techniky použít nejen pro orientaci ve vztazích a k získání informací neverbální cestou, může si též ověřit své závěry a názory a navázat s klienty vztah atypickým způsobem.

Obecně můžeme arteterapeutické techniky v sociální práci chápat jako techniky umožňující usnadnění cesty k dosažení cíle a následně techniky, s nimiž je prováděna samotná sociální práce, především metodou zobrazování.

Výsledné techniky neshledávám jako paušálně použitelné. Jelikož si uvědomuji, že vždy záleží na osobě klienta, jeho dané situaci a též zakázce, se kterou přichází. Je potřeba, aby sociální pracovník, jenž chce takové techniky využívat, s nimi měl nejen sebezkušenost, ale též cit pro jejich využití a kreativitu, jak s technikami zacházet. Nelze tedy generalizovat aplikovatelnost arteterapeutických technik nebo jejich modifikaci na každého klienta sociální práce a ani ji přiřazovat každému sociálnímu pracovníkovi. Jelikož sociální práce je obor, v němž pracovníci působí na různých pozicích a s různou klientelou. Tato práce se má stát zejména obecným návodem, kde může pracovník najít inspiraci pro získání nových možností pro práci s klientem.

Naskytl-li by se názor kritizující přílišnou obecnost vymezení sociální práce, je možné otevřít další cesty a provést navazující výzkumná šetření, jež by přinesla poznatky specifické oblasti sociální práce.

Během výzkumné části jsem se setkala s problémy ve smyslu, zda i techniky, o nichž má práce výsledně hovoří, jsou techniky arteterapeutické. Osobně akceptuji a respektuji názor, jenž byl uveden v diskusní části a považuje arteterapii za systém, metodu. Jsem názoru, že velice záleží na osobnosti arteterapeuta a jeho vnímání arteterapie a následně sociální práce. Setkala jsem se s arteterapeuty, kteří arteterapii považují za určitý systém práce s klientem, avšak i tací mi uvedli určité techniky, jež by bylo možné využívat v rámci sociální práce. Jejich základní podmínkou byla především zmínka o nutnosti vyhnout se terapeutickému procesu ve smyslu procesu léčebného. Avšak chtěla bych upozornit především na využívání samotného pojmu terapie. Jelikož i sociální práce v rámci svého působení používá terapii, jak například uvádí

Gulová.²⁷⁴ Přičemž i teoretická východiska popisují terapeutické paradigma, jež patří k třem hlavním paradigmatům sociální práce.²⁷⁵

Aby nedocházelo ke zkreslování výsledků, došlo z počátku rozhovorů s arteterapeuty k vymezení a specifikování sociální práce. Již v průběhu celé práce zdůrazňuji, že slučování diskutovaných disciplín a přebírání kompetencí není cílem. Jde pouze o nalezení určitých prvků, jak přispět k rozvoji sociální práce, jež shledávám jako vydařené. Přála bych si, aby tato práce nebyla vnímána dogmaticky, podobně tak aby nebyla sociální práce vnímána v úzkém pojetí, ale v celém jejím širokém spektru odborné disciplíny. Jsme-li již od počátku studia seznamování s důležitostí multidisciplinárních týmů a multidisciplinární spolupráce, shledávám z pozice sociálního pracovníka za smutný fakt, že ostatní odborné profese nemají povědomí o náplni práce sociálních pracovníků, s nimiž mají přicházet v rámci takových týmů do profesionálního kontaktu.

Práce se zaměřila na rozšíření kompetencí sociálního pracovníka o nové prvky, aby společný vztah klienta a pracovníka a jejich společná práce mohla být například v určitých problémových oblastech usnadněna. Závěrem své práce se opovažuji konstatovat, že těmi prvky mohou být právě určité arteterapeutické techniky, jež byly pro sociální práci objeveny a označeny jako přínosné.

Z pohledu sociálního pracovníka spatřuji vyvstalé výsledky za pozitivum vzhledem k teorii i praxi sociální práce. Avšak napadá mě polemika popsání přínosu s ohledem na současnou situaci sociální práce. Je jistě nepopíratelné, že společnost v dnešní době, jež lze označit jako dobu postmoderní, zvyšuje na člověka a především jeho psychiku nároky, které vycházejí z jeho sociálního prostředí. Například Chytil potvrzuje tuto myšlenku, kdy uvádí, že sociální problémy vycházejí předně ze společnosti, avšak nutnost vyrovnání se s problémem v dnešní době je směřována striktně individualisticky.²⁷⁶ Pozastavuji se nad touto tezí a podobně jako Chytil spatřuji potřebu nové reakce sociální práce. Z tohoto důvodu jsem vyslovila polemiku o přínosu výsledků mé práce pro disciplínu, jež potřebuje v současné době novou cestu, kterou se bude ubírat, aby mohla reagovat na podmínky vycházející z modernizace dnešní doby

²⁷⁴ Srov. GULOVÁ, L. *Sociální práce*. (c. d.). s. 35.

²⁷⁵ Srov. Kapitola 1, s. 13 – 14.

²⁷⁶ Srov. CHYTIL, O. *Důsledky modernizace pro sociální práci*. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. 4. číslo 2007. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2007. ISSN 1213-6204. s. 66.

(moderny). Pokládám si otázku potřebnosti nových kompetencí pro disciplínu, jež se momentálně ocitá na rozcestí cesty nové a cesty k jejímu konci.²⁷⁷

Avšak přikláním se na cestu nových možností pro sociální práci, jelikož ji spatřuji jako nepostradatelnou disciplínu pro fungování společnosti. Svou prací dle mého názoru nastiňuji jeden z možných směrů, ve kterém lze hledat potenciál pro rozšíření kompetencí sociální práce, aby jako nezastupitelná disciplína dokázala poskytovat nová řešení pro potřeby současné společnosti.

²⁷⁷ Srov. CHYTIL, O. *Důsledky modernizace pro sociální práci*. (c. d.). s. 64 – 70.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Monografické publikace:

1. CAMPBELLOVÁ, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi: skupinově výtvarně-terapeutické činnosti pro děti i dospělé*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. 200 s. ISBN 80-7178-204-1.
2. EDWARDS, D. *Art Therapy*. 1. vydání. London: SAGE Publications, 2004. 173 s. ISBN 0-7619-4750-7.
3. GÉRINGOVÁ, J. *Arteterapie a prevence psychosociálních problémů v pomáhajících profesích*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, 2004. Výukové CD. ISBN 80-7044-629-3.
4. GULOVÁ, L. *Sociální práce*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2011. 208 s. ISBN 978-80-247-3379-1.
5. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vydání. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
6. HOBDAYOVÁ, A. OLLIEROVÁ, K. *Tvořivé činnosti pro terapeutickou práci s dětmi*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 152 s. ISBN 80-7178-378-1.
7. JEBAVÁ, J. *Úvod do arteterapie*. 1. vydání. Praha: Unitisk, s.r.o, 1997. 95 s. ISBN 80-7184-394-6.
8. KOBLICOVÁ, A. *Arteterapie a psychoterapie v období dospívání*. In: *Současná arteterapie v České Republice a v zahraničí*. 1. vydání. Praha: UK v Praze, 2000. s. 20 – 28. ISBN 80-7290-004-8.
9. KRÁLOVÁ, J. *Speciální techniky sociální práce*. 1. vydání. Praha: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r. s., 2002. 56 s. ISBN 80-86568-16-4.
10. KRATOCHVÍL, S. *Skupinová psychoterapie v praxi*. 3. vydání. Praha: Galén, 2009. 297 s. ISBN 978-80-7262-347-1.
11. KRATOCHVÍL, S. *Základy psychoterapie*. 2. vydání. Praha: Portál, 1998. 392 s. ISBN 80-7178-280-7.
12. KULKA, J. *Psychologie umění*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. 440 s. ISBN 978-80-247-2329-7.
13. KVĚTENSKÁ, D. *Úvod do sociální práce pro pomáhající profese*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 109. s. ISBN 978-80-7041-860-4.

14. LANDISCHOVÁ, E. *Teorie a praxe arteterapie taneční a výtvarné formy*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2007. 124 s. ISBN 978-80-7290-297-2.
15. LEVICKÁ, J. *Metódy sociálnej práce*. 1. vydání. Tlač: Vev, s. r. o., 2003. 122 s. ISBN 80-89074-38-3.
16. LEVICKÁ, J. *Teoretické aspekty sociálnej práce*. 1. vydání. Trnava: Trnavská univerzita, 2002. 283 s. ISBN 80-89074-39.
17. LHOTOVÁ, M. *Proměny výtvarné tvorby v arteterapie*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2010. 199 s. ISBN 978-80-7394-209-0.
18. LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005. 280 s. ISBN 80-7178-864-3.
19. MATOUŠEK, O. *Metody řízení sociální práce*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
20. MATOUŠEK, O. *Potřebujete psychoterapii?* 1. vydání. Praha: Portál, 1995. 103 s. ISBN 80-7178-036-7.
21. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
22. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
23. MUSIL, L. *„Ráda bych Vám pomohla, ale“ Dilemata práce s klienty v organizacích*. 1. vydání. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9.
24. MÜHLPACHR, P. *Sociální práce*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. 100 s. ISBN 80-210-3323-1.
25. MÜHLPACHR, P. *Sociální práce jako životní pomoc*. 1. vydání. Brno: MSD, spol. s r. o., 2006. 228 s. ISBN 80-86633-62-4.
26. NAVRÁTIL, P. *Současné pojetí a dilemata disciplíny*. In: *Základy sociální práce*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. s. 183 – 192. ISBN 80-7178-473-7.
27. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vydání. Brno: Marek Zeman, 2001. 168 s. ISBN. 80-903070-0-0.
28. NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Úvod do sociální práce se skupinou*. 1. vydání. Ostrava: Kofoedova škola, 2004. 73 s. ISBN 80-239-4030-9.

29. NOVOSAD, L. *Základy teorie a metod sociální práce, I. díl; Uvedení do sociální fenomenologie a teorie sociální práce*. 1. vydání. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003. 48 s. ISBN 80-7083-687-3.
30. NOVOTNÁ, V. SCHIMMERLINGOVÁ V. *Sociální práce – Její vývoj a metodické postupy*. 1. vydání. Praha: Katedra sociální práce a vzdělávání dospělých, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1992. 128 s. ISBN 80-7066483-5.
31. OLÁH, M. SCHAVEL, M. ONDRUŠOVÁ, Z. NAVRÁTIL, P. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teorie a metod sociálnej práce*. 3. vydání. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009. 228 s. ISBN 80-969449-6-7.
32. POLÁKOVÁ, L. *Komunikace a klient*. In: *Sociální práce v praxi*. 1. vydání. Olomouc: Hanex Olomouc, 2008. s. 40 – 47. ISBN 978-80-7409-016-5.
33. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 75 s. ISBN 80-85850-00-1.
34. SCHNEIDEROVÁ, A. *Procesuální charakter poradenství v sociální práci*. In: *Kapitoly ze sociální práce*. 1. vydání. Ostarava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2004. s. 5 – 27. ISBN 80-7042-682-9.
35. SMUTKOVÁ, L. *Sociální práce s rodinou*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 107 s. ISBN 987-80-7041-069-1.
36. SOTONIAKOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vydání. Ostrava: Filozofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě, 2005. 68 s. ISBN 80-7368-118-8.
37. SVOBODA, M. KREJČÍROVÁ, D. VÁGENROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 792 s. ISBN 80-7178-545-8.
38. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2008. 167 s. ISBN 978-80-7367-408-3.
39. ŠIK, V. *Metody práce se skupinou pro pomáhající profese*. Ústí nad Labem: FSE UJEP Ústí nad Labem, 2008. 176 s. ISBN 978-80-7414-058-7.
40. THELENOVÁ, K. *Teorie sociální práce I*. 1. vydání. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. 125 s. ISBN 978-80-7372-767-3.
41. TOKÁROVÁ, A. *Sociální práce – Kapitoly z dejín, teorie a metodiky sociálnej práce*. 2. vydání. Prešov: Akcent Print, 2007. 572 s. ISBN 978-80-969419-8-8.

42. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. 128 s. ISBN 80-86429-36-9.
43. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha: Portál 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.
44. VAVRDA, V. *Formy a prostředky psychoterapie*. In: *Obecná psychoterapie*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing, 2004. s. 65 – 90. ISBN 80-247-0723-3.
45. VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vydání. Brno: Tribun EU, 2009. 210 s. ISBN 978-80-7399-877-6.
46. VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce II*. 2. vydání. Brno: Tribun EU, 2011. 189 s. ISBN 978-80-263-0017-5.
47. WHITNEY-PETERSON, L. HARDIN M. *Děti v tísni – Příručka pro screening dětských kreseb*. 1. vydání. Praha: Triton, 2002. 141 s. ISBN 80-7254-237-0.
48. YALOM, I. D. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2007. 648 s. ISBN 978-80-7367-304-8.

Časopisecké statě:

49. HUPTYCH, M. *Arteterapie s kameny*. In: *Arteterapie*, (časopis Arteterapeutické asociace). s. 67 – 68. 13. číslo 2007. Praha: 2007. ISSN 1214-4460.
50. HUPTYCH, M. *Všechno je koláž*. In: *Arteterapie*, (časopis Arteterapeutické asociace). s. 62. 11. číslo 2006. Praha: 2006. ISSN 1214-4460.
51. CHYTIL, O. *Důsledky modernizace pro sociální práci*. In: *Sociální práce/Sociální práca*. s. 64 – 71. 4. číslo 2007. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2007. ISSN 1213-6204.
52. NAVRÁTIL, P. MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. In: *Sociální studia*. s. 105 – 141. 5. číslo 2000. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2000. ISSN 1803-6104.
53. STRNADLOVÁ, H. *Teorie, indikace a předpoklady arteterapie*. In: *Arteterapie*, (časopis Arteterapeutické asociace). s. 3 – 9. 11. číslo 2006. Praha: 2006. ISSN 1214-4460.

Elektronické dokumenty, elektronické zdroje:

54. KOŘÍNKOVÁ-VINDUŠKOVÁ, K. *Pojem arteterapie*. In: *Arteterapie*, (časopis Arteterapeutické asociace). 1. číslo 2001. Dostupné z WWW: <<http://casopiscaa.wz.cz/cas01.htm>>. [online].

55. PEROUT, E. *Portrét v arteterapeutickém kontextu*. České Budějovice: 2009. Dostupné z WWW: casopiscaa.wz.cz/clanky/c22-23%20perout.doc. [online]. [Citováno 2012-03-04].
56. *Arteterapie v České republice*. Dostupné z WWW: <http://www.arteterapie.cz/>. [online]. [Citováno 2012-02-12].
57. *Definition of Social Work*. Dostupné z WWW: <http://www.ifsw.org/f38000138.html>. [Aktualizace 2011]. [Citováno 2012-02-12].
58. *Kritéria posuzování žádostí o re/akreditaci („akreditační požadavky“) bakalářských a magisterských oborů studia sociální práce*. Dostupné z WWW: <http://www.akreditacnikomise.cz/cs/standarty-pro-posuzovani-zadosti/221-specificke-pozadavky-pro-akreditaci-oboru-z-oblasti-socialni-prace.html>. [Aktualizace 27. 5. 2010]. [Citováno 2012-02-26].
59. *Standarty – Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP*. Brno: ASVSP, 2009. Dostupné z WWW: <http://www.asvsp.org/standarty.php>. [Aktualizace 24. 3. 2011]. [Citováno 2012-02-13].
60. *Životopis – Andrea Hanzlová*. Dostupné z WWW: <http://www.andrea-hanzlova.com/kdojssem.html>. [online]. [Citováno 2012-03-23].
61. *Životopis – Evžen Perout*. Dostupné z WWW: <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/arte/bio-perout.phtml>. [online]. [Citováno 2012-03-23].

Ostatní zdroje:

62. ELICHOVÁ, M. *Arteterapeutické techniky pro sociální pracovníky*, Seminář. České Budějovice: Teologická fakulta, 2011. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
63. KLIMENTOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce I. Studijní texty pro distanční studium*. 1. vydání. Olomouc: Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 73 s. Bez ISBN.
64. KOPTA, P. *Využití arteterapie v náhradní rodině*. 1. vydání. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008. 39 s. Bez ISBN.
65. POTMĚŠILOVÁ, P. *Arteterapie a artefiletika*. In: Učební texty pro účastníky projektu. 1. vydání. Olomouc: Výzkumné centrum integrace zdravotně postižených, 2009. s. 6 – 19. Bez ISBN.

Rozhovory s arteterapeuty v rámci výzkumného šetření:

66. ČERMÁK, B. *Rozhovor z ledna 2012*. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

67. ČERMÁKOVÁ, D. Rozhovor z prosince 2011. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
68. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
69. HANZLOVÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
70. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
71. HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
72. HUBAL, I. Rozhovor z února 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
73. KOBLICOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
74. KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
75. KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
76. Nejmenovaný arteterapeut. Rozhovor z března 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
77. PEROUT, E. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
78. POHOŘELSKÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
79. STRNADLOVÁ, H. Rozhovor z prosince 2011. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.
80. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. Citováno dle záznamu autorky. Archiv autorky.

SEZNAM SCHÉMAT

Schéma č. 1: Arteterapeutické techniky aplikovatelné u skupiny	48
Schéma č. 2: Arteterapeutické techniky aplikovatelné u rodiny.....	49
Schéma č. 3: Arteterapeutické techniky aplikovatelné u dětského klienta.....	50
Schéma č. 4: Arteterapeutické techniky aplikovatelné u jednotlivce	51

SEZNAM PŘÍLOH

1. Příloha I – Otázky k rozhovoru
2. Příloha II – Seznam arteterapeutů

PŘÍLOHA I – Otázky k rozhovoru

VYUŽITELNOST ARTETERAPEUTICKÝCH TECHNIK V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Rozhovor – otevřené otázky pro arteterapeuty

1. Jsou dle vašeho odborného názoru arteterapeutické techniky aplikovatelné v sociální práci?
 - a. **Pokud ano**, můžete uvést, v čem by mohly tyto techniky v praxi sociální práce být prospěšné?
 - b. **Ne** – vidíte-li důvod nevyužívání arteterapeutických technik v sociální práci, můžete ho uvést.

2. Jaké konkrétní techniky (či konkrétní technika) dle vašeho názoru, zkušeností, praxe a vzdělání jsou (je) vhodné pro sociální práci?
 - a. Jaké procesy mohou být danými technikami realizovány v rámci sociální práce?
 - b. Pracuje-li sociální pracovník s jednotlivcem, se skupinou, rodinou a komunitou, která cílová skupina je pro dané techniky (uvedené techniky) vhodná?
 - c. Jelikož v praxi má sociální práce velkou škálu klientů, doporučili byste určitou techniku konkrétní specificky určené cílové skupině?

3. Jaký zastáváte názor k otázce týkající se vhodnosti a prospěšnosti předmětu, který by studenty sociální práce v rámci vysokoškolské přípravy seznámil blíže s arteterapeutickými prvky, technikami, které by posléze mohli využívat ve své odborné praxi?

4. Jak dlouho vykonáváte arteterapii?

5. S jakou cílovou skupinou v rámci arteterapie pracujete?

PŘÍLOHA II – Seznam arteterapeutů

1. PhDr. Alena Koblicová

Mezi její absolvované výcviky a zakončené zkoušky patří Komunita SUR, Individuální psychoterapie ILF, Výcviky ve vedení Bálintovských skupin, Sebezkušenostní individuální psychoanalýza, Výcvik v supervizi, Katatymně-imaginativní psychoterapie, Vedení skupiny v komunitě SUR a arteterapeutické komunitě typu SUR, Zkouška ze speciální průpravy v klinické psychologii a Funkční specializace v systematické psychoterapii.²⁷⁸

Nyní svou praxi zaměřuje především na soukromou ordinaci. Je členkou České arteterapeutické asociace a mezi její činnost patří mimo jiné též činnost publikační. Lze například uvést odborný text Arteterapie a psychoterapie v období dospívání v knize Současná arteterapie v České republice a v zahraničí.²⁷⁹

2. Mgr. Alena Pohořelská

Alena Pohořelská vystudovala obor sociální práce na Evangelické teologické fakultě a Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Svou odbornost dále rozvíjela na Katedře arteterapie Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde vystudovala obor arteterapie. V současné době pracuje v Letním domě již od roku 2007 jako sociální pracovník, arteterapeut.²⁸⁰

3. Mgr. Anna Víšková

Anna Víšková vystudovala obor učitelství výtvarné výchovy pro základní umělecké a střední školy na Univerzitě Palackého v Olomouci a také obor arteterapie na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.²⁸¹

Nyní pracuje v Letním domě jako pedagogická pracovníce a podílí se na přípravě socioterapeutických pobytů a arteterapeuticky zaměřených programů. Během své praxe se setkala s různými arteterapeutickými přístupy nejen u nás, ale také ve Velké Británii.²⁸²

²⁷⁸ Srov. KOBLICOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

²⁷⁹ Srov. Tamtéž.

²⁸⁰ Srov. POHOŘELSKÁ, A. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁸¹ Srov. VÍŠKOVÁ, A. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

²⁸² Srov. Tamtéž.

4. Bc. Andrea Hanzlová

Vzdělání získala nejprve na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v oboru speciální pedagogika, následovně v oboru vychovatelství pro mládež na též fakultě. Další vzdělání absolvovala na Psychoterapeutické fakultě v Praze, ve Výcviku v psychodynamické a hlubinně orientované psychoterapii se zaměřením na využití arteterapie (ČAA) a dále v Základním psychoterapeutickém výcviku v Biosyntéze. Nyní pokračuje v Supervizní části psychoterapeutického výcviku v Biosyntéze.²⁸³

Andrea Hanzlová je svým povoláním psychoterapeutka, arteterapeutka a lektorka arteterapeutických programů. Zároveň je členkou České arteterapeutické asociace a Českého institutu Biosyntézy. Během své praxe získala bohaté zkušenosti v poradenství, v seberozvoji a osobním růstu, na krizové lince, v terapii v azylovém domě pro matky s dětmi, dále v práci se seniory, s lidmi se zkušeností s psychiatrickou diagnózou, s rodinami s handicapovaným dítětem, s migranty a s dětmi v ústavní péči.²⁸⁴

5. Mgr. Bedřich Čermák

Bedřich Čermák vystudoval obor arteterapie na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Absolvoval psychoterapeutický výcvik Integrované psychoterapie INCIP, dále také kurz Rodinné terapie IVZZP a kurz Certifikátorů pro místní šetření (závislosti) a další.²⁸⁵

V rámci své odborné praxe získal mnohé zkušenosti. Nyní pracuje jako psychoterapeut v Psychiatrické léčebně Červený dvůr a jako supervizor. Mimo jiné je členem České psychoterapeutické společnosti ČLS JEP a členem České arteterapeutické asociace.²⁸⁶

6. Mgr. Draga Čermáková

Arteterapeutka Draga Čermáková v současné době pracuje jako etopedka ve Výchovném ústavu a Středisku výchovné péče Klíčov. Zároveň vede i individuální konzultace v rámci arteterapie.²⁸⁷

²⁸³ Srov. *Životopis – Andrea Hanzlová*. Dostupné z WWW: <http://www.andreahanzlova.com/kdojssem.html>. [online]. [Citováno 2012-03-23].

²⁸⁴ Srov. Tamtéž.

²⁸⁵ Srov. ČERMÁK, B. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁸⁶ Srov. Tamtéž.

²⁸⁷ Srov. ČERMÁKOVÁ, D. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

7. PaedDr. Evžen Perout

Evžen Perout vystudoval Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy – obor speciální pedagogika, dále také v Českých Budějovicích na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity obor arteterapie. V roce 2002 složil rigorózní zkoušku v oboru léčebné pedagogiky na Pedagogické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě.²⁸⁸

V současné době působí především na Konzervatoři J. Deyla pro zrakově postižené jako arteterapeut a na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích jako odborný asistent v ateliéru arteterapie. Též je členem redakční rady časopisu Arteterapie a člen České arteterapeutické asociace.²⁸⁹

V rámci své činnosti publikuje také odborné články a v oboru arteterapie je známa jeho kniha Arteterapie se zrakově postiženými (2005).

8. PhDr. Helena Strnadlová

V rámci studia vystudovala Střední odbornou školu výtvarnou. Následně pokračovala ve studiu klinické psychologie na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Dále absolvovala výcvik v Jungovské analytické a katatymně-imaginativní psychoterapii.²⁹⁰

V rámci svého odborného působení taktéž jako výše uvedení získala bohatou odbornou praxi. Od roku 1997 působí v soukromé praxi, zároveň je v současné době členka České arteterapeutické asociace, taktéž vede výcvikové skupiny psychoterapie s arteterapeutickým zaměřením a arteterapeutické kurzy.²⁹¹

Mimo své bohaté praxe publikuje odborné články a to především v Časopise české arteterapeutické asociace.

9. PhDr. Ing. Ingrid Hanušová, Ph.D.

V rámci svého studia absolvovala Fakultu elektrotechnickou Českého vysokého učení technického, dále Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy v oboru psychologie a také Ateliér arteterapie na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.²⁹²

²⁸⁸ Srov. *Životopis – Evžen Perout*. Dostupné z WWW: <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/arte/bio-perout.phtml>. [online]. [Citováno 2012-03-23].

²⁸⁹ Srov. Tamtéž.

²⁹⁰ Srov. STRNADLOVÁ, H. *Teorie, indikace a předpoklady arteterapie*. (c. d.). s. 9.

²⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 9.

²⁹² Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

V současné době mimo jiné pracuje na 1. Lékařské fakultě Univerzity Karlovy. Je členkou České arteterapeutické asociace. Dále se zaměřuje na arteterapeutickou práci s dětskou i dospělou klientelou, individuálně i ve skupině. Vede kursy arteterapie pro sociální pracovníky, pedagogy, psychology. Taktéž poskytuje arteterapeutickou supervizi pro pracovníky v oboru.²⁹³

K odborné činnosti lze též přiřadit publikační činnost, například její publikace v knize *Obecná psychoterapie*.

10. Mgr. Iva Hulíková

Výtvarnice, arteterapeutka Iva Hulíková vystudovala Pedagogickou fakultu na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, kromě výtvarného oboru též arteterapii. Dále absolvovala pětiletou výcvikovou komunitu SUR. Její praxe je bohatá, jak v oboru výtvarném, tak v oboru arteterapie. V současné době je na mateřské dovolené, avšak jako arteterapeut působila například v Psychiatrické léčebně Červený Dvůr. K jejím profesím lze přiřadit výuku arteterapie po dobu 4 let na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity.²⁹⁴

11. Bc. Ivan Hubal

Ivan Hubal současně pracuje v Domově pro seniory Máj v Českých Budějovicích jako arteterapeut. Arteterapeutické vzdělání získal na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.²⁹⁵

12. Bc. Martina Křištofová Sobihardová

Martina Křištofová Sobihardová vystudovala Střední uměleckou školu sklářskou, dále pokračovala na Vysoké škole múzických umění Bratislava – scénografia. Své znalosti dále rozvíjela studiem na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v oboru psychologie – arteterapie. Kromě studia na vysokoškolské úrovni absolvovala velké množství kurzů, jež rozvíjely její profesní osobnost. Mezi zmíněné kurzy a výcviky patří Adiktolog, Výcvik Gestalt terapie,

²⁹³ Srov. HANUŠOVÁ, I. Rozhovor z prosince 2011. (c. d.).

²⁹⁴ Srov. HULÍKOVÁ, I. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁹⁵ Srov. HUBAL, I. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

Výcvik – Terénní sociální práce, Výcvik – Motivační rozhovory a Kurz krizové intervence.²⁹⁶

Její profesní zkušenosti jsou velké v rámci různých organizací, jako je například Člověk v tísni či občanské sdružení Podané ruce. V současné době od roku 2008 je vedoucí Terapeutické komunity Podcestný mlýn, kde zároveň pracuje jako psychoterapeut, arteterapeut, poradenský pracovník. Mimo svého zaměstnání od roku 2006 provozuje pravidelnou lektorskou činnost. Vede kurzy na téma – základní principy práce s klientem, individuální plánování a kontraktování s klientem v sociálních službách, arteterapie, zavádění standardů sociálních služeb, komunikace s klientem a další.²⁹⁷

13. Bc. Monika Korbelová

Monika Korbelová započala svá studia na Střední pedagogické škole v Liberci, obor učitelství MŠ, vychovatelství. Dále pokračovala na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v bakalářském studiu obor Arteterapie – psychologie. V současné době je účastnicí dvouletého systematického kurzu arteterapie a artefiletiky, jež je akreditován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.²⁹⁸

Momentálně pracuje v Montessori centru Pomněnka v Českých Budějovicích – artefiletika a arteterapie s dětmi od tří do sedmi let. Její pracovní zkušenosti jsou ale mnohem bohatší, například vychovatelská práce v Jedličkově ústavu sociální péče v Liberci, arteterapeutické práce v Podještědském gymnáziu Liberec, na Základní umělecké škole v Liberci, v občanském sdružení SANANIM v Praze a v Psychiatrické léčebně Červený Dvůr.²⁹⁹

14. Bc. Vladimír Horváth

Vladimír Horváth v současné době pracuje ve Vazební věznici v Českých Budějovicích jako psychoterapeut, arteterapeut. Arteterapeutické vzdělání získal na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Arteterapeutické zkušenosti

²⁹⁶ Srov. KRIŠTOFOVÁ SOBIHARDOVÁ, M. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

²⁹⁷ Srov. Tamtéž.

²⁹⁸ Srov. KORBELOVÁ, M. Rozhovor z února 2012. (c. d.).

²⁹⁹ Srov. Tamtéž.

v průběhu jeho praxe získal s různorodou klientelou, jako jsou například senioři, lidé závislí na alkoholu a jiných látkách a další.³⁰⁰

15. Nejmenovaný arteterapeut

Arteterapeut působící v organizaci typu střediska výchovné péče, v rámci své profese poskytuje poradenství, terapii (arteterapii).³⁰¹

³⁰⁰ Srov. HORVÁTH, V. Rozhovor z ledna 2012. (c. d.).

³⁰¹ Srov. Nejmenovaný arteterapeut. Rozhovor z března 2012. (c. d.).

ABSTRAKT

CEJPKOVÁ, D. *Využitelnost arteterapeutických technik v sociální práci*. České Budějovice 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Mgr. Markéta Elichová, Ph.D.

Klíčová slova: sociální práce, arteterapie, arteterapeutické techniky

Diplomová práce se zaměřuje na oblast sociální práce a arteterapie, konkrétněji na možnost aplikovatelnosti a využitelnosti arteterapeutických technik v sociální práci. V prvním kroku mapuje teoretická východiska obou zmíněných disciplín, následně praktickou formou hledá místa využitelnosti arteterapeutické technik v sociální práci. Závěrečná část zasazuje a popisuje specifika přínosu zmíněných technik pro sociální práci a to i v konkrétních metodách sociální práce, jako sociální práce s jednotlivcem, se skupinou, rodinou a dětským klientem.

ABSTRACT

Usability of Therapy Art Techniques in Social Work

Key words: social work, art therapy, therapeutic art techniques

This thesis focuses on social work and art therapy, specifically the possibility of the applicability and usefulness of the specific therapeutic art techniques in social work. In the first step my thesis introduces theoretic solutions of both mentioned disciplines. After that it looks for places of applicability of therapeutic art techniques in social work by a practical form. The final part describes specific of benefit of the mentioned techniques for social work, as well as in specific methods of social work - social work with an individual, a group, a family and a child client.